

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ
ШӘКӘРІМ АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

В Е С Т Н И К

ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ШАКАРИМА
ГОРОДА СЕМЕЙ

СЕРИЯ «ПЕДАГОГИКА»

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ
ШӘКӘРІМ АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

Куәлік № 13981-Ж

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

*Журнал қазақ, орыс,
ағылшын тілдерінде шығады*

В Е С Т Н И К
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ШАКАРИМА
ГОРОДА СЕМЕЙ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Свидетельство № 13981-Ж

Журнал выходит 4 раза в год

*Журнал издается на казахском,
русском, английском языках*

ISSN 2311-4770

Бас редактор – М.Г. Ескендиоров, тарих ғылымдарының докторы, профессор

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚАСЫ

М.О. Абдиқаримов – педагогика ғылымдарының кандидаты (Қазақстан, Семей)
Е.И. Артамонова – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Ресей, Мәскеу)
К.К. Байсарина – тарих ғылымдарының докторы, доцент (Қазақстан, Семей)
М.Е. Бельгибаев – география ғылымдарының докторы (Қазақстан, Семей)
Г.Е. Берикханова – физика-математика ғылымдарының докторы (Қазақстан, Семей)
Е.К. Есенжолов – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан, Семей)
А.С. Еспенбетов – филология ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Семей)
Н.А. Завалко – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Өскемен)
И.Р. Лазаренко – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Ресей, Барнаул)
С.С. Маусымбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Семей)
А.А. Молдажанова – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Нұр-Сұлтан)

Главный редактор – Ескендиоров М.Г., доктор исторических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

М.О. Абдиқаримов – кандидат педагогических наук (Казахстан, Семей);
Е.И. Артамонова – доктор педагогических наук, профессор (Россия, Москва);
К.К. Байсарина – доктор исторических наук, доцент (Казахстан, Семей);
М.Е. Бельгибаев – доктор географических наук, профессор (Казахстан, Семей).
Г.Е. Берикханова – доктор физико-математических наук (Казахстан, Семей);
Е.К. Есенжолов – кандидат педагогических наук, профессор (Казахстан, Семей);
А.С. Еспенбетов – доктор филологических наук, профессор (Казахстан, Семей);
Н.А. Завалко – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Усть-Каменогорск);
И.Р. Лазаренко – доктор педагогических наук, профессор (Россия, Барнаул);
С.С. Маусымбаев – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Семей);
А.А. Молдажанова – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Нур-Султан)

© «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті»
шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорыны, 2019

© Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения
«Государственный университет имени Шакарима города Семей», 2019

МРНТИ: 10.07.37

О.В. Ловицких, Б.С. Мусабаева

Государственный университет имени Шакарима города Семей

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация: В статье рассматривается вопрос о профессиональной подготовке будущих специалистов педагогов-психологов в этой области, при этом, важное значение, должно отводиться формированию правосознания личности будущего специалиста по педагогике и психологии как основного элемента его правовой культуры. Это позволит будущему специалисту системно и качественно осуществлять деятельность по решению социальных проблем.

Правовое сознание личности – это уровень овладения правом в своей деятельности, а так же уровень правосознания индивида, то есть совокупность его представлений, взглядов, чувств, в которых выражено отношение к действующему праву. В данной научной статье выделяется вопрос о «правовой культуре», которая имеет имеет два основных значения: правовая культура общества и правовая культура личности.

Ключевые слова: правовое сознание, личность, обучение, воспитание, ценностная ориентация.

Правовое образование является частью более общей системы образования. Входя в нее в качестве составного элемента, решая общие задачи, стоящие перед образованием, правовое образование вступает в тесное взаимодействие с другими его видами – нравственным, эстетическим, политическим. Определение целей и задач правового образования, ожидаемых результатов в этих условиях означает не что иное, как определение его содержания, выявление пределов и параметров его возможного воздействия на сознание и поведение личности. Без исследования и конкретизации ожиданий, задач и целей правового образования не могут быть определены объективные показатели уровня осознания и освоения людьми отдельных правовых понятий, не может быть объективно оценена и эффективность деятельности по формированию правового сознания [1].

Понятие «правовое образование» сейчас получило широкое распространение, до него чаще всего употребляли «правовое обучение» и «правовое воспитание». В.В. Сафронов говорит о том, что правовое образование – сложно-собираемый конструкт, который состоит из двух сложных элементов – правового воспитания и правового обучения [2]. Рассмотрим каждый из них более подробно. Говоря о взаимосвязи данных двух конструктов, то можно сказать, что правовое воспитание реализуется через правовое обучение.

В научной литературе встречаются разные, но, тем не менее, сохраняющие основные общие моменты точки зрения на сущность правового воспитания. Так, можно привести следующие дефиниции.

С.Ф. Палинчук под правовым воспитанием понимает специфическую специально организованную целенаправленную деятельность по формированию правового сознания [3]. Такое видение правового воспитания в качестве его основной миссии определяет формирования правосознания.

Так, по мнению В.М. Шафирова, правовое воспитание – это целенаправленный, планомерный и организованный процесс формирования и развития системы социально-правовых ценностей, убеждений, внутренней готовности к активной правомерной

деятельности. Оно раскрывает не только «букву», но и «дух» права, правовых явлений, показывает их действительную миссию, предназначение [4].

А.Д. Бойков конкретизирует, говоря о том, что в узком смысле правовое воспитание предполагается рассматривать как специфический вид специально организованной деятельности [5].

Правовое воспитание призвано развивать некоторые компоненты правосознания. Поэтому, если рассматривать правосознания студентов на уровне социума в качестве целостного его состояния, то можно сделать вывод, что не правосознание является целью правового воспитания в системе образования, а само правовое воспитание выступает средством развития одной из подсистем правосознания, т.е. прежде всего правового сознания учащейся молодежи.

Правовое воспитание, с точки зрения многих ученых выполняет две основные функции:

- передача обучающимся определенной суммы правовых знаний, навыков и умений;
- развитие правовых идей, чувств и убеждений в их правосознании.

Процесс правового воспитания, прежде всего, должен обеспечить переход рассматриваемых правовых знаний в соответствующие правовые убеждения будущих специалистов по педагогике и психологии. Для наиболее надежного обеспечения правомерного поведения со стороны студентов основные усилия по развитию правосознания должны быть сосредоточены на развитии их внутренних убеждений, тогда образцы правомерного поведения станут для них внутренними личными нормативами, которые образуют ценностную ориентацию личности.

Под правовым обучением принято понимать процесс развития правовых знаний, умений и навыков. Его цель заключается в правовом информировании студентов о существующих юридических предписаниях. Правовое обучение предполагает воздействие на когнитивную сферу, тем самым способствует накоплению теоретических и практических правовых знаний, умений и навыков. Они преследуют достижение общей цели – формирование правосознания студента. Единство правового обучения и правового воспитания проявляется в том, что воспитание будет обучающим только тогда, когда наряду с воспитательными целями ставятся цели обучения. Обучение, в свою очередь, будет воспитывающим лишь в том случае, если наряду с учебными целями будут достигаться цели воспитания [6].

Т.М. Почтарь говорит о том, правовое обучение - это «способ внешнего выражения и организации передачи теоретического правового материала объекту воспитания» [7].

Правосознание – это одобрительная или отрицательная реакция людей на вновь принятые законы, конкретные проекты нормативных актов и т.п.

Правосознанию присущи следующие черты:

- это есть самостоятельная форма общественного сознания, тесно взаимодействующая с нравственными, религиозными, политическими и иными формами;
- оно выражает психическое и идеологическое отношение людей к праву и правовым явлениям (правотворчеству и правоприменению, законности и правопорядку, правомерному и противоправному поведению и т.п.);
- оно охватывает и волю, и чувства, и воображение, и мысль, и всю сферу бессознательного духовного опыта;
- дает представление о прошлом, настоящем и будущем права (взгляд в прошлое помогает понять историю его становления и развития; оценивая настоящее, можно понять, насколько сегодня право соответствует сложившимся представлениям о свободе, равенстве и справедливости; внося предложения по совершенствованию права, люди тем самым закладывают основы желаемого, будущего права).

Правовое воспитание – сложный процесс, включающий в себя следующие составные части:

- 1) субъекты воспитания (органы государства, государственные служащие, политики, преподаватели, журналисты и др.);
- 2) объекты воспитания (граждане, трудовые коллективы, социальные группы и т.д.);
- 3) содержание воспитания (выражается в приобщении людей к политическим и юридическим ценностям, идеям, принципам, информации, опыту и т.п.);

4) методы воспитания (убеждение, поощрение, наказание и иные приемы психолого-педагогического воздействия на объект воспитания);

5) формы воспитания.

К формам воспитания относятся:

– правовое обучение (состоит в передаче, накоплении и усвоении правовых знаний в школе, средних специальных и высших учебных заведениях);

– правовая пропаганда (заключается в распространении правовых идей и правовых требований среди населения телевидением, радио, иными средствами массовой информации);

– юридическая практика (способствует передаче юридической информации, знаний посредством участия граждан в процессе прежде всего правоприменительной деятельности и т.п.);

– самовоспитание (связано с личным опытом, самообразованием, собственным анализом правовых явлений).

Правовое воспитание нельзя сводить только к правовой информированности будущих педагогов. Это более глубокий процесс, связанный с осознанием прав и свобод человека и гражданина, положений Конституции и основных действующих законов.

Правовое сознание всегда материализуется в действии будущего специалиста, в его конкретном профессиональном поведении.

Правосознание играет ведущую роль в правотворческой и правоприменительной деятельности. Оно наполняет правовые акты своим содержанием, стимулирует обновление законодательства в целях обеспечения поступательного развития общества. Особенно ярко это проявляется на референдумах, куда выносятся обсуждение основополагающих законов.

Таким образом, правосознание пронизывает всю правовую жизнь конкретного общества, предшествует изданию юридических норм и сопровождает их на всем протяжении действия.

В процессе своей профессиональной деятельности специалист по педагогике-психологии выполняет различные социально-правовые функции:

– защищает права и достоинство детей, нуждающихся в помощи;

– использует законы и правовые акты, направленные на оказание помощи и поддержки детей, его защиту;

– предупреждает социальные проблемы детей в соответствии с правовыми нормами и правилами поведения;

– оказывает посреднические услуги детям в социально-правовых вопросах.

Реализация правового направления в профессиональной деятельности специалиста по педагогике и психологии предполагает высокий уровень развития его правосознания, что, на наш взгляд, означает наличие у него ценностно-осознанного отношения к социально-правовой культуре человека, к выполнению своих социальных ролей в обществе, умений выявлять социально-правовую составляющую проблемы детей в процессе профессиональной деятельности, самостоятельно разрешать социально-правовые проблемы в соответствии со своими личностными и профессиональными ценностями.

Правовое сознание педагога-психолога отражает правовую действительность на эмпирическом уровне, т.е. на уровне тех фактов, которые воспринимает субъект. Правовая идеология – на уровне присущей ей закономерностей, выходит за рамки жизненного опыта субъекта. Правовая же идеология медленнее реагирует на изменения в правовой сфере, потому что для глубокого изучения требуется время.

Существует два основных основания, по которому можно разделить правовое сознание на виды. Первое основание для классификации, в зависимости от субъекта, который обладает правовым сознанием. И по этому основанию выделяют индивидуальное, групповое и правовое сознание общества. Второе основание, в зависимости от способа отражения, выделяют обыденное и теоретическое или научное правовое сознание.

Существует два этапа существования общественного правового сознания. Первый этап связан со становлением общественного сознания, второй же связан с влиянием общественного правового сознания на становление правосознания личности. Т.е. первый этап связан с формированием правового сознания общества и формирует его индивидуальное сознание. Ведь по сути дела общественное сознание это есть нечто

абстрактное, и оно представляет собой не один какой-нибудь мозг, а наиболее устоявшиеся идеи, представления, концепции по поводу права и его институтов.

Общественное правовое сознание складывается из наиболее общего отражения юридической действительности, свойственного большей части общества. И когда общественное сознание существует в обществе, то новые индивиды, которые появляются в данном обществе, принимают эти общие черты отражения правовой действительности, навязанные им существующим государством и правом, но не всецело. И тогда проявляется влияние общественного правового сознания на индивидуальное, то есть проявляется второй этап.

Индивидуальное правовое сознание – это правовое сознание, которое принадлежит конкретному индивиду. Оно появляется в результате включения человека в систему общественных связей и осознание им группового и общественного правового сознания.

Но общественное и групповое сознание воспринимаются с учетом жизненного опыта индивида. Не исключено влияние индивидуального правового сознания на групповое и общественное. Этот вид правосознания уникален и неповторим, но имеет конечное время своего существования, заканчивается со смертью индивида.

Развитие правосознания будущих педагогов-психологов должно осуществляться в образовательном процессе вуза в условиях целенаправленной, специальной организации правового обучения и правового воспитания студентов.

Литература

1. Что говорит закон. – М., 1995. – С. 15.
2. Сафронов В.В. Правосознание гражданина: дис. канд. юр. наук. – Красноярск, 2004. – 242 с.
3. Палинчак С.Ф. Социально-философский анализ правовой жизни общества: дис. канд. филос. наук / С.Ф. Палинчак. – Липецк, 2005. – 195 с.
4. Шафиров В.М. Естественно-позитивное право (проблемы теории и практики): автореф. дис. д-ра юр. наук / Нижний Новгород, 2005. – 59 с.
5. Бойков А.Д. Некоторые вопросы теории правового воспитания // Вопросы теории и практики правового воспитания. – М., 1976. – С. 24.
6. Занданова О.В. Потенциал высшего профессионального образования в формировании правосознания личности студента // Вестник Бурятского государственного университета. – 2010. – № 1. – С. 76-80.
7. Почтарь Т.М. Правовое воспитание в педагогических вузах: вопросы методологии и методики: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ин-т законодательства и сравн. правоведения при Правительстве Рос. Федерации. – М., 2000. – 25 с.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

О.В. Ловицких, Б.С. Мусабаева

Мақалада осы саладағы болашақ педагог-психолог мамандарын кәсіби даярлау туралы мәселе қарастырылады, бұл ретте, оның құқықтық мәдениетінің негізгі элементі ретінде педагогика және психология бойынша болашақ маманның құқықтық санасын қалыптастыруға маңызды мән берілуі тиіс. Бұл болашақ маманға әлеуметтік проблемаларды шешу жөніндегі қызметті жүйелі және сапалы жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Тұлғаның құқықтық санасы-бұл өз қызметінде құқықты меңгеру деңгейі, сондай-ақ индивидтің құқықтық санасының деңгейі, яғни қолданыстағы құқыққа қатысы бар оның түсініктерінің, көзқарастарының, сезімдерінің жиынтығы. Осы ғылыми мақалада екі негізгі мәні бар «құқықтық мәдениет» туралы мәселе ерекшеленеді: қоғамның құқықтық мәдениеті және жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті.

Түйін сөздер: құқықтық сана, тұлға, оқыту, тәрбие, құндылық бағдар.

FEATURES OF LEGAL CONSCIOUSNESS OF FUTURE TEACHERS

O. Lovitskyh, B. Musabayeva

The article deals with the issue of professional training of future specialists of educational psychologists in this field, while the importance should be given to the formation of legal consciousness of the future specialist in pedagogy and psychology as the main element of his legal culture. This will allow the future specialist to systematically and efficiently carry out activities to solve social problems.

The legal consciousness of the individual – is the level of mastery of the right in their activities, as well as the level of legal consciousness of the individual, that is, a set of his ideas, views, feelings, which are expressed in relation to the current law. This scientific article highlights the issue of "legal culture", which has two main meanings: the legal culture of society and the legal culture of the individual.

Key words: legal consciousness, personality, training, education, value orientation.

FTAXP: 14.33.09

Д.Р. Онтагарова, Ж.Б. Турарова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА САРАЛАП ОҚЫТУ

Аңдатпа: Мақалада қазіргі уақытта педагогикалық технологиялар қарқынды дамуда және көптеген түрлері бар, сонын ішінде саралап оқыту технологиясы химияны оқытудың тиімді тәсілдердің бірі ретінде көрсетілген. Оқытудың жаңа әдістерін жетілдіру және табу, оқытудың тиімділігін арттырады. Саралап оқыту технологиясын химия пәнінен қолданып, оқушылардың жеке және тұлғалық ерекшеліктерін, білімі мен тәжірибесін, қабілеттері мен танымдық мүмкіндіктерін тиімді ұйымдастыруға көп көмегін тигізетіні туралы қарастырылған. Дифференциалды білім беру оқушылардың тұлғалық дамуын жүзеге асыруға жақсы ықпал көрсетеді. Бұл педагогикалық технологияны қолдану оқушылардың мүмкіндіктерін нақты бағалауға, білім сапасы мен үлгерімі төмен оқушылардың белсенділігін арттыруға және оқушылардың өзін-өзі бағалауын дұрыс қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мақалада саралаудың ең кең таралған тәсілдері қарастырылған.

Түйін сөздер: дифференциация, саралап оқыту технологиясы, саралау тәсілдері, саралау нысандары, ресурстар.

Қазіргі уақытта химияны оқытудың педагогикалық технологиясының басымдылығы білім берудің жеке тұлғаға бағытталған сипатына негізделген оқушыларды оқытудың сараланған тәсілі болып табылады. Біздің заманымыздың объективті шынайылығы оқытудың тиімді нысандары мен әдістерін пайдаланудың қажеттілігі. Дәстүрлі тәсілдер көп жағдайда ескірді, оқыту уәждемесін, мұғалім мен оқушылардың тиімді кері байланысын, оқу үдерісін пәрменді басқару мүмкіндігін қамтамасыз ете алмайды. Осыған байланысты мектеп оқушыларының ойлау икемділігі, өнертапқыштық, таңдау сезімі сияқты қасиеттерді қалыптастыру талап етіледі. Ғылыми дүниетанымы бар адам үшін мұндай сипат өте бағалы. Осыған орай, қоғам мектептен оқушылардың ғылыми дүниетанымын тәрбиелеуді талап етеді. Сондықтан мектептегі химиялық білім беру тұжырымдамасы осы міндетті шешуге бағытталуы тиіс. Мектеп алдына қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін оқытудың жаңа әдістерін жетілдіру және табу, оқытудың тиімділігін арттыру құралдарына үлкен назар аударуды қажет етеді.

Дифференциалды білім беру процесінің принципі оқушылардың тұлғалық дамуын жүзеге асыруға жақсы ықпал етеді және жалпы орта білім берудің мәні мен мақсатын растайды. Латын тілінен аударғанда Дифференциация "difference" тұтас бөліктерді, формаларды, сатыларды әр түрлі бөліктерге бөлуді, топтастыруды білдіреді. "Кәсіптік білім" анықтамалығында сараланған оқытудың мынадай анықтамасы беріледі: "сараланған оқыту – бұл оқу жоспарлары мен бағдарламаларын бөлу, негізгі, бейіндік оқу пәндерін бөлу және

күшейту, бұл бірыңғай мектеп принципіне қайшы келмейді, өйткені бұл ретте барлық пәндер бойынша жалпы білім беретін білімнің белгіленген мемлекеттік стандарттары қамтамасыз етіледі және оқушылардың материалдық жүктемесі арттырылмайды" [1].

Саралап оқыту оқушылардың жеке және тұлғалық ерекшеліктері, олардың білімі мен тәжірибесі, қабілеттері мен танымдық мүмкіндіктері ескерілетін оқу үдерісін ұйымдастыруды көздейді. Оқытуда саралаудың ең кең таралған тәсілдері көрсетілген (1 кесте).

1 кесте – Саралаудың ең кең таралған тәсілдері

Саралаудың тәсілдері	Саралау нысандары	Саралаудың негіздемесі
Тапсырма	Оқу тапсырмалары	Күрделілігіне қарай тапсырмаларды іріктеу, Оқушылардың қажеттілігіне қарай іріктеу.
Ресурстар	Мәтін, электронды дереккөздер	Күрделі дереккөздерімен жұмыс істеу, Жеңіл мәтіндермен жұмыс жасау.
Жылдамдық	Оқушылардың белсенділігі	Уақытқа байланысты тапсырмалар.
Нәтиже	Тест, жоба, баяндама	Тест түрлерін қолдану, Сыныпта және сыныптан тыс жобаларды жоспарлау, Жеке оқушылармен жұмыс.
Диалог және қолдау	Сұрақтар, оқушылардың диалогы	Тиімді және тиімсіз сұрақтар.
Бағалау	Бағалау парақтары, критерийлері	Өзін-өзі бағалау, топтық бағалау, өзара бағалау, рефлексия.
Топтасу	Оқушылар	Топқа бөлу, топ мүшелерінің жұмысын анықтау.

Тапсырманы саралауда төмендегі жағдайлар ескеріледі:

- Мұның құрамына білім деңгейі әртүрлі оқушыларға арналған тапсырмалар кіреді.
- Оқушылардың қажеттіліктеріне қарай (көмек керек пе, әлде күрделі тапсырмалар беру керек пе) түрлі кестелерді немесе жаттығулар мен тапсырмаларды жасау.
- Күрделілігіне қарай алға ілгерілеп отыратын тапсырмалары бар карточкаларды пайдаланылады.

Мұғалімдердің іс-тәжірибесінде әртүрлі дәрежедегі сараланған бағдарламалардың ("А", "В", "С") үш түрін бөліп қарастырылады. Осы бағдарламалар арасында қатаң сабақтастық бар, әр тақырып бойынша міндетті минимум ұсынылған, ол мазмұндаудың ажырамайтын логикасын қамтамасыз етуге және негізгі көріністердің тұтас бейнесін жасауға мүмкіндік береді.

"С" бағдарламасының тапсырмалары базалық стандарт – ең төменгі немесе репродуктивті ретінде тіркелген. Мұнда оқытудың ерекшелігі қайталаудың көп мәрте қайталануы, мағыналық топтарды бөле білу болып табылады. Алғаш нұсқаулық туралы, қалай оқыту керек, неге назар аудару керек және т. б. "С" бағдарламасының тапсырмасын әркім "В", "А" міндеттеріне кіріспес бұрын орындай алуы тиіс.

"В" бағдарламасы-аналитикалық-синтетикалық деңгей, қолдануға арналған міндеттерді шешу үшін қажетті ақыл-ой іс-әрекетінің тәсілдерінің жетекшісі. Мұнда нақты білімдерден басқа, "с" деңгейіндегі материалды кеңейтетін қосымша мәліметтер енгізіледі.

"А" бағдарламасы – оқушыларды білімді саналы, шығармашылықпен қолдану деңгейіне шығаратын шығармашылық деңгей, логикалық негіздеуді талап ететін материалдарды тереңдететін, дамытушы мәліметтер қарастырылған. Бұл деңгей оқушыларға қосымша өзіндік жұмысқа қабілетті көрсетуге мүмкіндік береді [2].

8-сыныпқа арналған "Тотығу-тотықсыздану реакциялары" тақырыбы бойынша шығармашылық жұмысқа дайындау деңгейі мен қабілеті бойынша тапсырмаларды 3-ке бөліп қарастырады:

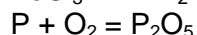
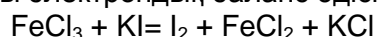
- 1-ші – репродуктивті деңгейдегі тапсырмалар,
- 2-ші – жартылай эвристикалық деңгейдегі тапсырмалар,
- 3-ші – зерттеушілік деңгейдегі тапсырмалар ұсынылады.

Тақтада үй тапсырмасын тексергеннен кейін және жаңа материалды түсіндіргеннен кейін бекіту үшін келесі тапсырмалар нұсқаларын ұсыну:

- 1-ші топ үшін: келесі реакцияларда элементтердің тотығу дәрежесін қалдыру және

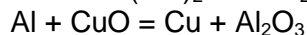
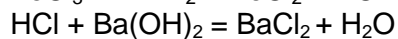
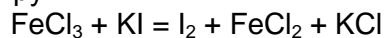
оларды электрондық баланс әдісімен теңестіру:

барлық көрсетілген қосылыстарды атау.

2-ші топ үшін: реакциялардың берілген түрін анықтау, электрондық баланс әдісімен

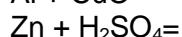
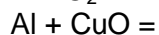
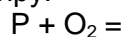
теңестіру:

барлық көрсетілген қосылыстарды атаңыз.

3-ші топ үшін: реакция өнімдерін жазу және оларды электрондық баланс әдісімен

теңестіру:

барлық көрсетілген қосылыстарды атау. [3]

Ресурстар арқылы саралау әдісі – тиімді әдістердің бірі. Бұл әдісті қолдануда сыныптағы кейбір оқушылар басқаларға қарағанда әлдеқайда күрделі әрі ауқымды ресурстармен жұмыс жасауға бейім болатынын ескерген жөн және осы арқылы тақырыпты әртүрлі қырынан ашу үшін түрлі оқу материалдарын пайдалануға мүмкіндік береді дегенді білдіреді. Басқаша айтқанда, кейбір оқушылар сабақта негізгі мәтінмен жұмыс жасаумен шектелсе, қабілеті жоғары оқушылар жетілген деңгей сөздіктерімен және күрделі идеялармен жұмыс жасауға қабілетті болады. Саралаудың бұл түрі барлығына ортақ оқу нәтижелеріне жету үшін, оқу материалдарын кең көлемде пайдалануға мүмкіндік береді. Ресурстарды саралауда төмендегі жағдайлар ескеріледі:

– Кейбір оқушылар басқа сыныптастарына қарағанда анағұрлым күрделі дереккөздермен жұмыс істей алады.

– Дереккөздердің ауқымы талқылауға негіз болатын мәтіндерден бастап, анағұрлым қиын сөздерді және күрделі идеяларды түсіндіретін мәтіндерге дейін ауытқып отырады (2 кесте).

– Баспадан шыққан және электронды дереккөздер де пайдалануы мүмкін.

– Бұл материалды пайдаланудың анағұрлым ауқымды көлемін көрсетеді. [4]

2 кесте – Мәтінмен жұмыс. Тотығу тотықсыздану реакцияларының маңызы

<p>Тотығу-тотықсыздану реакциялары өндірісте, тұрмыста жүзеге асып жататын процестер: газ пеште газдың жануы, тамақ пісіру, кір жуу, үй заттарын тазарту, аяқ-киім, парфюмериялық заттар дайындау, тоқыма бұйымдарын тазалау т.с.с. Сіріңке жақсақ, аспанға фейерверк атсақ- бәрі де тотығу-тотықсыздану процестері. Ағартуға, дезинфекциялауға, сутек асқын тотығының, калий перманганатының, хлор немесе хлорлы ағартқыш избестің тотықтырғыш қасиеттері қолданылады. Заттың бетін тазартуға сутегі асқын тотығы қолданылады. Ол, сонымен қатар, жібекті, жүнді ағарта алады. Ескі картиналарды қалпына келтіреді. Ағзаға зиянсыз болғандықтан тамақ өнеркәсібінде шоколадты, сосиска дайындайтын етті ағартуға қолданылады. Калий перманганатының дезинфекциялағыш қасиеті де тотықтырғыш қасиетіне негізделген. Хлорды күшті тотықтырғыш ретінде таза суды стерильдеуге және ағын суларды залалсыздандыруға қолданады. Хлор көптеген бояуларды түссіздендіріп, ағартады. Сондықтан оны мата мен қағазды ағартуға қолданады. Табиғатта тотығу-тотықсыздану реакциялары кеңінен таралған. Ол биохимиялық процестерде: тыныс алу, зат алмасу, жануарлар мен адамдардың жүйке қызметінде маңызды роль атқарады. Тотығу-тотықсыздану реакциялары нәтижесінде біздің ағзамыз тамақтан алатын энергияны жұмсау арқылы адамның іс-әрекеттері жүзеге асырылып жатады.</p>	<p>Мәтін бойынша сұрақтар: Тотығу-тотықсыздану реакциясы тоқыма өнеркәсібінде қалай қолданылады? Тамақ өнеркәсібінде қандай тағамдарды өндіруде тотығу-тотықсыздану реакциясы қолданады? Қандай биохимиялық процесстер тотығу-тотықсыздануға жатады?</p>
--	--

Қарқынды саралауда төмендегі жағдайлар ескеріледі:

- Кейбір оқушылар басқаларына қарағанда жылдам жұмыс істейді.
- Қосымша тапсырмаларды көп күш жұмсауды талап ететін оқушылар үшін қолдануға болады.
- Негізгі тапсырмаларды түсіндіруде көмек қажет ететін оқушыларға біршама уақыт беріледі.

Химиялық диктант жауап “иә”, “жоқ”

1. Тотығу дәрежесі “+” болса элемент тотықсызданады: иә
2. Тотығу дәрежесі “-” болса элемент тотықсызданады: жоқ
3. MgI_2 иодтың тотығу дәрежесі + 2: жоқ
4. $K_2Cr_2O_7$ хромның тотығу дәрежесі +7: жоқ
5. Тотықсыздандырғыш тотығу дәрежесі “+” болады: иә
6. Орынбасу реакциясы кезінде элементтердің тотығу дәрежесі өзгере жүреді: иә
7. Cl_2 –ң тотығу дәрежесі +1: жоқ

Нәтижені саралауда төмендегі жағдайлар ескеріледі:

Нәтиже дегеніміз – сабақтың соңында мазмұн бойынша оқушының алған білімін көрсету әрекеті. Ол тест, жоба, баяндама немесе басқа да жұмыс түрінде ұсынылуы мүмкін. Оқушының оқу стилі мен қалауына сәйкес мұғалім әрбір оқушының нәтижені қандай формада ұсынатынын тиімді ұйымдастыруы қажет.

Оқу нәтижесі бойынша саралап оқыту мысалдары:

- Кітаптың мазмұны бойынша оқу және жазу тапсырмалары;
- Визуалдарға мәтін бойынша графикалық органайзер жасату;
- Аудиалдарға мәтін бойынша ауызша баяндама жасату;
- Кинестетиктерге мәтін желісі бойынша сахналық көріністер дайындату, т.б.;

Нәтиже арқылы саралау дегеніміз — барлық оқушыларға бірдей тапсырма берілгенімен, күтілетін нәтижелер әртүрлі болуы мүмкін. Мысалға, мұғалім барлығына жалғыз «дұрыс» жауабы бар бір тапсырманы ұсынғанымен, оқушылар қабілетіне қарай ол жауапты өзіндік тұрғысынан түрлендіруі мүмкін. Әйтсе де, кейбір мұғалімдер бұл әдісті қолдану арқылы қабілеті төмен оқушылардың тақырыпты түсіну деңгейінің төмендеп кету қаупі барын айтады, алайда мұндай тәуекелге бару мұғалімнен тапсырманы орындауда барлық оқушыларға нұсқаулықтың айқын берілуін талап етеді.

- Барлық оқушылар бір тапсырманы орындаса да олардың нәтижелері әртүрлі болады.
- Мұғалім тапсырма береді, бірақ жалғыз «дұрыс» жауаптың бағытында жұмыс істеуден гөрі оқушылар өздерінің мықты және әлсіз тұстарына қарай жауап береді.
- Барлық оқушыларға бағытталған нұсқау бере отырып, олардың әрқайсысының өздерінен не күтетіндігін түсінгендеріне көз жеткізу керек.

Диалог және қолдау көрсету саралауда төмендегі жағдайлар ескеріледі:

Диалог арқылы саралау әдісі — сыныпта қолданатын саралау әдісінің кең тараған түрі. Бұл тәсілді қолдану мұғалімге ерекше жауапкершілік жүктейді. Бұл дегеніміз мұғалім мәселені шешуде өзінің қарапайым тілде егжей-тегжейлі түсіндіруін қажет ететін оқушылар және тек диалогқа түсу арқылы бағыттауды ғана қажет ететін жоғары деңгейлі оқушылар тобын анықтауы тиіс. Мұғалім сонымен қатар қабілеті жоғары оқушыларды қолдау үшін жоғары деңгейлі сұрақтарды қолдана алады. Тілдік қолдау мен ынталандыру да бұл тәсілде ерекше маңызға ие.

- Кейбір оқушыларға тапсырманы орындау барысында жан-жақты әрі нақты көмек қажет болады.
- Мұғалім оқушыларды ойланту үшін және бірқатар жауаптар алу үшін алдын ала дайындалған сұрақтарды қоюына болады. Бұл әдісті қолдану барысында сөзбен қолдау көрсету және ынталандыру да маңызды рөл атқарады.

Бағалау саралауда төмендегі жағдайлар ескеріледі:

Сыныптағы саралау әдістері сыныптағы жекелеген оқушылардың нені үйренгенін анықтауға және оны бағалауға мүмкіндік береді. Оны үздіксіз жүргізу арқылы мұғалімдер оқушылардың табысты оқуын қамтамасыз етумен қатар, оқушының жеке даму аймағын анықтау арқылы нені жақсарту қажеттігін түсінуге мүмкіндік беретін икемді үдеріс. Қысқаша айтқанда, пәнді оқыту фокусын оқушыларды оқыту фокусына бағыттауға ықпал ететін үдеріс.

– Оқушылар үнемі бағаланып отырады, осылайша педагогикалық қызмет пен саралаудың басқа да түрлері оқушылардың қажеттіліктеріне қарай үнемі түзетіліп отырылуы мүмкін.

– Педагогикалық қызмет табыстылықты, жақсартуды, түзетуді қажет ететін салаларды анықтайтын әмбебап үдеріс болуы керек. Сонда ғана біз пәнді оқытудан оқушыны оқытуға қарай жылжи аламыз.

Топтастыру саралауда төмендегі жағдайлар ескеріледі:

Ынтымақтастықта оқу сыныптағы ұяң, әрі ұялшақ оқушыларды үдеріске қатысуына мүмкіндік беретіні мәлім, бұл сонымен қатар өте тиімді саралау әдісі болып табылады.

Әртүрлі қабілеті бар оқушылардың шағын топтарда жұмыс жасау барысында қабілеті төмен оқушылар өзінен қабілеті әлдеқайда жоғары оқушылармен жұптасу арқылы үйренуге деген мүмкіндік ала алады, яғни топтың ортақ мүддесі үшін әрбір топ мүшесі жауапкершілікте болып, бір-біріне қолдау көрсету арқылы сыныпта бірлесіп оқу іс-әрекеттері орын алады. [5]

Оқытудың болжалды міндетіне қарай топ құруда пайдалы көптеген тәсілдер бар:

- мүдделері ұқсас оқушылар (мысалы, қиындық деңгейі немесе қолдау деңгейі)
- талаптары әртүрлі оқушылар
- джигсо топтары
- кәсіби дағдыларына қарай бөлінетін топтар немесе сарапшы топ
- гендерлік топ
- аралас гендерлік топ
- ұйымшыл топ.

Дифференциалды тәсілді ұйымдастыру оқушылардың мүмкіндіктерін нақты бағалауға, сондай-ақ өз жетістіктерін көруге мүмкіндік береді. Нәтижесінде пәнге деген қызығушылықтары артады, мұғалім мен оқушылар арасында серіктестік қарым-қатынас орнатылып, сабақтардағы оқушылардың психологиялық шиеленісуі төмендейді. Білім сапасы мен үлгерімі төмен оқушылардың белсенділігі артады. Оқушылардың өзін-өзі бағалауын дұрыс қолдануға мүмкіндік береді. Химия сабақтарында дифференциалды оқыту технологиясын қолдану мүмкіндіктерін талдай отырып, осы технология өзінің оң және тиімді аспектілеріне ие екендігі туралы қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер

1. Қожамқұлова Ж.Ж. «Жаңа ақпараттық педагогикалық технологиялар». – Алматы, 2013. С. 20-25.
2. https://www.cpm.kz/ru/portal/blogs/?page=post&blog=Venera_Andirova&post_id=saralap-okituraly-oilar
3. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. «Новые педагогические и информационные технологии в системе образования». – М. «Академия», 2001.С. 140.
4. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. «Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать: учебное пособие». 4-е изд., доп. – Алматы, 2010. С. 15.
5. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялық технологиялар». – Алматы, 2014. С. 219.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОЙ УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЫ

Ж.Б. Турарова, Д.Р. Онтагарова

В статье в настоящее время активно развиваются педагогические технологии и существует множество видов, в том числе технология дифференцированного обучения представлена как один из эффективных способов обучения химии. Совершенствование и выявление новых методов обучения, повышение эффективности обучения. В ходе семинара были рассмотрены вопросы о применении технологии дифференцированного обучения по химии, о том, что способствует эффективной организации личностных и личностных особенностей учащихся, знаний и опыта, способностей и познавательных возможностей. Дифференцированное образование оказывает положительное влияние на реализацию личностного развития учащихся. Использование данной педагогической технологии позволяет объективно оценивать возможности учащихся, повысить

активность учащихся с низким качеством знаний и успеваемости, правильно использовать самооценку учащихся. Кроме того, в статье предусмотрены наиболее распространенные способы дифференциации.

Ключевые слова: дифференциация, технология дифференцированного обучения, методы дифференциации, формы дифференциации, ресурсы.

DIFFERENTIATED INSTRUCTION IN THE FRAMEWORK OF THE RENEWED CURRICULA

Zh. Turarova, D. Ontagarova

The article is currently actively developing pedagogical technologies and there are many types, including the technology of differentiated learning is presented as one of the effective ways of teaching chemistry. Improvement and identification of new methods of training, increasing the effectiveness of training. During the seminar the questions of application of technology of the differentiated training in chemistry, that promotes the effective organization of personal and personal features of pupils, knowledge and experience, abilities and cognitive opportunities were considered. Differentiated education has a positive impact on the implementation of personal development of students. The use of this pedagogical technology allows to objectively assess the capabilities of students, to increase the activity of students with low quality of knowledge and performance, to use students' self-esteem. In addition, the article provides the most common ways of differentiation.

Key words: differentiation, technology of differentiated training, methods of differentiation, forms of differentiation, resources.

FTAXP: 39.01.45

Ж.Е. Ченемесова, С.С. Тулеугалиева

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІ СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа: бұл мақалада география пәнің сыныптан тыс тілдік құзыреттілікті қалыптастыру тұралы жазылған. Пәндік-тілдік кіріктіріп оқыту ұстанымын қолдану шет тілін оқуға бөлінген уақыт мөлшерінің аздығынан және оны меңгеру деңгейіне қойылған талаптардың жоғарлауынан пайда болып отыр. Бұл тәсіл бір мезетте екі пәнді бірдей оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік беретіні жайында. Білім беру мазмұнын жаңарту оқытуды ұйымдастырудың дәстүрлі емес әдістері мен түрлерін, сондай-ақ география пәнің сыныптан тыс кіріктіріп оқыту қолдануды талап етеді. Сол себепті де білім берудің жаңа технологиялары пайда болуда және оқу материалының мазмұнына сәйкес жаңа оқу ақпаратын құруды, жаңа технологиялармен оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді талап ететін оқытудағы кіріктіру мәселесінің өзектілігін айқындалды.

Түйін сөздер: шетел тілі, география, ағылшын тілі, сыныптан тыс, мұғалім, пәнаралық байланыс, сабақ, әдіс, білім.

География пәнінен жүргізілетін сыныптан тыс жұмыстар мектептегі оқу-тәрбие жұмысының құрамдас бөлігі болып табылады. Өйткені ол оқушылардың бос уақытын тиімді ұйымдастыруға негіз болып, аса маңызды оқу-тәрбиелік міндет атқарады. Сыныптан тыс жұмыстардың негізгі формаларының сипаты (географиялық үйірме, сыныптан тыс оқу, конференция, сауық кештер, топ серуен, география апталығы, олимпиада) мазмұны, жоспарлау және әртүрлі сыныптан тыс жұмыстарды жүргізу әдістемесі [1].

Қазіргі заманғы мектеп бітірушілері шет тілін білу – өмірлік қажеттілік, әлемдегі ғылым мен техниканың дамуы шет тілін еркін меңгеруді талап етеді, теориялық және тәжірибелік дағдыларды меңгеру үшін шет тілін білу аса маңызды. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев ұсынған “Үш тұғырлы тіл” саясаты мектептерде сәтті жүзеге асырылуда, білім беру қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жүргізілуде. Үш тілді оқыту және оның нәтижесі

бұл тілдерді жетік меңгеру, өскелең ұрпаққа әртүрлі халықтардың мәдениеті мен дәстүрлерімен танысуға көмегін тигізеді [2].

Шет тіліне коммуникативтік оқыту іс-әрекеттік сипатқа ие, себебі тілдесу «тілдік қызмет» арқылы жүзеге асырылады, ол өз кезегінде «өзара әлеуметтік қарым-қатынас» жағдайындағы адамның табысты іс-әрекетінің міндеттерін шешу үшін қажет. Басқа тілді коммуникацияда тілдесуге қатысушылар шет тілінің көмегімен бірлескен іс-әрекеттің міндеттерін шешеді. Сол себепті де оқушылардың өзара қарым-қатынастарының және ынтымақтастықтарының, сонымен қатар тілдің коммуникативтік шартын ұйымдастыруға арналған тілдік тапсырманың маңыздылығын атап өту қажет. Коммуникативтік оқыту оқушыларды басқа мәдени кеңістікке «кіруге» бағыттайтын тілдік байланысқа іштей дайын болуды және қабілеттілікті қамтиды. Мұндай оқыту үшін ең алдымен сабақты өткізудің дәстүрлі емес формалары тән. Бұл жерде сөз кіріктірілген оқыту, яғни бинарлы сабақтар және пәнаралық байланысты кеңінен қолданып өткізілетін сабақтар туралы болып тұр [3].

Кіріктіріп сыныптан тыс оқытуды ұйымдастыру мұғалімнен әр сабақты ұқыпты жоспарлауды және дайындалуды, сонымен қатар заманауи педагогикалық тәсілдерді және т.б. қолдануды талап етеді. Оқытудың мақсаттарына жету үшін келесі тұжырымдарды есте сақтау қажет:

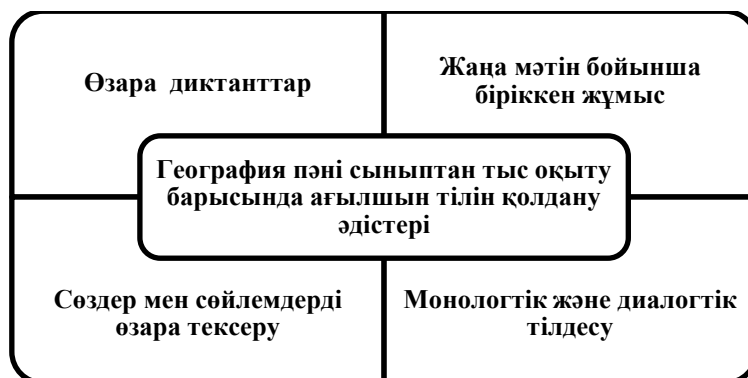
– Сабақта тілдесу әрекетінің барлық түрлерін дамытуға жағдай жасалуы тиіс. Тыңдалым дағдысын дамыту үшін материалдың бір бөлігі аудиомәтін түрінде, сөйлесім дағдысын дамыту үшін – диалог және әңгімелесу арқылы берілуі тиіс. Тыңдалымды жазумен байланыстыруға болады (мысалы, кесте толтыру, сызбанұсқа құрастыру, бос орындарды толтыру). Оқылым дағдыларын дамыту үшін оқушылардың жас ерекшеліктеріне және тілдік дайындық деңгейіне сәйкес келетін түрлі стилдегі түпнұсқалық мәтіндер іріктеп алу қажет. Мәтіндер көлемі жағынан онша үлкен емес бөліктерге бөлініп және суреттермен, сызбанұсқалармен, карталармен көркемделіп берілген жағдайда жақсы қабылданады.

– Сабақты жүргізу барысында сабақтың мақсаттары және сабақтан күтілетін нәтижелер нақты айтылуы қажет; қажет болған жағдайда оқушыларға түсініксіз болған сөйлемдер мен сөздер бірнеше рет қайталануы мүмкін.

– Білім алушылардың сөздік қорын толықтыру және арнайы терминдермен таныстыру бойынша жұмыс үнемі жүргізіліп отыруы тиіс.

– Сұрақ қою және жауап беру, өз ойын, пікірін айту, басқалардың пікірін тыңдау біліктерін қалыптастыру (рөлдік ойындар, проблемалық жағдаяттар, дебаттар және т.б.) [4].

География пәні сыныптан тыс оқыту барысында ағылшын тілін қолданылатын әдістері тоқталайық (сурет 1).

Сурет 1 – География пәні сыныптан тыс оқыту барысында ағылшын тілін қолдану әдістері

Сөздер мен сөйлемдерді өзара тексеру. Ағылшын тілін зерделеу барысында қолданылатын ынтымақтастықтың ең кең тараған түрі – бұл оқушылардың жекелеген сөздер мен сөйлемдерді білу бойынша бірін-бірі тексеруі. Бірін-бірі тексерудің әдістемелік жағы ерекше маңыздылыққа ие болады. Оқушылардың бұл жұмысы алуан түрлі болуы мүмкін.

Мысалы, бір оқушы оқилатын пән бойынша терминді айтады, ал екінші оқушы бұл терминді ағылшын тілінде айтады. Терминдерді аудару қарсы тәртіпте де орындалуы мүмкін: бір оқушы оқилатын мәтінде кездесетін жекелеген сөздер мен сөйлемдерді айтады, ал келесі оқушы олардың мағынасын бірден ана тілінде айтады.

Есте сақтауға тиіс сөздер мен жекелеген сөйлемдерді оқушылар дәптерлеріне немесе сөздіктеріне жазып алады. Сабаққа дайындалу барысында оқушылар дәптерлеріне немесе сөздіктеріне жазып алған сөздер мен сөйлемдерді қайталайды және мүмкін болған жағдайда бірін-бірі тексереді.

Кейбір мұғалімдер сөздер мен сөйлемдерді жекелеген текшелерге жазып көрсетеді. Әр текшеде 10, 20 немесе одан да көп сөз болуы мүмкін. Мұғалімнің кеңесі бойынша оқушылар жаңа сөздер мен сөйлемдерді сабақта ғана емес, сонымен бірге үй тапсырмасын дайындау процесі барысында да жаттаулары мүмкін. Текшелер бойынша өзін-өзі және бірін-бірі жылдам тексерудің бір нұсқасы: текшенің сол жағында бір бағанға, мысалы, оқылатын тілде (ана тілі емес) жиырма сөз жазылған, ал оң жағында сәйкесінше ана тіліндегі мағынасы жазылған.

Тексеруші дәптермен немесе бір парақ қағазбен текшенің сол жағын, яғни ана тілінде емес берілген сөздерді жабады. Жауап беретін оқушы ана тіліндегі сөздерді ғана көреді және оқылатын тілдегі сөздерді жылдам және дұрыс айтуға тырысады. Егер барлық сөздер мен сөйлемдер дұрыс және неғұрлым жылдам айтылған болса, онда тексеруші жауап беретін оқушыға тура осы тапсырманы белгілі уақыт арасында орындауды немесе жекелеген сөздерді (ана тілінде емес) басқа текшеге жазып белгілі уақыт ішінде аударуды тапсыруына болады.

Бір кездесу барысында екі оқушы бірін-бірі бір ғана емес, екі, үш немесе одан да көп текшелер арқылы тексерулеріне болады. Мұғалім текшедегі кейбір сөздерге ерекше назар аудару, қайталап айту немесе дәптерге жазып алу үшін астын сызып қоюына да болады. Сөздер мен сөйлемдерді өзара тексеру мысалы 1-кесте келтірілген.

Кесте 1 – Сөздер мен сөйлемдерді өзара тексеру [5].

Area	Район
Population	халық саны
Village	ауыл
Extend	өлшем
Border	шекара

Жаңа мәтін бойынша біріккен жұмыс. Жаңа мәтіндермен жұмыс әр түрлі жүргізілуі мүмкін. Мұғалім уақыттың бір бөлігінде оқушыларды жаңа мәтіннің және оның ана тіліндегі аудармасымен таныстырады. Бұдан әрі оқушылар жаңа мәтіндер алады және тұрақты немес ауыспалы жұпта оларды аудару жұмысын жүргізеді. Өдетте жұптағы бір оқушы мәтінді оқиды және екінші оқушыны араластыра отырып әр сөзді аударады. Егер жаңа сөз немесе сөйлем кездессе, онда екінші оқушы оның мағынасын сөздіктен іздейді.

Жұптың әр оқушысы жаңа сөзді және оның мағынасын өзінің жұмыс дәптеріне немесе сөздігіне жазып алады. Егер мәтін шағын болса, онда оны бір оқушы аударады. Егер мәтін үлкен болса, онда мәтін бірнеше бөлікке бөлінеді (азат жолдар бойынша бөлінуі мүмкін) және оны бірнеше оқушы кезектесе отырып аударады. Мәтінмен жұмыс тапсырмаларының мысалы 2-кесте келтірілген.

Кесте 2 – мәтінмен жұмыс [5].

The Climate in Kazakhstan	Қазақстанның ауа райы
The best time to visit Kazakhstan is spring between April and June or autumn in September to October. Flowers come out of the deserts in spring time while autumn is harvest time when you can find abundant fresh fruits in market places. Temperatures during these periods are mild, unlike in winter when it is very cold or summer when it is very hot. While July is the hottest month, January is the coldest.	Қазақстанға келудің ең жақсы уақыты - сәуір-маусым айларында немесе қыркүйек-қазан айларындағы көктем. Көктемгі уақытта гүлдер шөлден шығады, ал күзде егін жинау уақытында сіз мол жеміс-жидек таба аласыз. Бұл кезеңдердегі температура қыста өте суық немесе жазда өте ыстық болады. Жылдың – ең ыстық айы шілде, ал қаңтар – ең суық.

Өзара диктанттар. Жаңа материалды жақсы меңгеру үшін, мұғалім диктант жазылған текше карталар әзірлейді (кесте 3).

Кесте 3 – бос орынға қажетті сөздермен толтыру [5].

1. The best time to visit Kazakhstan is _____ April and June or autumn in September to October.	spring between
2. Flowers come out of the deserts in spring time while autumn is _____ when you can find abundant – (мол) fresh fruits in market places.	harvest time
3. While July is _____ month, January is the coldest.	the hottest
4. If you are a mountain climbing buff, you can visit the country in summer when _____ will be fair to you.	mountain temperatures

Монологтік және диалогтік тілдесуді дамыту бойынша жаттығулар орындау. Оқушылар диалогтік тілдесуге жаттығу бойынша сауалнама-текшекартасын толтырады, содан кейін берілген проблема немесе тақырып бойынша монологтік сөйлесуді (мазмұндауды) орындайды [4].

Егер дәстүрлі сабақ оқушыларды біліммен қаруландыруға және негізінен түсіндіру-көрнекілік әдісінде құрылатын жалпы білім беру міндеттерін шешуге бағытталған болса, ал кіріктірілген сабақтар оқытудың түрлі әдістерінің және құралдарының үйлесуі негізінде құрылып, сонымен қатар ғылыми-жаратылыстану бағыты пәндері мен ағылшын тілі пәнінің көптеген міндеттерін шешеді. Кіріктіру барысында түсіндіру-көрнекілік, іздеу, зерттеу әдістері, пікірталас, білімнің түрлі дереккөздері, теледидар бағдарламалары, кино үзінділері, мультимедиа курстары, интернет-технологиялары, оқыту мен бақылаудың басқада техникалық құралдары қолданылады. Сонымен қатар топтық, ұжымдық, жұптық, жеке жұмыс түрлері кеңінен қолданылады [2].

Қорыта келгенде мұндай сабақтарда танымдық міндеттерді, ұсыныстар жасауды, оқушының шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға көп жағдай жасалады. Тіл мен пәнді кіріктіріп оқыту ең алдымен тілдік іс-әрекеттің төрт түрін (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) меңгеруге бағытталған.

Әдебиеттер

1. Географияны оқыту әдістемесі: оқулық / Тоқпанов Е.А., Мазбаев О.Б., Увалиев Т.О., Асубаев Б.Қ. – Алматы: Эверо, 2015. – 409 б.
2. Кушимова.А.Ф. Орта мектепте географияны оқыту әдістемесі: оқу құралы / Кушимова.А.Ф.- Алматы: Қазақ университеті, 2003. – 60 б.
3. Ақашева, Ә.С. Географияны оқыту әдістемесі: оқу-әдістемелік құралы / Ә.С. Ақашева, К.Ж. Дүйсебаева; аль-Фараби атындағы ҚазҰУ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2013. – 174 б.
4. Уроки английского. География мира = English Courses. World Geography: учеб. пособие / Авт.-сост А.И. Комарова, И.Ю. Окс, Ю.Б. Бадмаева. – М.: Астрель: АСТ, 2001. – 315с.
5. Молха, Г.Х. Пособие по английскому языку для учащихся старших кл. и ст-тов (Kazakhstan in brief=Қазақстан туралы=О Казахстане вкратце)/ Г.Х. Молха.- СПб.; Астана: Научная книга, 2000. – 95 с.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Ж.Е. Ченемесова, С.С. Тулеугалиева

В данной статье рассмотрены идеи использования принципа предметно-языкового интегрированного обучения. И она возникла в результате возросших требований к уровню владения иностранным языком при ограниченном времени, отведенном на его изучение. Этот подход позволяет осуществлять обучение по двум предметам одновременно, при этом основное внимание может уделяться либо языку, либо неязыковому предмету. Методика интегрированного обучения, как и вся дидактика, в настоящее время переживает сложный период. Изменились цели общего среднего образования, разрабатываются новые учебные планы и новые подходы в изучении дисциплин через интегрированные образовательные системы, а обновление образования требует использования нетрадиционных методов и форм организации обучения.

Ключевые слова: иностранный язык, география, английский язык, внеклассный, преподаватель, междисциплинарная интеграция, урок, метод, знания.

METHOD OF TEACHING GEOGRAPHY IN THE ENGLISH LANGUAGE

J. Chenenemesova, S. Tulegaliev

The article is devoted to the idea of using the principle of Content and Language Integrated Learning appeared in the result of increased demands on level of foreign language proficiency at limited time which is built in for its study. This approach allows to carry out training in two subjects simultaneously, though the main attention may be paid either to language ,or to non-language subject. Nowadays integrated learning methodology, as all didactics struggles. Aims of general secondary education are changed, new curricula and new approaches are worked out in subjects study by means of integrated educational systems, and renovation of education demands the use of non-traditional methods and forms of teaching process organization.

Key words: foreign language, geography, English language, extracurricular, teacher, interdisciplinary integration, lesson, method, knowledge.

FTAXP:39.01.99

Э.С. Канапиянова, Ж.Т. Мукаев

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

БИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЛКЕТАНУ МАТЕРИАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа: Бұл мақалада Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында өлкетану ісін дамыту, туған жерді құрметтеу, табиғатты аялау мәселелеріне ерекше көңіл бөлініп қарастырылған. «Туған жер» бағдарламасы арқылы қалаларды көгалдандыруға, мектептерді компьютерлендіруге, жергілікті жоғары оқу орындарына демеушілік жасауға, музейлер мен галереялар қорын байыта түсуге болатыны жайлы айтылған. Өлкетану материалдарын сабақта қолдану және дидактикалық қағидалар туралы жазылады. Зерттеу әдістерінің түрлерін мектепте пайдаланудың тиімділігі, өлкетанудың зерттеу нысандары туралы баяндалады. Биологиялық өлкетанудың міндеттері туралы айтылады. Мектепте биологиялық өлкетануды қолданудың маңыздылығы қарастырылған. Мектептегі өлкетану сабағы арқылы оқушылардың ой-өрісін және танымдық қызығушылығын дамыту туралы айтылады. Қазіргі таңда өскелең ұрпаққа туған өлкенің тарихы мен табиғатын оқытып, тәрбиелеу өзекті мәселе болып табылады.

Түйін сөздер: өлкетану, аймақтық компонент, әдіс, экологиялық мәдениет, эксперимент.

«Туған жер» бағдарламасы 3 бағыт бойынша жүйелі жұмысты талап етеді: Бірінші бағыт – өлкетану жұмыстары; екінші бағыт – табысқа жеткен өкілдер мен ауылдық мекендерден шыққандардың (бизнесмен, шенеунік, жастар және т.б.) көмегімен аумақтарды инфрақұрылымдық қолдау; үшінші бағыт – жергілікті биліктің бірлескен жұмысы, демеушілік көмекті қолдау мен тетіктерінің оңтайлы түрін іздеу [1].

Өлкетану материалдарын сабақта қолдану, білім беру үрдісіне қойылатын жалпы дидактикалық қағидалармен негізделеді. Ол қағидалардың түрлері:

– пәнаралық байланыс қағидасы, бұл – мектеп бағдарламасындағы пәндердің мазмұнында өлкетану материалдарын қолдану арқылы басқа пәндермен байланысты жүзеге асыруды болжайды;

– жүйелілік-құрылымдылық қағидасы, өлкетану материалдарын білім берудің әртүрлі кезеңдерінде нақты мақсат қоя отырып, жоспарлы түрде қолдануды және аумақты географиялық негізді құрайтын нақты сипаты бар нысан ретінде зерттеуді көздейді;

- тақырыптық қағидасы, оқулықтың әр тақырыбына сәйкес келетін материалды әзірлеуді қарастырады;
- толеранттылық қағидасы, оқушылардың бойында өзге ұлт мәдениетін түсіну және қабылдау қабілетін дамытуды қарастырады;
- когнитивтік қағидасы, оқушылардың білім алу үрдісі барысында өлкетану материалдарының көмегімен жаңа ақпаратты, жаңа білімді түсінуін қарастырады;
- проблемалық қағидасы, нақты проблемалық тапсырмаларды шешуді көздейді. Аталған қағидаларды жүзеге асыру арқылы, оқушылардың өздіктерінен білім алу, сыни тұрғыдан ойлау, шешім қабылдау, практикалық іс-әрекеттерді орындау қабілеттерін дамыту мүмкіндігі туындайды. Анықталған қағидаларды ой елегінен өткізіп түсіну және өмір сүру ортасындағы мінез-құлық ережелерін сақтау, өз іс-әрекетінің мәні мен жауапкершілігін түсіну, өзінің кіші отанына деген сүйіспеншілік әр адамның мәдениетінің ажырамас бөлігі болуы тиіс [2].

Аймақтық компонентті жетілдіруде оқу-тәрбие жұмысының сыныптан тыс, сабақтан тыс түрлері маңызды рөл атқарады. Олар пән сабақтарын толықтырып отырады және негізінен сабаққа байланысты жүргізіледі. Өлкетану жұмысы сабақтағы оқу материалының мазмұнынан тысқары болады, бірақ ол сыныптан, сабақтан тыс алынатын білімді туған өлкенің табиғаты, тарихы, байлығы жайлы қосымша кең көлемді біліммен толықтырып отырады. Сондықтан «Өлкетану» курсы арқылы аймақтық компонентті жетілдіру сабақ және сабақтан тыс уақыттағы іс-әрекетті де қамтуы тиіс. Сонымен қатар «Өлкетану» курсы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуға, олардың танымдық қызығушылығын арттыруға, отансүйгіштікке тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Қазақстан азаматтарының өз халқының, мемлекетінің тарихын, өлке табиғатының ерекшеліктері мен мүмкіншіліктерін, экономикалық даму келешегін білуге деген қызығушылығы артуда, сол себепті мектепте туған өлке жайлы терең білім беру және туған өлкеге деген сүйіспеншілікті тәрбиелеудің маңызы арта түсуде [3].

Оқушылар өз өлкесі жөніндегі білім қорын меңгеруді алғаш рет мектеп табалдырығынан аттаудан бастайды. Мектептегі өлкетану сабағы оқушылардың ой-өрісін, танымдық қызығушылығын дамытуға, шығармашылық іс-әрекетке баулиды. Өз өлкесін зерттей отырып, оқушылар табиғи ортаны, адамдар өмірін көреді, табиғат компоненттері дамуы процестері мен өзара байланысын, адамның шаруашылық іс-әрекеті нәтижелерін бақылайды.

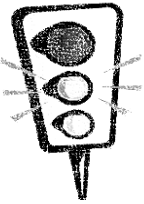
Оқушының білім алу көздеріне қарай оқыту әдістері былайша жіктеледі:

- а) сөздік әдіс (білім негізінде ауызша сөйлесу немесе басылым сөзі жатады);
- б) көрнекілік әдіс (көрнекіліктер, бақыланатын, зерттелетін нәрселер құбылыстар);
- в) практикалық әдіс (оқушылар практикалық жұмыстарды орындай отырып білім алады, біліктілігін арттырады) [4].

Оқушыларға өлкетану сабақтарында, сыныптан тыс сабақтарда және география сабақтарында биологиялық өлкетанудан сабақ өткізу ұсынылады. Мысалы, өлкетану сабақтарында өсімдік жамылғысы атты сабақ өткізуге болады (кесте 1).

Мектептегі өлкетану сабағы оқушылардың ой-өрісін, танымдық қызығушылығын дамытады және шығармашылық іс-әрекетке баулиды. Өз өлкесін зерттей отырып, оқушылар табиғи ортаны, адамдар өмірін көреді, табиғат компоненттері дамуы процестері мен өзара байланысын бақылайды. География пәнін оқытуда жаңа технологиялардың тиімді әдісін алып жетілдіру барысында еске сақтауға негізделген ақыл – ойын дамытатын оқуға көшу, мұғалім мен оқушының тең субъектіге түсіп, ынтымақтастықта болуын қажет етеді. Сондықтан практика кезінде география пәні сабақтарында жаңа технологиялық әдістермен бірлесе өлкетану материалдарын қолдана отырып, оқушының шығармашылық қабілетін арттыру, өздігінен жұмыс істей білуге, ойлауға, қосымша материалдарды іздестіріп, оларды орынды пайдалануға баулумен қатар, биосфера компоненттеріне (жер, су, өсімдік әлемі, атмосфералық ауа) дұрыс қарауға тәрбиелейді.

Кесте 1 – Сабақ жоспары өсімдік жамылғысы

Сабақтың тақырыбы	Өсімдік жамылғысы					
Мақсаты	Семей аумағындағы өсімдік жамылғысы туралы білім беру					
Әдіс-тәсілдер	Keң ауқымды лекция, «Пирамида құру», « Борт күнделігі»					
Ресурстар	Интерактивті тақта, үлестірме қағаздар					
Кезеңдері	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті				
Мотивациялық кезең	<p>Оқушыларға жағым ахуал қалыптастыру, «Гүл теру» ойыны бойынша оқушыларды топқа бөледі.</p> <p>Жаңа тақырыпқа байланысты презентациялар көмегімен дәріс түрінде оқушыларға қысқаша мағлұмат беріледі.</p>	<p>4 түрлі гүлдердің суреттері үстел үстіне шашылып тасталады.</p> <p>Оқушылар ішінен өзіне ұнағанын таңдап алады. Бірдей гүлдері бар оқушылар бір топқа біріктіріледі</p>				
Операциялық кезең	<p>Пирамида құру әдісі арқылы белсенділендіріледі:</p> <p>Пирамида құру – жаңа мәліметпен жұмыс жасалғаннан кейін, түрлі деңгейлерде түсінік құрастыру тәсілі. Бұл тәсіл жүзеге «жеке – жұп/топ - сынып» схемасы арқылы асырылады.</p> <p>Жаңа ақпарат</p> <p>Облыс территориясында солтүстіктен оңтүстікке қарай дала, шөлейт, шөл зоналары алмасып отырады. Таулы аудандарда зоналардың ауысуы жер бедеріне байланысты (биіктік белдеулікке байланысты). Облыстың өсімдік жамылғысына жер бедерінің әсері өте мол.</p> <p>Қарағайлы бор. Ертісті қуалай жіңішке алап болып 300 км жерге дейін созылып жатыр. Оны өте сирек кездесетін реликтілер қатарына жатқызуға болады. Аңызак желдің өтіне тұрған қарағайлар сусымалы құмды бекітіп, ылғалды ұстап, аймақтың экологиялық жағдайын жақсартады. Орман шеттерінде итмұрын, долана, қар жидек өседі.</p> <p>Ертіс аңғары. Ылғалдың жеткілігіне орай аңғардың өсімдік жамылғысы өзінің сан алуандылығымен, молдығымен ерекшеленеді. Өзен жамылғыларында шалғын шөптер, ылғал сүйгіш жапырақты ормандармен алмасады.</p> <p>Ағаш тұқымдастардан қара терек, ақ терек, тал, қайың, көк терек; бұталарадан: ырғай, тобылғы, итмұрын, долана, мойыл, қара жидек, жоңғар розасы өседі.</p> <p>Мәтінмен жұмыс, кесте толтыру.</p> <p>Әдісі: «Борт күнделігі»</p> <table border="1" data-bbox="395 1697 895 1765"> <tr> <td>Белгілі ақпарат</td> <td>Жаңа ақпарат</td> </tr> <tr> <td> </td> <td> </td> </tr> </table>	Белгілі ақпарат	Жаңа ақпарат			<p>1.Оқушылар берілген материалмен (мәтін, лекция, оқулық) жекелей танысып болғаннан кейін, ол барынша өзіндік пікір түсінік және пікір қалыптастырады.</p> <p>2. Оқушылар жұптарға бірігіп, өздерінің идеялары, ойлары мен пайымдауларымен серіктерімен бөліседі.</p> <p>3. Оқушылар төрт адамдық шағын топтарға бірігіп, туындаған проблемалар мен мәселелердің шешімдерін талқылайды, қорытындылайды, бір шешімге келеді.</p> <p>Соңында оқушылар бүкіл сынып болып, проблеманың шешімдерін келтіреді, олардың ең тиімділері тақтаға жазылады.</p>
Белгілі ақпарат	Жаңа ақпарат					
Рефлексиялық кезең	<p>Мұғалім сабақты қорытындылайды.</p> 	<p>«Бағдаршам» арқылы рефлексия Бағдаршамның түстері арқылы сабақтан алған білім нәтижелерін көрсетеді</p> <ul style="list-style-type: none"> ● – түсінген жоқпын; ● – әлі де практика қажет/сұрақтар бар; ● – барлығы түсінікті. 				

Әдебиеттер

1. Нурсултан Назарбаев – Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру (статьи, интервью, выступления, экспертные комментарии и справочно-аналитические материалы) – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2017. – 512 с.
2. Айтжанова Г.Қ. өлкетану жұмысын ұйымдастыру жолдары. // География, биология, экология орта мектепте. Республикалық ғылыми – әдістемелік журнал. – 2013 жыл. – № 6.
3. Қасенов С.Қ. Өлкетану оның формалары және түрлері // Биология, география және экологияны мектепте оқыту әдістемелігі. – 1997. – № 5. – 4 -41 с.
4. Кистаубаева С. Сыныптан тыс жұмыстар арқылы өлкетанымдық әрекетің дамыту // География және табиғат. – 2014. – № 1. – 29 – 26 с.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ КРАЕВЕДЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ

Э.С. Канапиянова, Ж.Т. Мукаев

В этой статье Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» говорится о том, что по программе «Туған жер» особое внимание уделяется развитию краеведения, уважения к родной земле, бережного отношения к природе, озеленению городов, компьютеризации школ, спонсированию местных вузов, обогащению фондов музеев и галерей. Рассказано о дидактических принципах и использовании краеведческих материалов на уроках. Излагаются об эффективности использования в школе видов методов исследования, формах исследования краеведения. В статье рассматривается о задачах биологического краеведения. В школе предусмотрена важность использования биологического краеведения. С помощью школьного краеведческого урока рассказывается о развитии кругозора и познавательных интересов учащихся. В настоящее время актуальной проблемой является воспитание и обучение подрастающему поколению истории и природы родного края.

Ключевые слова: краеведение, региональный компонент, метод, экологическая культура, эксперимент.

BIOLOGICAL STUDY MATERIALS APPLICATION EFFICIENCY

E. Kanapiyanova, J. Mukaev

In this article, the head of state "looking to the future: Rouhani air" States that the program "Tugan jer" special attention is paid to the development of local history, respect for the native land, respect for nature, greening cities, computerization of schools, sponsorship of local universities, the enrichment of the collections of museums and galleries. It is told about the didactic principles and the use of local history materials in the classroom. The article describes the effectiveness of the school types of research methods, forms of study of local history. We are talking about the problems of biological local history. The school provides the importance of the use of biological local history. With the help of school local history lesson tells about the development of Outlook and cognitive interests of students. Currently, the actual problem is the education and training of the younger generation of the history and nature of the native land.

Key word: local history, regional component, method, ecological culture, experiment.

А.О. Нурсейтова, Д.Р. Онтагарова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

«ХИМИЯНЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ» ПӘНІН ОҚЫТУДА КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа: Білім алушылардың күтілетін оқу нәтижелері жетістігін бағалау жүйесі білім беру мазмұнының ажырамас бір бөлігі болып табылады. Жаңартылған орта білім беруді енгізу кезінде білім алушылардың оқу жетістігін критериалды бағалау жүйесі қолданылады. Қазақстан үшін жаңа критериалды бағалау жүйесі білім алушыларды оқуға ынтылдандыруға, қызығушылығын арттыруға, дамытуға бағытталған. Егер әр білім алушыға түсінікті анық, өлшемді бағалау критерийлері берілсе, бұған қол жеткізуге әбден болады. Критериалды бағалау жүйесі жоғары оқу орындарында білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау тәжірибесіне өзгерістер енгізудің негізін анықтайды. Болашақ педагогтарға критериалды бағалаудың қалыптастырушы тәсілдеріне бейімдеу маңызды. Бұл бағалау рәсімдерінің сапалылығын, олардың халықаралық стандарттарға сәйкестігін, әр білім алушының оқудағы қажеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: критериалды бағалау, «Әуе шары» әдісі, дифференциалдау, қалыптастырушы бағалау, "Барлық факторларды ескеру" әдісі.

«Орта білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнын оқыту әдістері» пәні болашақ маманның жалпы химиялық педагогикалық әзірлігінің негізін қалайды, кәсіби көзқарасын қалыптастырады және шығармашылық ойлау қабілетін дамытады. «Орта білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнын оқыту әдістері» пәні студенттерді Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының модульдері бойынша тұжырымдамалық түсінік қалыптастыруға бағытталған. Жоғары оқу орындарында осы пәнді оқудың мақсаты білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыру болып табылады. Болашақ мұғалімдердің жаңартылған білім беру мазмұны бойынша білімділік қажеттіліктерін қанағаттандыру, АКТ құзырлығы жоғары, табысты өмір сүруге дайын маман дайындау болып табылады. Студенттерді мұғалімдердің кәсіби желілік қоғамдастығы аясында жұмыс істеуге дайындау.

«Орта білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнын оқыту әдістері» пәнінің мазмұнымен танысу мақсатында оқу жұмыс жоспарымен таныссақ келесі деректерді қарастырылды. Оқу жұмыс жоспары бойынша 3,4 курс студенттеріне арналған пән. Кредит саны – 3, дәрістер – 15 сағат, семинар (практикалық) сабақтар – 30, студенттің өздік жұмыстар саны – 90 сағат, барлық сағат саны – 135 сағат, қорытынды бақылау формасы – емтихан болып табылады. «Орта білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнын оқыту әдістері» пәнінің қысқаша мазмұны 1 кестеде келтірілген.

Келтірілген барлық тақырыптар критериалды бағалаудың мәнін түсіндіруге бағытталады. [1]

Критерийлер – оқытудың міндеттерін жүзеге асыратын өлшемдер, атап айтқанда, студенттер жұмысы барысында орындайтын іс-әрекеттер тізбесі. Критериалды бағалау – бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, студенттердің оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критериялармен студенттердің оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген процесс [2].

«Талантты және дарынды балаларды оқыту» тақырыбы бойынша дәріс жүргізгенде «Әуе шары» әдісі қолданылды. Бұл әдістің мәні мына алгоритм арқылы жүзеге асты. Әуе шарында кім болуы керек? Студенттер бұл мәселе бойынша басты кейіпкерлердің есімдерін жазады: шарды әуеге көтеріп, оны басқару үшін онда болуға тиіс адамдарды жазады. Жоба табысты болуы үшін оларда не болуы керек? Студенттер талантты және дарынды балаларды оқыту үшін қажетті деп санайтын барлық нәрселерді шарға жазады. Оны не кідіртеді? Зәкірдің жанына студенттер талантты және дарынды балаларды оқытуға кедергі жасайтын факторларды жазады.

Кесте 1 – Пәннің тақырыптық мазмұны

№	Модуль. Тақырып	Сағаттар саны
		Д
Модуль 1. Жаңартылған білім беру мазмұны		
1.	Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (25.04.2015ж., № 327; 13.05.2016ж., №292). Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты түсінігі. Жалпы ережелер. Білім алушылар мен тәрбиеленушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар. Күтілетін нәтижелер. Қолданыстағы және жаңартылған стандарттар арасындағы айырмашылықтар.	1
2.	Жаңартылған білім мазмұнына қойылатын талаптар. Жалпы орта білім беру мазмұнында айқындалған негізгі құндылықтар. Жалпы орта білім берудің мақсаты, негізгі міндеттері. Жалпы орта білім берудің базалық мазмұны және оның үштілді білім беру саясаты.	1
3.	Білім алушылар мен тәрбиеленушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар. Күтілетін нәтижелер.	1
4.	Блум таксономиясы түсінігі. Блум таксономиясының факторлары. Ж.Қараев, В.П.Беспалько зерттеулері.	2
5.	Жаңартылған білім мазмұны бойынша пәндік оқу бағдарламалары. Жоспарлау: ұзақ мерзімді, күнтізбелік, орта мерзімді, қысқа мерзімді	2
Модуль 2. Оқыту технологиялары		
6.	Оқытуда сын тұрғысынан ойлауды пайдалану.	1
7.	Оқушылардың білімін бағалау (формативті, жиынтық). Бағалаудың өлшемдік технологиялары.	1
8.	Оқыту мен оқудағы әдіс-тәсілдер. Табысты оқыту және болашақ құзырлы мұғалім көшбасшылығы. Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер. Ынтымақтастық пен бірлескен жұмыс. Диалогты оқытудың маңызы.	2
9.	Талантты және дарынды балаларды оқыту. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу. Оқытуды басқару және көшбасшылық.	2
10.	Оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияны (АКТ) пайдалану мақсаттары. Ispring компаниясының бағдарламаларын қолдану. Компьютерлік бағдарламалардың мүмкіндіктерін қолдану ерекшеліктері.	2
11.	STEM білім беру. STEM білім беру. Оқыту мен оқу үдерісінде Lesson Study, Action Study қолдану.	1
	Барлығы	15

Оған қатты жылдамдықпен ұшуға не көмектесе алады? Оқушылар әуе шарына тікелей қатысы жоқ, алайда жобаның алға жылжуына септігін тигізетін жұмысқа қабілеттілік, ынта және креативтілік сияқты факторларды белгілейді. Талантты және дарынды балаларды оқытуда бағытынан не шатастыра алады? Орындау барысында туындауы мүмкін проблемаларды жазады. 1 суретте «Әуе шары» сұрақтарын толтырудың негізгі үлгісі келтірілген.

Әуе шарында кім болуы керек?
 Табысты болуы үшін оларда не болуы керек?
 Оны не кідіртеді?
 Оған қатты жылдамдықпен ұшуға не көмектесе алады?
 Шарды бағытынан не шатастыра алады?
 Сурет 1 – «Әуе шары» сұрақтарын толтыру

Бұл әдістің критериалды бағалауда пайдалану тиімді себебі барлық аталған сұрақтар критерийлерді туындатады.

«Оқушылардың білімін бағалау (формативті, жиынтық). Бағалаудың өлшемдік технологиялары» тақырыбында БФЕ (БАРЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫ ЕСКЕРУ) әдісі тиімді. Әдісті жүзеге асыру мына алгоритм бойынша жүзеге асады ұйымдастырушы педагог шешім қабылдау және жоспарлау кезінде барлық факторларды ескеру маңыздылығын студенттермен талқылауға ниет білдіреді және егер де қандай да бір фактор ұмытылып қалған жағдайда, дұрыс болып көрінетін іс – әрекет ақыр соңында дұрыс болмай шығуы

мүмкін. Топтарда студенттер БФЕ сауалнамаларың толтырып студенттер топтар арасында ауысып, басқа топтардың айтқан факторларың қарастыруы керек. Өзара бағалауды жүзеге асыру үшін «Екі жұлдыз, бір тілек» стратегиясын пайдаланылады. Бұдан кейін студенттер өз парақтарындағы жазылғандары негізінде өздерінің факторларын толықтыру немесе түзетуге мүмкіндік беріледі. Барлық факторларды біріктіру мақсатында жауап алу жүргізіледі, сөйтіп барлық топ өзіне тиімдісің алады [3].

Оқу мен оқытудағы сәтсіздіктер мен жетістіктері бойынша керібайланыс алуға, шынайы әрі сыни бағалауға дайын, студенттер мен өзін дамытуға мүдделі оқытушыларға өзіндік рефлексияны студенттермен «Инсерт» әдісі арқылы жүргізілді. Белгі қойып оқу немесе INSERT (Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking – тиімді ойлау мен оқуға арналған белгілеудің интербелсенді жүйесі) – жаңа мәліметті игерудің интербелсенді тәсілі. Студенттер жекелей келесідей 2 кестені толтырып отырды.

Кесте 2 – «Инсерт» әдісі

v	+	-	?
«Бұрыннан білемін»	«Жаңа ақпарат»	«Менің ойлағаныма қайшы, кереғар»	«Келісе алмаймын. Білгім келеді»
Мұнда студенттер кездескен бұрыннан білетін мәліметтерді келтірді	Бұл жерде студенттер осы лекцияда жаңадан білгенін жазды	Мұнда студенттер бұрынғы білімдеріне қарама-қайшы лекцияда келтірілген мәліметтерді келтірді («мен бұрын басқаша ойлайтынмын, сөйтсем олай болмай шықты...»)	Бұл бағанда студенттер өздері келіспейтін немесе түсініксіз болған, тағы да білгісі келетін лекцияның тұстарын жазды

Лекцияның әр бөлігінен кейін студенттердің өз кестелерін салыстырып, өзара талқылау жүргізіп отырды [4].

Бағалаудың жаңа жүйесі білім беру үрдісіндегі мұғалімнің өзінің де рөлі өзгеріп отырғанына ықпал етеді. Тұлғалық-бағдарлы технологиялар оқу үрдісін субъектілер арасындағы әріптестік (бірлескен қызмет) негізінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мұғалім мен білім алушылардың өзара әреткеттесуі үзілмей, оған қоса, көтермелеумен қолдау тауып отырады. Бағалау үздіксіз жүреді, сапалы нәтижеге қозғалыс үрдісінің өзі бағаланады. Білім алушылар өзінің біліміндегі ақаулықтарын өз бетінше және саналы анықтап, мұғаліммен бірге оларды жою бойынша жұмыс жүргізеді [5].

Қорыта айтқанда, критериалды бағалау жүйесін қолдану арқылы біз білім алушылардың белсенділігін арттыра отырып, тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, нәтижеге жеткіземіз, білім алушылардың дайындық деңгейі мен өсу динамикасын кез келген кезеңде анықтаймыз, әртүрлі жұмыстардан алған бағаларды дифференциалдауға қол жеткіземіз. Бүгінгі білім алушылардың білім сапасын критериалды бағалау жүйесі арқылы жетілдіруге болатынына күнделікті оқу үдерісінде қолдануымыздан көз жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Онтагарова Д.Р., Орта білім беру жүйесінде жаңартылған білім мазмұнын оқыту әдістемесі// Пәннің оқу бағдарламасы. 2018. С. 4-7.
2. «Педагогикалық шеберлік орталығы» ЖМ. Өңірлік және мектеп үйлестірушілеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық// Оқу-әдістемелік құрал. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. 2016. С. 4.
3. Оқыту мен оқудың белсенді әдістері// Астана. 2013. С. 3-4
4. Әлімов Асхат, Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану//Оқу құралы. 2009. С. 211.
5. СуртубаеваД.А.,К вопросу о критериальном оценивании учебных достижений учащихся НЦПК// «Орлеу». 2014. С. 20

«МЕТОДОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ ПО НОВОЙ ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЕ» МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ПРЕДМЕТА

А. Нурсейтова, Д. Онтагарова

Система оценки ожидаемых результатов обучения студентов является неотъемлемой частью содержания обучения. Система критериальной оценки успеваемости учащихся используется при внедрении обновленного среднего образования. Новая система критериальной оценки для Казахстана направлена на то, чтобы стимулировать студентов к обучению, повышать их интерес и развивать их. Этого можно достичь, если ясно, что у каждого учащегося есть четкие критерии оценки. Система оценки критериев определяет основу для внесения изменений в практику оценки достижений студентов в высших учебных заведениях. Для будущих учителей важно адаптироваться к формальным подходам к оценке на основе критериев. Это позволит обеспечить качество оценки, их соответствие международным стандартам, необходимость обучения каждого студента.

Ключевые слова: критериальное оценивание, метод «Баллон», дифференциация, формативное оценивание, метод "Все факторы с учетом".

«METHODOLOGY FOR TEACHING CHEMISTRY BY A NEW UPDATED PROGRAM» METHODS OF FORMATION OF CRITERIAL EVALUATION WHEN TEACHING THE SUBJECT

A. Nurseitova, D. Ontagarova

The system for evaluating the expected learning outcomes of students is an integral part of the learning content. The system of criterion assessment of student performance is used in the implementation of updated secondary education. The new criterion assessment system for Kazakhstan is aimed at encouraging students to learn, increase their interest and develop them. This can be achieved if it is clear that every student has clear assessment criteria. The criteria assessment system defines the basis for making changes in the practice of evaluating student achievement in higher education. For future teachers, it is important to adapt to formal, criteria-based assessment approaches. This will ensure the quality of assessment, their compliance with international standards, the need for training of each student.

Key words: criterion assessment, the method "Ballon", differentiation, formative assessment, the method "All factors with regard to".

МРНТИ: 20.15.05

И.С. Мусатаева, А.А. Талапбекова

Государственный университет имени Шакарима города Семей

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ

Аннотация. В настоящее время в образовательную практику общего образования активно внедряется технология развития критического мышления через чтение и письмо (РКМЧП). Цель данной образовательной технологии – развитие мыслительных навыков учащихся, необходимых не только в учебе, но и обычной жизни (умение принимать взвешенные решения, работать с информацией, анализировать различные стороны явлений и др., т.е. коммуникативные и рефлексивные умения и действия учащихся). Применение технологии критического мышления на уроках информатики и ИКТ позволяет создать благоприятные условия для активизации и развития мыслительных способностей учащихся. Эффективность использования технологии обучения, в том числе при использовании цифрового ресурса, определяется актуальностью социально-педагогической идеи, положенной в основу педагогической технологии. В настоящее время внимание зарубежных и отечественных ученых,

преподавателей высшей и средней школ привлекла идея развития критического мышления в связи с отсутствием самостоятельности, социальной направленности, мотивированной и результативности мышления молодого поколения. В статье описаны методы и приемы технологии развития критического мышления, которые можно использовать на уроках информатики и ИКТ.

Ключевые слова: критическое мышление, технология развития критического мышления, информационные технологии, педагогические технологии, методы обучения.

Согласно современным требованиям к образованию, базовым звеном образования является общеобразовательная школа, модернизация которой предполагает ориентацию образования не только на усвоение обучающимся определенной суммы знаний, но и на развитие его личности, его познавательных и созидательных способностей. Общеобразовательная школа должна формировать целостную систему универсальных знаний, умений, навыков, а также опыт самостоятельной деятельности и личной ответственности обучающихся, то есть ключевые компетенции, определяющие современное качество содержания образования. Выпускник школы должен уметь применять полученные в школе знания и умения в реальных жизненных ситуациях.

Преподавание общественных дисциплин требует широкого осмысления факторов развития, понимания, оценки, анализа. Поэтому школьное образование является сложной системой и ее совершенствование возможно лишь при условии учета реальных тенденций, определяющих ее развитие на современном этапе.

Цель обучения в общеобразовательной школе состоит в формировании активного и самостоятельного человека, формировании и становлении личности, способной добывать, анализировать и использовать информацию, также научить учащихся критически мыслить, строить обучение на основе методов критического мышления, активно использовать методики, стимулирующие критическое мышление учащихся и их самостоятельность, стать размышляющими практиками, делиться опытом с коллегами.

Учащимся необходимо не только приобретать знания, но и владеть способностью анализировать источник и находить общий принцип каких-либо событий, их основную идею. Нынешние учебники содержат большой объем материала, что приводит к перезагрузке учеников в усвоении темы. В связи с этим, возникают вопросы: как учить детей без принуждения, как помочь им раскрыть свои возможности, как сделать предмет интересным для всех, как дать стимул к обучению? Поэтому, большое внимание педагогами обращено на использование методов критического мышления на уроках.

Как многие исследователи, мы считаем, что развитие критического мышления – одно из ведущих направлений развития современных педагогических технологий, актуальное для развития преподавания и обучения. Халперн Диан даёт следующее определение: «критическое мышление – это использование навыков или стратегий познания, которые увеличивают вероятность получения ожидаемого результата» [1].

Критическое мышление – это процесс мышления, который является целенаправленным, мотивированным и ориентированным на достижение цели. Подобный тип мышления вовлечен в процесс решения задач, формулировки выводов, вычисления вероятностей и принятия решений, когда размышляющий использует навыки, которые содержательны и эффективны в данном конкретном контексте и типе мыслительного задания. Критическое мышление также включает в себя оценку процесса размышлений. Размышление, которое вытекло в заключение, подвергается анализу факторов, приведших к принятию решения. Критическое мышление зачастую называется направленным мышлением, так как оно сфокусировано на достижении желаемого результата.

Одним из основоположников идеи формирования критического мышления является Джон Дьюи, чьи предположения строить обучение ученика, опираясь на его личную заинтересованность в знаниях, «знание методов логического исследования и рассуждения, практические навыки в применении данных методов», увлекают [2].

Дьюи считает, что критическое мышление возникает тогда, когда ученики начинают заниматься конкретной проблемой. По его мнению, фокусирование на проблемах стимулирует природную любознательность учеников и побуждает их к критическому мышлению. «Только сражаясь с конкретной проблемой, отыскивая собственный выход из сложной ситуации, (ученик) действительно думает» [3].

Из этого следует, что при подготовке к урокам учитель должен определить круг стоящих перед учениками проблем, а в дальнейшем, когда ученики будут к этому готовы, помочь им сформулировать эти проблемы самостоятельно.

Благодаря критическому мышлению учение из рутинной «школярской» работы превращается в целенаправленную, содержательную деятельность, в ходе которой ученики проделывают реальную интеллектуальную работу и приходят к решению реальных жизненных проблем. «Собирая данные, анализируя тексты, сопоставляя альтернативные точки зрения и используя возможности коллективного обсуждения, они ищут и находят ответы на волнующие их вопросы» [4].

Б. Гершунский выделяет следующие цели и задачи технологии «Развития критического мышления»:

1. формирование нового стиля мышления, для которого характерны открытость, гибкость, рефлексивность, осознание внутренней многозначности позиции и точек зрения, альтернативности принимаемых решений;
2. развитие таких базовых качеств личности, как критическое мышление, рефлексивность, коммуникативность, креативность, мобильность, самостоятельность, толерантность, ответственность за собственный выбор и результаты своей деятельности;
3. развитие аналитического, критического мышления [5].

Задача научить школьников:

1. выделять причинно-следственные связи;
2. рассматривать новые идеи и знания в контексте уже имеющихся;
3. отвергать ненужную или неверную информацию;
4. понимать, как различные части информации связаны между собой;
5. выделять ошибки в рассуждениях;
6. делать вывод о том, чьи конкретно ценностные ориентации, интересы, идейные установки отражают текст или говорящий человек;
7. избегать категоричности в утверждениях;
8. быть честным в своих рассуждениях; определять ложные стереотипы, ведущие к неправильным выводам;
9. выявлять предвзятые отношение, мнение и суждение;
10. уметь отличать факт, который всегда можно проверить, от предположения и личного мнения;
11. подвергать сомнению логическую непоследовательность устной или письменной речи;
12. отделять главное от несущественного в тексте или в речи и уметь акцентировать внимание на первом.

Основная идея технологии развития критического мышления – создать такую атмосферу учения, при которой учащиеся совместно с учителем активно работают, сознательно размышляют над процессом обучения, отслеживают, подтверждают, опровергают или расширяют знания, новые идеи, чувства или мнения об окружающем мире.

По мнению исследователей, основные особенности технологии РКМ можно сформулировать следующим образом: не объем знаний или количество информации является целью образования, а то, как ученик умеет управлять этой информацией: искать, наилучшим способом присваивать, находить в ней смысл, применять в жизни; не присвоение «готового» знания, а конструирование своего, которое рождается в процессе обучения; коммуникативно-деятельный принцип обучения, предусматривающий диалоговый, интерактивный режим занятий, совместный поиск решения проблем, а также «партнерские» отношения между педагогом и обучаемыми; умение мыслить критически – это не выискивание недостатков, а объективная оценка положительных и отрицательных сторон в познаваемом объекте; простые и чрезмерные обобщения, стереотипные слова, клише, штампы, неподтвержденные предположения не всегда точны и могут вести к формированию стереотипов; слова «все», «никто», «всегда», «постоянно» и обобщенные предположения типа «Учителя не понимают детей», «Молодежь не уважает стариков» и другие подобные выражения ведут к неправильным представлениям, поэтому следует употреблять слова «некоторые», «иногда», «порой», «зачастую» [5].

Для того, чтобы рационально и эффективно организовать учебно-познавательную деятельность учеников, направленную на формирование критического мышления при обучении информатике, проанализируем особенности этих информационно-

коммуникационных технологий с целью выявления их возможностей для формирования информационных, рефлексивных и исследовательских умений на уроках информатики.

Во-первых, одной из особенностей информационных технологий является то, что большинство современных информационных технологий позволяют реализовать конструктивистские модели обучения, в которых ученик активно действует сам, конструирует свои знания, а не воспринимает мир таким, каким его видит учитель. Многие специалисты указывают, что главными видами деятельности при использовании конструктивистских сред являются экспериментирование с целью проверки своих гипотез, прогнозирование результатов, разработка алгоритмов, исследование закономерностей, содержательная интерпретация полученных данных и т.д., а именно в таких действиях проявляются умения критического мышления. Они являются эффективным инструментом для моделирования реальных ситуаций, процессов и явлений, предоставляют возможность строить аналитические, графические, объектные модели, вносить в них изменения и дополнения, анализировать варианты моделей с разными наборами параметров, сравнивать, проверять предлагаемые решения, выбирать лучшие.

Во-вторых, информационные технологии обеспечивают применение на уроках информатики средств визуализации и компьютерной графики, являются воплощением и дальнейшим развитием известного дидактического принципа наглядности обучения. Эти средства визуализации предоставляют возможность управлять процессом обучения, предлагая тот или иной вариант представления, размещение объектов на экране, а ученики сами, согласно своего видения, понимания внутренних связей выполняют эти действия, что способствует развитию критического мышления.

В-третьих, информационные технологии позволяют использовать широкий спектр специфических средств решения задач, которые сложно решить другими методами. Так, в табличном процессоре это действия, связанные с большим количеством перерасчетов, перебором вариантов; прогнозированием с помощью линий тренда; подбора параметров, изменяющихся для получения нужного значения исследуемой величины, выполнение анализа и т.д.. Эти действия важны для проявления и формирования исследовательских и рефлексивных умений критического мышления при выдвижении и проверке гипотез, построении и исследовании моделей, формулировании выводов. В том же табличном процессоре есть инструмент для формирования информационных умений критического мышления – поиска и вывода нужных пользователю данных, систематизации, сортировки их по определенным признакам. Это реализуется благодаря возможности работать с электронной таблицей как с базой данных, использовать средства для работы со списками, средства анализа данных с помощью сводных таблиц. С педагогической точки зрения нужно научить учащихся устанавливать все важные связи между объектами, сознательно отбирать значимые факты для занесения их в базу, то есть обладать навыками анализа, синтеза и оценки сообщений.

В-четвертых, информационные технологии являются средством развития рефлексивных умений критического мышления (умений самоконтроля, самооценки, проверки полученного решения, сопоставление его с условием задачи). Это связано прежде всего с тем, что с помощью ИТ можно мгновенно проверить эффективность усвоения выученного материала, поскольку существует мгновенная обратная связь между учащимся и компьютерной программой, которая проверяет эти знания. ИТ активизируют умственную деятельность, стимулируют самостоятельный поиск ошибок в своих действиях и путей правильного решения. Также информационные технологии обеспечивают уникальную возможность наглядно убедиться в необходимости самоконтроля, самооценки собственных действий и если учитель правильно организует этот процесс, то результат будет очень эффективным. Сама по себе программа никак не может обеспечить правильное решение задачи, она лишь помогает пользователю, автоматизируя рутинные действия введения, обработки и представления информации, предлагая для этого большое количество специальных средств [6].

Важно понимать и учитывать в процессе обучения информатике, что мышление – это умственный процесс, процесс интерпретации того, что воспринято. Это значит, что даже одинаково воспринятое понимается по-разному, то есть в процессе мышления происходит интерпретация воспринятого в зависимости от целого ряда факторов: возраста, образования, мировоззрения, жизненного опыта и т.д.

Учителю важно понимать, что мыслительная деятельность может быть направлена как бы «внутрь себя», и вовне. Первое условно назовем «внутренним информационным потоком», а второе выраженное в словесной форме – «внешним информационным потоком». Как внутренний, так и внешний информационные потоки можно рассматривать как процессы, то есть построить динамические модели мышления и речи. Тогда под «внешним информационным потоком» можно понимать процесс вывода информации из нашей памяти и способы представления информации [7].

Курс информатики может рассматриваться как часть курса математики, основная цель которого – формирование у школьников основ алгоритмического мышления. Под способностью алгоритмически мыслить понимается умение решать задачи различного происхождения, требующие составления плана действий для достижения желаемого результата.

Учебный процесс строится на научно-обоснованных закономерностях взаимодействия личности и информации [8].

Технология критического мышления дает ученику:

1. повышение эффективности восприятия информации;
2. повышение интереса как к изучаемому материалу, так и к самому процессу обучения;
3. умение критически мыслить;
4. умение ответственно относиться к собственному образованию;
5. умение работать в сотрудничестве с другими;
6. повышение качества образования учеников;
7. желание и умение стать человеком, который учится в течение всей жизни.

Технология критического мышления дает учителю:

1. умение создать в классе атмосферу открытости и ответственного сотрудничества;
2. возможность использовать модель обучения и систему эффективных методик, которые способствуют развитию критического мышления и самостоятельности в процессе обучения;
3. стать практиками, которые умеют грамотно анализировать свою деятельность;
4. стать источником ценной профессиональной информации для других учителей.

Технология критического мышления предполагает *равные партнерские отношения*, как в плане общения, так и в плане конструирования знания, рождающегося в процессе обучения. Работая в режиме технологии критического мышления, *учитель перестает быть главным источником информации*, и, используя приемы технологии, превращает обучение в совместный и интересный поиск [9].

Литература

1. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления через чтение и письмо на уроках. – М.: Просвещение, 2004. – 236 с.
2. Руководство для учителя Второй (основной) уровень, третье издание. АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012 с. – 187с.
3. Программа курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан, Второй (основной) уровень, издание третье. АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012.
4. Де Боно Э. Шесть шляп мышления. СПб.: Питер-пресс, 2000. Серия «Тренировка ума», 2000.
5. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя. Учебно-методическое пособие Офсет. – 2013 г. – 144 с.
6. Соколова Л.Н. Средства информационно-коммуникационных технологий как часть педагогической системы // Международный электронный журнал «Образовательные технологии и общество (Educational Technology & Society)» – 2012.
7. Утёмов В.В., Зиновкина М.М. Структура креативного урока по развитию творческой личности учащихся в педагогической системе НФТМ-ТРИЗ // Концепт. – 2013. – Современные научные исследования. Выпуск 1. – ART 53572. – URL: <http://e-koncept.ru/2013/53572.htm>. – Гос. рег. Эл No ФС 77-49965. – ISSN 2304-120X.

8. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Учим детей мыслить критически. – СПб: Изд-во «Альянс-Дельта», 2003.

9. Клустер Д Статья «Что такое критическое мышление?» //Газета «Русский язык» №29, 2002 г

ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУ

И.С. Мусатаева, А.А. Талапбекова

Қазіргі уақытта жалпы білім берудің білім беру практикасына оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту технологиясы белсенді енгізілуде. Бұл білім беру технологиясының мақсаты-оқушылардың тек оқуда ғана емес, сонымен қатар қарапайым өмірге қажетті ойлау дағдыларын дамыту (салмақты шешімдер қабылдай білу, ақпаратпен жұмыс істеу, құбылыстардың түрлі жақтарын талдау және т.б., яғни оқушылардың коммуникативтік және рефлексивті іс-әрекеттері). Информатика және АКТ сабақтарында сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдану оқушылардың ойлау қабілеттерін дамыту және белсендіру үшін қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді. Оқыту технологиясын қолдану тиімділігі, оның ішінде сандық ресурсты пайдалану кезінде педагогикалық технологияның негізіне алынған әлеуметтік-педагогикалық идеяның өзектілігімен анықталады. Қазіргі уақытта шетелдік және отандық ғалымдардың, жоғары және орта мектеп оқытушыларының назарын жас ұрпақтың дербестігінің, әлеуметтік бағыттылығының, дәлелді және нәтижелі ойлауының жоқтығына байланысты сыни ойлауды дамыту идеясына аударды. Мақалада информатика және АКТ сабақтарында қолдануға болатын сыни ойлауды дамыту технологиясының әдістері мен тәсілдері сипатталған. Бұл әдіс оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып, логикалық және шығармашылық ойлауды дамытады.

Түйін сөздер: сын тұрғысынан ойлау, сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы, Ақпараттық технологиялар, педагогикалық технологиялар, оқыту әдістері.

DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS WHILE TEACHING COMPUTER SCIENCE

I. Musataeva, A. Talapbekova

The educational practice of General education is actively implemented the technology development of critical thinking through reading and writing. The development of mental skills of students needed not only in school but also in everyday life. The use of critical thinking technology in the classroom of Informatics and ICT allows to create favorable conditions for the activation and development of mental abilities of students. The effectiveness of the use of learning technology, including the use of digital resources, determined by the relevance of socio-pedagogical ideas underlying educational technology. The attention of foreign and domestic scientists, teachers of higher and secondary schools was attracted by the idea of developing critical thinking due to the lack of independence, social orientation, motivated and effective thinking of the younger generation. The article describes the methods and techniques of critical thinking technology that can be used in computer science and ICT lessons.

Key words: critical thinking, technology of development of critical thinking, information technologies, pedagogical technologies, teaching methods.

Г. Нұрланқызы

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

**СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ОҢ ЖАҚ ЖАҒАЛАУЫ ҚҰСТАРЫНЫҢ ТҮРЛІК ҚҰРАМЫ
ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯСЫ**

Аңдатпа: Семей қаласының селитебті аймағының оң жақ жағалауының орнитофаунасын зерттеу барысында 14 отряд құстарының 75 түрі кездесті, оның ішінде 57 ұя салады, 7 қыстайды, 7 көші-қон кезінде кездеседі және 4 түр кездейсоқ кездесті. Экологиялық құрылымда – дендрофилдер мен лимнофилдер басым. Семей қаласында кампофилдердің ұясы Ертіс биотоптарының қол жетімділігі қиын учаскелерде, өмір сүру ортасының өзгеруін күшейту градиенті бойынша ұя салатын дендрофилдер түрлерінің санының азаюы есебінен склерофилдердің үлесі артады. Рационы кең ауқымды құстар орнитофаунаның 40% – дан астамын, ал омыртқасыздармен қоректенетіндер орнитофаунаның 30% – ға жуық мөлшерін құрайды. Ең кең көлемді спектр саяжай учаскелерінің аумағында кездеседі: онда 45 түр тіркелген, олардың 37-і ұя салады. Бұл құстар көршілес биотоптарға кіретін орман алқабының жақындығымен байланысты. Ертіс биотоптары құстармен едәуір қоныстанған: барлығы 32 түр, олардың 24 ұя салады. Жеке сектор шағын аудандарының және көп қабатты құрылыстардың орнитофаунасы кедей онда 17 түр кездеседі және оның 12 түрі ұя салады.

Түйін сөздер: орнитофауна, биоалуантүрлілік, экологиялық топтар, тамақтану түрлері.

Адамдармен тікелей байланыста болатын қаланың селитебті аймақтарының құстары жетік зерттелмеген, Н.Ф.Реймерс бойынша [1], селитебті аймақ деп тұрғын үй ғимараттарын және қоғамдық ғимараттарды салуға арналған қаланың басты бөлігін айтамыз. Селитебті ауданды тұрғындар тұру үшін қолданылатын қала бөлігі деп қарастырады. Осы функциясына байланысты селитебті аймақта санитарлық қорғау аймақтары, қала ішіндегі жолдар (көшелер, алаңдар), саябақтар, бақтар, бульварлар және халықтық жалпыға ортақ пайдаланылуы мен демалу орындарының басқа қоғамдық ғимараттар, коммуналдық және өнеркәсіптік кәсіпорындар кездеседі. Заманауи зерттеулер бойынша орнитофауна әр түрлі селитебті жүктемелер бойынша қарастырады [2-4].

Орнитологиялық зерттеулер Шығыс Қазақстан облысы бойынша тек Өскемен қаласы бойынша ғана кездеседі. Семей қаласы бойынша бір ғана жариялым белгілі [3].

Жұмыстың мақсаты Семей қаласының селитебті аймағының оң жағалауының орнитофаунасын зерттеу және оның экологиялық құрылымын талдау.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Семей – Шығыс Қазақстан облысының батыс өңіріндегі екінші орындағы ірі қала болып табылады. Ол Ертіс өзенінің екі жағасына орналасқан. Аумағы – селолық округтерді қосқанда 27,5 мың шаршы метр.

Өңір климаты ерекше географиялық орналасуымен ерекшеленеді, құрылықта, мұхиттардан барынша алыс орналасқан.

Қаланың шығыс шеті саяжай алқаптарымен қамтылған, орталық бөлігінде жеке сектор учаскелерімен өтетін көп қабатты құрылыс аудандары басым, ал батысы негізінен жеке сектормен ұсынылған. Саяжай алқаптары табиғи биотоптармен шектеседі және тек жазда ғана пайдаланылады. Ертіс жағалауы жеке сектордың шағын аудандарымен орналасқан. Акваторияның биотопында Ертістің су беті, оның салалары, ағындары, сондай-ақ аралдар бөлінген. Қаланың оң жақ жағалау бөлігі ескі, дәл осы жерде қала қазақ бекінісі ретінде пайда болды, мұнда жеке сектордан әлдеқайда көп. Сол жағалау – "Жаңа Семей" кеңестік уақытта салынып, көп қабатты үйлердің кварталдарымен салынған. Ертістің 2 жағалауының табиғи жағдайлары да ерекшеленеді: оң жақ жағалаудың топырағы құмды, сол жақ жағалау сортаңды дала болып табылады. Оң жағалаудың Солтүстік және Батыс бөліктерінен Семейге реликтілік таспа тоғайы қосылған.

Зерттеу жұмыстар 2017-2019 жылдары жиналған материалдарға негізделген. Түрлердің құрамын және құстардың санын зерттеу үшін біз Семейдің оң жағалауына тән

биотоптардың 4 түрі бойынша зерттеу жүргіздік. Ол биотоптар құрылыс түрлерімен, табиғи ортаны өзгерту дәрежесімен және антрополиялық жүктеме деңгейімен ерекшеленеді. Бағыттардың жалпы ұзындығы шамамен 16 км құрайды.

Семей қаласының селитебті аймағының оң жақ жағалауының орнитофаунасын зерттеу барысында 14 отряд құстарының 75 түрі кездесті (кесте 1), оның ішінде 57 ұя салады, 7 қыстайды, 7 көші-қон кезінде кездеседі және 4 түр кездейсоқ кездесті. Рационы кең ауқымды құстар орнитофаунаының 40%-дан астамын, ал омыртқасыздармен қоректенетіндер орнитофаунаының 30%-ға жуық мөлшерін құрайды. Ең кең көлемді спектр саяжай учаскелерінің аумағында кездеседі: онда 45 түр тіркелген, олардың 37-і ұя салады. Бұл құстар көршілес биотоптарға кіретін орман алқабының жақындығымен байланысты. Ертіс биотоптары құстармен едәуір қоныстанған: барлығы 32 түр, олардың 24 ұя салады. Жеке сектор шағын аудандарының және көп қабатты құрылыстардың орнитофаунасы кедей онда 17 түр кездеседі және оның 12 түрі ұя салады

Кесте 1 – Семей қаласының оң жақ жағалауының орнитофаунасы

Отряд	Вид/түр	Акватория реки Иртыш Ертіс өзені жағалауы	Дачные массивы Саяжай массивтері	Частный сектор Жер үйлер секторы	Районы многоэтажной застройки Көп қабатты үйлер секторы
<u>Сұқсыр үйрек төрізділер</u>	Кішкене сұқсыр (<i>Podiceps ruficollis</i>)**	+	-	-	-
<u>Ескекаяқты құстар</u>	Бұйра бірқазан (<i>Pelecanus crispus</i>)****	+	-	-	-
	Үлкен сұқұзғын (<i>Phalacrocorax carbo</i>)**	+	-	-	-
<u>Дегелектөрізділер</u>	Үлкен аққұтан (<i>Egretta alba</i>)****	+	-	-	-
	Көкқұтан (<i>Ardea cinerea</i>)**	+	-	-	-
	Қара дегелек (<i>Ciconia nigra</i>)****	+	-	-	-
<u>Қазтөрізділер</u>	Барылдауық үйрек (<i>Anas platyrhynchos</i>)*	+	-	-	-
<u>Сұңқартөрізділер</u>	Қара кезқұйрық (<i>Milvus migrans</i>)**	+	+	+	+
	Тілеміш (<i>Buteo rufinus</i>)****	+	+	-	-
	Жағалтай (<i>Falco subbuteo</i>)**	-	+	-	-
	Бөктергі (<i>F. vespertinus</i>)**	-	+	-	-
	Кәдімгі күйкентай (<i>F. tinnunculus</i>)**	-	+	-	-
	Балықшы түйғын (<i>Pandion haliaetus</i>)****	+	-	-	-
	Аққұйрықты субүркіт (<i>Haliaeetus albicilla</i>)****	+	-	-	-
<u>Тырнатөрізділер</u>	Ақбас тырна (<i>Anthropoides virgo</i>)****	+	-	-	-
	Қызылқасқа сутартап (<i>Gallinula chloropus</i>)**	+	-	-	-
	Қасқалдақ (<i>Fulica atra</i>)**	+	-	-	-
<u>Татрентөрізділер</u>	Шаушүрлдек торғай (<i>Charadrius dubius</i>)**	+	-	-	-
	Қызғыш (<i>Vanellus vanellus</i>)**	+	-	-	-
	Сауысқан балшықшы (<i>Haematopus ostralegus</i>)**	+	-	-	-
	Шөпілдек (<i>Tringa tetanus</i>)**	+	-	-	-
	Қарабас өгізшағала (<i>Larus ichthyaetus</i>)****	+	-	-	-
	Көл шағала (<i>L. ridibundus</i>)**	+	-	-	-
	Көк шағала (<i>L. canus</i>)**	+	-	-	-
	Қара қарқылдақ (<i>Chlidonias niger</i>)**	+	-	-	-
	Өзен қарқылдағы (<i>Sterna hirundo</i>)**	+	-	-	-
	Кіші қарқылдақ (<i>S. albifrons</i>)**	+	-	-	-
	Өгізшағала (<i>Larus cachinnans</i>)**	+	-	-	-
	Дала қарақасы (<i>Glareola nordmanni</i>)**	+	-	-	-
<u>Кепертөрізділер</u>	Көк кептер (<i>Columba livia</i>)*	-	+	+	+
	Сақиналы түркептер (<i>Streptopelia decaocto</i>)**	-	+	-	-
	Кәдімгі түркептер (<i>St. turtur</i>)**	-	+	-	-
<u>Көкектөрізділер</u>	Кәдімгі көкек(<i>Cuculus canorus</i>)**	-	+	-	-

<u>Жапалақтәрізділер</u>	Құлақты жапалақ (<i>Asio otus</i>)*	-	+	-	-
	Кезқұйрық жапалақ(<i>Strix uralensis</i>)*	-	+	-	-
	Маубас жапалақ (<i>Otus scops</i>)**	-	+	-	-
<u>Ұзынқанаттылар</u>	Қарасұрқарлығаш (<i>Apus apus</i>)**	+	+	-	-
<u>Көкқарғатәрізділер</u>	Зымыран (<i>Alcedo atthis</i>)**	+	-	-	-
	Сарыалқым аражеріш (<i>Merops apiaster</i>)**	-	+	-	-
<u>Көкқарғатәрізділер</u>	Бәбісек (<i>Upupa epops</i>)**	-	+	+	-
<u>Тоқылдақтәрізділер</u>	Қара тоқылдақ (<i>Dryocopus martius</i>)*	-	+	-	-
	Тоқылдақ (<i>Dendrocopos major</i>)*	-	+	+	-
	Кіші тоқылдақ (<i>D. minor</i>)*	-	+	+	-
	Ақжон тоқылдақ (<i>D.leucotos</i>)*	+	+	+	-
<u>Торғайтәрізділер</u>	Жар қарлығаш (<i>Riparia riparia</i>)**	+	-	-	-
	Сары шақшақай (<i>Motacilla flava</i>)**	+	-	-	-
	Ақ шақшақай (<i>M. alba</i>)**	+	+	+	+
	Мысықторғай (<i>Oriolus oriolis</i>)**	-	+	-	-
	Көк қанат орманқарға (<i>Garrulus glandarius</i>)****	-	+	-	-
	Қараторғай (<i>Sturnus vulgaris</i>)**	-	+	+	+
	Сауысқан (<i>Pica pica</i>)*	-	+	+	+
	Шауқарға (<i>Coleus monedula</i>)**	-	+	+	-
	Таған <i>Corvus frugilegus</i>)**	-	+	+	+
	Ала қарға (<i>C. cornix</i>)*	-	+	+	+
	Қызылтұмсық шауқарға (<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax</i>)****	-	+	-	-
	Самыркеш (<i>Nucifraga caryocatactes</i>)****	-	+	-	-
	Самыр (<i>Bombicilla garrulous</i>)***	-	+	+	+
	Сұр сандуғаш (<i>Silvia communis</i>)**	-	+	-	+
	Боз сандуғаш (<i>S. curruca</i>)**	-	+	-	-
	Жасыл сайрауық (<i>Phylloscopus trochiloides</i>)**	-	+	-	-
	Сұр шыбыншы (<i>Muscicapa striata</i>)**	-	-	+	+
	Кәдімгі қызылқұйрық (<i>Phoenicurus phoenicurus</i>)**	-	+	-	-
	Кәдімгі бұлбұл (<i>Luscinia luscinia</i>)**	-	+	-	-
	Алабұлбұл (<i>L. svecica</i>)**	-	+	-	-
	Қара сайрақ (<i>Turdus merula</i>)***	-	+	-	-
	Шетен сайрақ (<i>T. pilaris</i>)***	-	+	+	+
	Кезқұйрық шымшық (<i>Aegithalos caudatus</i>)***	-	+	+	-
	Сарыбауыр шымшық (<i>Parus major</i>)*	-	+	+	+
	Торғай (<i>Passer domesticus</i>)*	-	+	+	+
	Жауторғай (<i>P. montanus</i>)*	-	+	+	+
	Жаурауық (<i>Fringilla coelebs</i>)***	-	+	+	-
	Кәдімгі құралай (<i>Carpodacus erythrinus</i>)**	-	+	-	-
	Кәдімгі суықторғай (<i>Pirrhula pirrhula</i>)***	-	+	+	+
	Кәдімгі ементұмсық (<i>Coccothraustes coccothraustes</i>)	+	-	-	-
	Орман көктекесі (<i>Sitta europaea</i>)	+	-	-	-

Түрдің өңірдегі мәртебесі:

* - Отырықшы құстар

** - көші қон құстар,

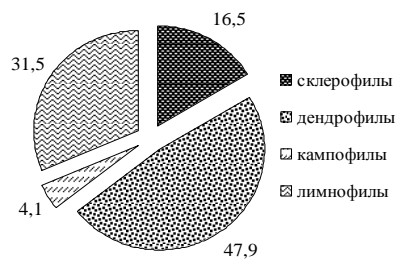
*** - қыстап шығатын құстар

**** - ұшып өтетін құстар,

***** - кездейсоқ ұшып келген құстар

Семей қаласының селитебті аймағында ең көп кездесетін құстар мөлшерін ұя салу кезеңінде: көшпелі және отырықшы құстар түрлік құрамның 77% алып жатыр (сурет 1). Қысқы уақытта белгіленген түрлік құрамның 26 % Семей аумағында кездеседі.

Семей қаласының оң жақ жағалауы биотоп және мекен ету ортасына байланысты 4 негізгі экологиялық топқа бөлінген. Орнитофаунаның экологиялық құрылымы бойынша дендрофилдер басым, ал лимнофилдер субдоминантты, бұл су биотоптары аумағының үлкен болуына байланысты. Ал кампофилдер өте сирек кездеседі, барлығы 3 түр белгіленген. Олар: ақбас тырна (*Anthropoides virgo*) миграция кезінде, дала қарақасы (*Anthropoides virgo*) және сарыбауыр шымшық ұя салады.

Сурет 1 – Семей қаласы орнитофаунасының экологиялық құрылымы (%)

Склерофилдер ғимараттар мен өнеркәсіптік құрылымдарда кездеседі, олар синантроптық мекен етуге бейімделген [5]. Осыған байланысты Семей орнитофаунасында склерофилдердің 12 түрі кездеседі, олардың ішінде 6 түр кәдімгі күйкентай (*Falco tinnunculus*), көк кептер (*Columba livia*), қара сұрқарлығаш (*Apus apus*), торғай (*Passer domesticus*) және жауторғай (*Passer montanus*).

Семей қаласының селитебті аумағы құстарды кең ауқымда қоректенумен қамтамасыз ете алады. Қорек етулеріне байланысты құстарды негізгі 8 топқа бөлуге болады. Омыртқасыздармен және аралас қоректенетін: омыртқасыздар және өсімдіктер, омыртқасыздар және омыртқалылармен қоректенетін, полифагті құстар басым болып келеді. Аралас қоректенетін құстар қала орнитофаунасының 40 % астам аумағын алуда. Оның себебі: урбандалған ортада мұндай құстарға қорегін табу оңай.

Семей қаласы селитебті аумағында ең аз кездесетіндерге өсімдік қоректі құстарды жатқызуға болады. Олар: барылдауық үйрек (*Anas platyrhynchos*), қызылқасқа сутартар (*Gallinula chloropus*), қасқалдақ (*Fulica atra*).

Нәтижелері

Осылайша, Ертіс өзенінің оң жағалауында орналасқан ескі Семей қоныстану аймағы ұя салу, қыстау және көші-қон кезінде демалу кезінде құстар үшін толыққанды ресурстық база болып табылады. Селитебті аймақты көгалдандыру, онда Ертіс жағалаулары мен аралдарында табиғи биотоптар учаскелерінің болуы, қала аумағына ірі орман алқаптарының жақын болуы қала шегінде ұсынылған құстардың фауно-генетикалық кешендерінің және экологиялық топтардың кең спектрін тудырды. Оң жақ жағалаудағы ландшафтың биотопиялық әртүрлілігі әр түрлі рацион және жем-шөп өсіру түрі бар құстар үшін жем-шөп базасының болуына қолайлы болды.

Әдебиеттер

1. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637с.
2. Нурланқызы Г. Видовой состав и динамика численности птиц района затон г. Семей // XXI научная студенческая конференция по естественным, техническим, социально-гуманитарным, экономическим, сельскохозяйственным и ветеринарным наукам «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА»: Государственный университет имени Шакарима г. Семей, 2018. – С.42-44
3. Белик В.П. Птицы степного Придонья: формирование фауны ее антропогенная трансформация и вопросы охраны. Ростов/н.Д.: Из-во РГПУ, 2000. 376 с.
4. Щербаков Б.В. Новые гнездящиеся птицы г. Усть-Каменогорска // Казахстанский орнитологический бюллетень 2007 / – Алматы: «Tethys», 2008. – 324 с.
5. Тарасовская Н.Е., Жумабекова Б.К. Трофическая ниша и стратегии питания синантропных птиц // XIV Международная орнитологическая конференция северной Евразии, I. Тезисы /– Алматы, 2015. – 620 с

БИОРАЗНООБРАЗИЕ ОРНИТОФАУНЫ ПРАВОБЕРЕЖНОЙ ЧАСТИ г. СЕМЕЙ

Г. Нурланқызы

Инвентаризация орнитофауны правобережной части селитебной зоны г. Семей выявила 75 вида птиц 14 отрядов, из которых 57 гнездится, 7 зимует, 7 встречаются во время миграций, 4 залетные. Преобладают в экологической структуре – дендрофилы и лимнофилы. Гнездование кампофилов в Семее наблюдается лишь в биотопах Иртыша, на участках, труднодоступных человеку, по градиенту усиления трансформации среды

обитания, возрастает доля склерофилов за счет уменьшения числа видов гнездящихся дендрофилов. Виды с широким рационом питания составляют более 40 % орнитофауны, питающиеся беспозвоночными – около 30%. Наиболее широко видовой спектр представлен на территории дачных участков: зарегистрировано 45 видов, 37 из них гнездится. Это обусловлено близостью лесного массива, из которого птицы проникают в соседние биотопы. Существенно заселены птицами биотопы Иртыша: 32 вида, 24 из них гнездится. Орнитофауна микрорайонов частного сектора и многоэтажных застроек бедна – 17 и 12 гнездящихся видов соответственно.

Ключевые слова: орнитофауна, биоразнообразие, экологические группы, типы питания.

BIODIVERSITY OF AVIFAUNA IN THE RIGHT-BANK PART OF SEMEY

G. Nurlankyzy

Inventory of avifauna of the right-Bank part of the residential zone of Semey revealed 75 species of birds of 14 groups, of which 57 nests, 7 winters, 7 occur during migrations, 4 stray. Predominate in the ecological structure – dendrophile and limnophila. Nesting canofilo in Semey is observed only in the biotopes of the Irtysh river, in areas inaccessible to man, on a gradient of increased transformation of the environment increases, the proportion of sclerotia by reducing the number of species of nesting of dendrophilus. Species with broad diet and make over 40% of the bird fauna, eating invertebrates and about 30%. The most widely species spectrum is represented in the territory of suburban areas: 45 species are registered, 37 of them nest. This is due to the proximity of the forest, from which birds penetrate into neighboring biotopes. The Irtysh biotopes are significantly populated by birds: 32 species, 24 of them nest. Avifauna of private sector microdistricts and multi-storey buildings is poor – 17 and 12 breeding species respectively.

Key words: avifauna, biodiversity, ecological groups, , types of food.

МРНТИ: 14.35.07

А.К. Алимгазина, А.Ж. Едігенова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНІҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа: Мақала жоғары оқу орындарындағы оқыту процесі сұрағына арналған. Мақала мазмұнында Қазақстан Республикасында білім беру саласындағы заңнамалық нормативтік құжаттарында жоғары білім беруге қойылатын мақсат, міндеттерді қарастырып, сапалы білім беруді жүйелі және сабақтастықпен жүзеге асырудың маңыздылығы баяндалады. Мақала мазмұнында білім беру жүйесінің еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуында маңызды рөл атқаратыны айтылған.

Автор студенттердің іс-әрекетін көрсететін сонымен қатар, тұлғаның қоршаған орта құбылыстары мен процестерді, мәдени құндылықтардың әлеуметтік маңызы мен мәнін түсінуін, білім, іскерлік және дағдыны меңгеруін, бекіту мен қолдануын, оқу міндеттерін өздігінен іздестіруін және шешуе білуін білдіретін оқу түсінігіне сипаттама береді. Мақалада «Білім туралы» Заңның негізгі міндеттерін атап көрсетілген және болашақ мамандарды жоғары оқу орнында қазіргі уақытта білім берудің кредиттік жүйесі бойынша жүзеге асырылатыны баяндалады.

Қазіргі білім беру парадигмасының тұлғаны болашақ өмірге даярлауды көздейтіні туралы айтылады. Қазіргі жоғары білім беру мазмұнын сипатталып, оның ұйымдастырылу ерекшеліктері, нақты мақсатқа бағытталуы нақтыланған. Жоғары оқу орнындағы оқыту процесінің сипаттамасы берілген.

Түйін сөздер: білім беру, парадигма, оқыту, тұлға, педагогикалық процесс.

XXI – ғасырда жоғарғы білім берудің рөлінің жедел қарқынмен дамуы әлемдік білім беру кеңістігіне енумен анықталады.

Еліміздегі жоғарғы білім беру стратегиясы білім берудің ұлттық моделін дамытуға бағыттала отырып, шығармашыл тұлғаны қалыптастыруға бағдарланған. ҚР «Білім беру

туралы» Заңында білім беру саласындағы мемлекеттік саясат, ізгілік қағидасына, адами құндылықтар басымдылығына негізделуі қажет деп айқындалған. Сонымен қатар, еліміз қазіргі жаһандану жағдайында нарықтық қатынастар өріс алған кезеңде даму үстінде. Бұл өз кезегінде білім берудің қай сатысында болмасын жаңашыл талаптар қоятыны түсінікті, соған сәйкес оның мақсаты мен міндеттерінде соған бағытталуы қажет.

Елімізде жастарға білім беру халқымыздың ұлттық салт-дәстүріне, мәдениетіне, экономикасына және саяси өміріне негізделіп іске асырылады. ҚР «Білім туралы» Заңында көрсетілген білім беру жүйесінің негізгі міндеттері: жеке адамның рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін ашу, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау; азаматтықты, үйелменнің, халықтың, қоғамның және мемлекеттің алдындағы жеке адамның құқылары мен міндеттерін ұғынуды, сондай-ақ еліміздің мәдени, қоғамдық, экономикалық және саяси өміріне қатысу қажеттігін тәрбиелеу; жеке адамның шығармашылық қабілеттерін және эстетикалық тәрбиесін дамыту; қазақ халқының мәдениеті мен дәстүр-салтын оқып-үйрену үшін жағдайлар жасау[1].

Қазіргі жағдайдағы заман талаптарына сай жастарға білім және тәрбие беру, оларды жан-жақты дамыту – қоғам алдында тұрған басты міндеттердің бірі. Білім беру – бұл қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие беру мен оқытудың үздіксіз процесі.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші рөл атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беруді жаңаша ұйымдастыруды, оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді.

Соған сәйкес, соңғы жылдары педагогикалық ғылым және практика біздің еліміздің жаңа әлеуметтік – экономикалық жағдайларына сай педагогикалық кадрларды даярлауды жетілдірудің жолдарын іздестіруде.

Қазақстанның жоғары оқу орындарының үздік әлемдік университеттер рейтингіне енуі үшін институционалдық аккредитациядан өту, білім беру жүйесінің ашықтығы мен жарқындығын қамтамасыз етіп, Болон процесінің параметрлерін орындау, еліміздің білім беру ісін еңбек нарығындағы қажеттілікке сай жүргізу механизмдерін қарастыру айтарлықтай маңызға ие болуда.

Елімізде әлемдік білім беру кеңістігіне бағдарланған жоғары білім беру жүйесінің қалыптасуы педагогикалық процестің теориясы мен практикасында бірқатар өзгерістер ендірумен қамтамасыздандырылуда. Әлбетте, білім беруді демократияландыру және ізгілендіру, педагогикалық ғылымдардың әдіснамасы мен парадигмасын жаңартуды, тәжірибеге білім берудің жаңа үлгісін ендіруді қажет етеді. Әйтсе де, еліміздің білім беру жүйесін жаңартуда бұрыннан қалыптасқан дәстүрді, ұлттық білім беру жүйесінің ерекшеліктері мен дамуға деген қажеттілігін үнемі есте ұстаған абзал.

Жоғарғы мектептегі педагогикалық процесс – бұл білім алушылардың танымдық іс-әрекеттерін ұйымдастыру, басқару және дамытудағы күрделі жүйе, сонымен қатар қазіргі заман талабына сай жоғары кәсіби білікті мамандарды қалыптастыру процесі. Оқу процесі студенттердің білім алу бағдарламасын меңгеруіне бағытталған оқу және бақылау іс-шараларының жиынтығынан тұрады.

Студенттерге сапалы білім беруді жүйелі және сабақтастықпен жүзеге асыру аясында университетте даярланатын бакалавриат мамандықтары бойынша модульдік ұстаным негізінде білім беру бағдарламалары әзірленіп, жүзеге асырылуда. Модульдік білім беру бағдарламаларыда қазіргі жаңашылдықты ескеріп құрылған.

Университетте білім беру жүйесінің дамуы кредиттік білім беру жүйесімен жүргізіледі. Кредиттік білім беру жүйесі еліміздегі жоғарғы білім беру жүйесінің жағдайын, деңгейін, дәрежесін сатыларын бағалауға мүмкіндік берері сөзсіз. Қазақстанда кредиттік білім беру жүйесі ХХ ғасырдың 90-шы жылдарында біртіндеп қалыптаса бастағаны белгілі. Осы

уақыттан бастап бірқатар Қазақстандық жоғарғы оқу орындары халықаралық байланысты кеңейтіп, халықаралық жобалар мен бағдарламаларға қатыса бастады, бүгінде бұл айшықты істермен жүзеге асырылып отыр. Қазіргі басылымдарда және бірқатар құжаттарда кредиттік білім беру жүйесіне өздігінен білім алу деңгейін және білімді шығармашылықпен меңгеруді, оқу процесінің аясында білім алу траекториясын таңдауды жетілдіруге бағытталған білім беру жүйесі деп анықтама берілген.

Кредиттік білім беру жүйесі еліміздің ұлттық білім беру жүйесін әлемдік білім беру жүйесімен ынтымақтастыруды, бітіруші жас мамандар дипломдарының халықаралық стандарт талаптарына сай келіп, еңбек нарқында сұранысқа ие болуына қол жеткізуді мақсат етеді. Осындай аса маңызды мақсатты шешуде, бірқатар білім ауқымын жүйелеу; білім алуды жекешелендіруге жағдай жасау; білім алушылардың өздік жұмыстарының рөлі мен тиімділігін күшейту, оқыту сапасын жетілдіру және т.б. тәрізді келелі міндеттер жүзеге асырылуда.

Жоғарғы білім – толық орта білім негізінде жоғары оқу орындарында берілетін және тиісті дипломмен куәландырылатын маманның кәсіби біліктілік дәрежесі.

Жоғары білім беру мазмұны – іс-әрекеттің мазмұнды моделінен туындайтын өзара байланысты элементтер жүйесі. Болашақ маманның үздіксіз кәсіби-тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді және үздіксіз білім беру мазмұнының элементі болып табылады.

Қазіргі жоғары білім беру мазмұны жалпы (толық емес) жоғары білім беру деңгейін, базалық жоғары білім беру деңгейін, толық жоғары білім беру деңгейін қамтитын көп компонентті жүйе ретінде көрінеді.

Олардың өзара бірлігі жобаланатын, алайда әлі жүзеге асырылмаған, оқыту процесінде іске асырылатын, белгілі бір норма ретінде әрекет ететін көп деңгейлі жоғары білім беру жүйесінің мазмұнын құрайды. Сонымен қатар мазмұн жүйесінің құрылымы: мазмұн педагогикалық әрекеттің әлеуметтік тәжірибе түріндегі жалпылама көрінісі; мазмұн өз тарапынан кәсіби білім берудің арнайы қызметін атқаратын ғылыми білім мен іскерлік жиынтығы; мазмұн жақын пәндер бойынша оқыту курсына енетін білім және әрекет тәсілдері жүйесінің пәндер модулі; мазмұн кең көлемде жеке дидактикалық қызмет атқаратын оқу пәні; жобаланған мазмұн оқытушы мен студенттің бірлескен әрекеті, яғни оқыту процесіндегі педагогикалық шындық; жобаланған мазмұнды әрбір студент меңгереді, яғни студент тұлғасы құрылымының бір бөлімі.

Сонымен көп компонентті болып табылатын жоғары білім беру мазмұнын мазмұн элементтері, білім беру, оқыту мен білім беру мазмұнының деңгейлері және құрастыру негіздері құрайды. Қазіргі жоғарғы білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімінен – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға болуы талап етіледі. Басқаша айтқанда ересектерге арналған, жалпы және кәсіби білімнің қажеттілігін дамыту, ғылым, білім мен мәдениет жетістіктері арқылы адамдардың жалпы мәдениеті мен әлеуметтік белсенділікті дамытуға бағытталған танымдық іс-әрекетке ынталандыру үшін білім беру.

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық – дамытушылық функцияны атқарады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек «кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін «үнемі оқып – үйрену және өзін – өзі жасау талабын қалыптастыра алады.

Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Сонымен қатар, жоғары білім берудің басты негізгі ұстанымдарының бірі, ол қазіргі жағдайда қоғам сұранысына жауап бере алатын, бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Жоғары оқу орнындағы оқыту процесі – білімді, біліктілік пен дағдыны меңгеретін, тұлғаның дүниетанымын, күш-қайратын, қабілеттерін тәрбиелеп дамытатын іс - әрекеттер

барысы. оқыту процесі – бұл білім алушы тұлғаны дамыту үшін мақсат көздеген, педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған, әлеуметтік жағынан қамтылған процесс. Оқыту процесі – тұтас педагогикалық процестің бір бөлігі, мақсатты процесс, ол таным процесі, даму негізі, жоспарлы процесс, күрделі процесс. Ол тұлғаға білім беру, тәрбиелеу және ақыл - ойы мен творчестволық қабілетін, демек біліктілігі мен дағдысын дамыту негізінде жүзеге асырылады [2;3].

Соңғы жылдары білім берудің мазмұнын жетілдіру және оның теориялық деңгейін көтеру үшін, ғылыми-техникалық жетістіктерге жету үшін көптеген маңызды жұмыстар жүргізілуде. Оқу іс-әрекеті білімді меңгерудің тиімділігіне әсер етеді. Егер студенттер меңгеретін оқу материалы мазмұнының шеңберінде білімді меңгерудің арнайы тәсілдерін бойларына игерсе, сонымен бірге, меңгерудің сапалы түрде жаңа, биік деңгейіне бағыттталып, дайындалады. Бұл дегеніміз студенттердің интеллектілік дамуында да алға жылжу болатынын көрсетеді. Оқыту мен даму бір-бірімен тығыз байланысты. Оқу іс-әрекетінің ұйымдастырылуы тұлғаның қалыптасуына және дамуына әсер етеді. Әрине, бұл айтылғандар, жаңа ортадағы процестердің өтуіне тұлғаның психологиялық даярлығының болуына тікелей байланысты болады.

Ал студенттердің жоғары оқу орнында оқуға даярлығы және олардың маман ретінде қалыптасуы олардың индивидуалды психологиялық, әлеуметтік – психологиялық және жас ерекшелігіне, оқу жылдары барысында қалыптасатын кәсіби сапаларының мазмұнына және құрылымына байланысты.

Жоғары оқу орнында олардың психологиялық даярлығын дамытудың ең маңыздысы – ол жоғары оқу орны оқытушысының педагогикалық шеберлігі, оқу процесіне бағыттылық бере білу тәжірибесі, пәндерді оқытудағы шығармашылығы және заманауи тәрбиелеу технологияларын жан-жақты игеру болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жоғары оқу орнындағы оқыту процесі – бұл білім алушы тұлғаны дамыту үшін мақсат көздеген, педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған, әлеуметтік жағынан қамтылған процесс болып табылады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (өзгертулер, толықтырулармен). – Астана, 2011.
2. Дьяченко М., Кандыбович Л.А. – Психология высшей школы. – Минск, 1981.
3. Бенедиктов Б.А. – Психология обучения и воспитания в высшей школе. – Минск, 1983.

СОДЕРЖАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ВУЗА

А.К. Алимгазинова, А.Ж. Едигенова

Статья посвящена процессу обучения в высших учебных заведениях. Содержание статьи подчеркивает важность систематического и преемственного высшего образования, учитывая при этом цели, задачи высшего образования в законодательных актах Республики Казахстан. В содержание статьи отмечено, что система образования играет важную роль в социально-экономическом развитии страны. Авторами дается описание понятию учение, которое представляет собой деятельность студентов, подразумевающее усвоение, закрепление и применение знаний, умений и навыков, самостоятельный поиск и решение учебных задач, осознание личностного смысла, социальной значимости культурных ценностей, процессов и явлений окружающего мира.

В статье отражены основные задачи, освещающие в Законе об образовании. Образование в высших учреждениях на данный момент осуществляется по кредитной системе обучения будущих специалистов. Так же в статье рассматривается современная парадигма образования – это подготовка человека к будущей жизни, а также основные компоненты высшего образования и психологическая готовность обучения в вузе. Содержание современного высшего образования характеризуется его особенностями, его специфической направленностью. Дается описание учебного процесса в университете.

Ключевые слова: образование, парадигма, обучение, личность, педагогический процесс.

THE CONTENT AND FEATURES OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE UNIVERSITY

A. Alimgazina, A. Edigenova

The article is devoted to the process of learning in higher education. The content of the article emphasizes the importance of systematic and continuity of higher education, while taking into account the goals and objectives of higher education in the legislative acts of the Republic of Kazakhstan. The contents of the article noted that the education system plays an important role in the socio-economic development of the country. The authors describe the concept of the doctrine, which is the activity of students, implying the assimilation, consolidation and application of knowledge and skills, independent search and solving of educational tasks, awareness of the personal meaning, social significance of cultural values, processes and phenomena of the surrounding world.

The article reflects the main tasks that highlight in the Law on Education. Education in higher education institutions is currently carried out under the credit system of training future specialists. The article also discusses the modern paradigm of education – this is preparing a person for the future life, as well as the main components of higher education and the psychological readiness of studying at a university. The content of modern higher education is characterized by its features, its specific orientation. A description of the educational process at the university.

Key words: education, paradigm, learning, personality, pedagogical process.

МРНТИ: 14.25.07

Ж.А. Қабидолла, А.Ж. Едігенова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ

Аңдатпа: *Мақаланың көкейкестілігі әр түрлі инновациялардың белсенді кең таралуын және практикалық іс-әрекетте белсенді қолданылуын түсіндіруден көрінеді. Инновациялық технологиялар білім беру мекемелері педагогтарына білім алушылардың оқу мотивациясын жетілдіруге және өзінің кәсіби педагогикалық іс-әрекетінде жақсы нәтижеге жетуіне мүмкіндік береді. Ұсынылып отырған мақалада білім берудегі инновациялық технологиялар сұрағы қарастырылған. Бүгінгі күні білім берудегі инновациялық технологиялар оқытуды реттеуге, оны дұрыс бағыттауға мүмкіндік береді.*

Мақалада білім беру ортасы білім беру процесінің барлық қатысушыларының өзара келісілген және өзара толықтырылған қарым қатынасы негізінде ұйымдастырылған әлеуметтік және педагогикалық кеңістік ретінде қарастырылады. Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы заңнамалық құжаттарына сәйкес оқыту процесіне қойылған талаптың бірі ретінде инновациялық технологияның қажеттілігі мен маңыздылығына тоқталады. Мақалада инновация, инновациялық технологиялар түсініктеріне сипаттама берілген. Оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолданудың оқу сапасын жетілдірудегі рөлі мен маңызы баяндалған. Инновациялық технологияларды қолдану мақсаты мен міндеттері, олардың ерекшеліктері де ашылған.

Түйін сөздер: жаңалық, жаңа технологиялар, тұлға, оқыту, тәрбиелеу.

Еліміздің әлемдік білім кеңістігіне еруге талпынысы, білім беру парадигмасының өзгеріп, жаңа ұлттық модельдің қалыптасуы болашақтың жаңаша ойлайтын, дүниеге көзқарас мәдениеті мен санасы дамыған ұрпағын оқытып, тәрбиелеудің сапасын арттыруды талап етіп отыр.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен тәжірибе жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғылымдық коммуникациялық желілерге шығу»-деп, білім беру

жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделді. Бұл міндеттерді шешу үшін мектептің педагогикалық ұжымының, әр мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәжірибеге, жаңа қарым – қатынасқа өту қажеттілігі туындайды.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында білім беруді модернизациялау барысында, ең алдымен оқыту үрдісіне жаңа оқыту әдістері мен технологияларын енгізудің қажеттігін баса айтқан болатын. Бүгінгі күні халықаралық стандарт негізінде Назарбаев Университеті мен Интеллектуалды мектептері осы бағытта жұмыс істеуде.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көп нұсқалық қағидасы бекітілген. Бұл білім беру ұйымдарының педагогтарына өзіне оңтайлы нұсқаны қолдануға мүмкіндік береді [1].

Сондықтан да оқытуда жаңаны дамыту бүгінгі күннің басты талабы болып отыр. Демек, білім мен тәрбие жұмысының сапасын арттыру, әр пәнді оқытуды ғылыми тұрғыдан жетілдіру, соның негізінде оқушылардың дүниеге көзқарасын қалыптастыру және олардың танымдыққа талабын, жеке жұмыс істеу қабілеттігін нығайту үшін тек қана оқу жоспарларын жетілдіріп қоймай, сонымен қатар оқыту технологиясын жетілдіру сұрағы басты назарда болуы заңды болып табылады.

Оқытудағы тұлғаның белсенділігі – оқыту тәжірибесіндегі сияқты психология және педагогика ғылымдарының көкейкесті мәселелерінің бірі.

XXI ғасыр білімділер ғасыры болмақ. Ұрпақ тәрбиесі – ел алдындағы манызы зор міндет. Еліміздің, қоғамның экономикалық, саяси, мәдени дамуына үлес қосатын, әлемдік өркениетке көтерілетін білімді де мәдениетті, парасатты, денсаулығы мықты азамат тәрбиелеп шығару – ұстаздар қауымының бүгінгі таңдағы басты міндеті. Ол үшін жұмысқа жаңашыл бетбұрыс керек.

Қазіргі педагогика теориясы елеулі өзгерістерге еніп, білім беру жүйесінде инновациялық технологиялар белсенді қолданылуда. Оқытудың инновациялық технологияларын алдымен жете меңгерген, онан соң оны оқу мазмұнына, оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне қарай таңдап пайдаланудың маңызы зор. Мұғалім мен оқушы арасындағы жаңаша қарым-қатынас жаңа технологиялармен ұштастырылуда.

Қазір инновациялық технологиялар ұғымы іс-тәжірибемізде жиірек қолданылып, практикаға енуде. Ал технология түсіндірмесін сөздікте – қандай-да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың жиынтығы деп, ал педагогикалық технология – педагогикалық мақсатқа қол жеткізу жолындағы қоладнылатын барлық қисынды ілім амалдарымен әдістемелік құралдардың жиынтығы деп түсінеміз. Яғни педагогикалық технология тәжірибеде жүзеге асатын педагогикалық жүйенің жобасы. Ал педагогикалық жүйе – дара тұлғаны қалыптастыруға бағытталған, белгілі бір мақсатқа жету жолындағы арнайы педагогикалық ықпалды ұйымдастыруға қажетті өзара байланысқан әдістердің, құралдардың жиынтығы. Олай болса, дәл қазір бізге осы инновациялық технологияны дамыту, практикада пайдалану қажет. Ендеше қазіргі заман талабы қажет етіп отырғандай, бастауыш сыныпта жаңаша білім беруде бірінші орынға баланы жеке тұлға ретінде алып, оның білім алу арқылы дамуын қамтамасыз ету шарт болып отыр.

Қазіргі таңда мынадай міндет қойылды: оқу бағдарламаларына осы өзгерістерді енгізіп, қоғам қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқытудың мазмұны мен әдістерін қайта құру. Осы өзгерістер қоғамның болашақ мүшелерінің дайындығына қойылатын талаптарына да әсер етеді.

Әлемдегі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер білім беру саласына белсенді түрде ықпалын тигізіп, қазіргі кездегі талаптарға тиісті жауап қайтаруды талап етуде.

Тұлғаның білімді меңгеруінің, әлеуметтік іскерліктер және дағдылардың дамуы шарты ретінде олардың білім беру үрдісіне белсенді қатынасуын қамтамасыз ететін жаңашылдықты енгізу қажет. Білім беру саласының сапасын арттыруда инновациялық, яғни жаңашылдық әдістерді жиі, тиімді қолданып отырудың маңызы ерекше.

Сондықтан, ең әуелі «инновация» ұғымына сипаттамаларды қарастыру қажет тәрізді.

«Инновация» ұғымы педагогикалық сөздік қорына ежелден енген. Ол кейбір ғалымдардың еңбектерінде «жаңа», «жаңалық енгізу» деп көрсетіледі. Ал кейбіреулері оны «өзгеріс» деген терминмен анықтайды.

Инновация ұғымын ең бірінші XIX – ғасырда мәдениет танушылардың зерттеулерінен көре аламыз. Мұнда бір елдің мәдениетін екінші елдің мәдениетіне енгізу дегенді білдіреді және бұл ұғым этнографияда әлі күнге дейін сақталған. Кейіннен «инновация» ұғымы педагогикалық еңбектерде білім беру жүйесінде жаңаны енгізу мақсатында кездесе бастады.

Инновация (латын сөзі – жаңа) жаңа, жаңалық, жаңарту дегенді білдіреді.

Ресей, шетел және Қазақстандық ғылыми – педагогикалық, техникалық, саяси әдебиеттерден, мерзімді басылымдардан «инновация» терминіне түрлі түсінік берілген.

Педагогикалық энциклопедияларда «инновация» сөзі латын тілінен енген, «жаңарту», «жаңалық», «өзгеріс» деген мағынаны береді. Инновация білім беру, тәрбиелеу жұмысына жаңалықты енгізу, яғни жаңа әдіс-тәсілдерді, амалдарды, құралдарды, жаңа тұжырымдамаларды жасап, оларды қолдану [2]. Демек, мынадай қорытынды жасауға болады:

- жаңалық, жаңаны енгізу үрдісі;
- өзгеріс;
- әдіс құралы.

Қорыта келе, «инновация» – бұл нақты қойылған мақсатқа ойға алынған жаңа нәтиже. Инновация термині қазіргі кезде білім беру жүйесінде теория және практика жүзінде кеңінен қолданылады.

Оқыту – біртұтас педагогикалық үрдістің құрамды бөлігі. Сондықтан да оған сол үрдістің барлық негізгі заңдылықтары, құрылым бөліктері тән.

Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейтінін айттық. Сондықтан оқу-тәрбие үрдісінде жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол салады. Осы міндеттердің барлығы оқыту үрдісінде жүзеге асырылады.

Оқыту үрдісі – оқытушы мен оқушының өзара байланысты іс-әрекеттері жеке бастың жан-жақты дамуы мен ақыл-ой тәрбиесінің алдындағы тұрған міндеттерді шешуге бағытталған. Оқыту үрдісі- оқушы мен мұғалімнің өзара әрекетіне бағытталған, мақсат көзделінген үрдісі. Бұл үрдіс барысында балаларға білім беру, тәрбие беру және оларды дамыту жүзеге асырылады. Оқыту үрдісі – бұл күрделі біртұтас белсенді танымдық іс-әрекетке бағытталған үрдіс. Оқыту үрдісінің ғылыми теориясы оқушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастыруды, олардың білімінің ғылыми жүйесін тиімді игеруді қамтамасыз ететін, іскерлікпен дағдылануды, танымдық күштерін дамытуды, ақыл-ой іс – әрекетінің нақтылы амалдарын пайымдайтын, қабілеттілікті, дүние тануды және жеке басты дамытуды қалыптастыру тәсілдері мен амалдарын зерттеуді қарастырады.

Сонымен, оқыту үрдісінде оқушыларды дамыту, білім беру бірлігінде іске асырылады. Оқыту үрдісінің екі жақтық сипатында ішкі және сыртқы жақтарын ажыратады.

Білім беру жүйесі қоғаммен дамып, онымен бірге үнемі өзгеріп отырады. Қай кезеңде де жалпы білімнің атқаратын қызметі-жас ұрпақтың танымдық дүниесін байытып, дамуын қамтамасыз ету. Заман өзгерісіне қарай мектептерде қойылатын талап та, ондағы оқыту және тәрбиелеу әдіс-тәсілдері де өзгереді. Қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесінің ең басты міндеті – жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Мектепке соңғы уақытта келген жаңашылдық бастамалар мұғалімдердің белсенді өз тәжірибелерін сыни тұрғыдан қайта қарап, өзі айналысып жүрген істерінің нәтижесінің мақсатқа сай орындалуын оймен зерттей білуге, өз кәсіби өмірбаянындағы салмақты жүктерді саналылықпен алмастыра алуға ынталандырады. Осы бағытта мұғалімдер алдында оқытудың және тәрбиелеудің жаңа білім беру технологияларын қолдана отырып, жеке тұлғаның дамуына қолайлы жағдай туғызу қажетігі тұр. Ең алдымен адамды басты құндылық деп есептеп, оның даралығын сақтау, оқыту барысында өзі-өзін іске қосатындай қажетілігіне баса көңіл бөлу.

Қазіргі қоғам өзінің іс-әрекетіне өзі басшылық жасап, шұғыл шешім қабылдай алатын тұлғаны қажет етеді. Ондай тұлғаларды оқытудың жаңа технологиялары нәтижесінде қалыптасатынын соңғы жылдардағы тәжірибелер көрсетіп отыр. Оқушы мен мұғалім арасындағы ынтымақтастық түсіністік, сыйластыққа негізделуі оқушының ізденушілігін дамыту қазіргі оқыту жүйесінің бағыт алатын өзекті мәселелері. Жаңашыл технологиялар тұлғаның ойлау жүйесін қалыптастыруды, әр түрлі жағдаяттарда нақты шешімдер қабылдай білуге үйретуді мақсат етеді десек, бұл педагогикалық ұстанымдар – білім беруді жаңартудың негізгі өзегі. Қазіргі даму кезеңдегі басты мәселелердің бірі – мектептегі білім

беру жүйесінде оқыту үрдісін технологияландыру. Осыған орай оқытудың әр түрлі технологиялары жасалып, мектеп тәжірибесіне енгізілуде.

Оқытудағы жаңа технологияның бірқатар ерекшеліктері қазірде айқындалуда, мәселен оның білімді меңгеруге емес, тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық процестерді: яғни, жадының алуан түрлерін, ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, сондай-ақ тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға, белсенді сөздік қорын дамытуға бағытталуы [3;4].

Оқу сапасын жетілдіруде білім мақсаттарының күтілетін нәтижеге бағдарлануы жан – жақты білімді, өз мамандығын жетік білетін, бәсекеге түсе алатын жеке тұлғаны бастауыш сатыдан бастап дайындауға бағыттайды. Мектептің бастауыш сатысында оқушының сапалық және сандық білім деңгейін анықтау арқылы, оқу сапасын жетілдіруге мүмкіндік туады. Мектептегі әрбір оқушының даму динамикасын және оқу барысында алған білім нәтижесінің сапасын жан-жақты әділ бағалауға қол жеткізеді. Білім мазмұнына жаңа процессуалдық біліктілік, ақпаратты алдын-ала болжау қабілеттерін және қойылған міндетті шығармашылықпен дамытуға көңіл бөлінеді.

Сонымен, жаңашыл технологиялардың бүгінгі таңда оқу-тәрбие үрдісінде алатын орны ерекше. Негізгі мақсаты – жан-жақты дамыған, өз еліне адал азаматты тәрбиелеу болып табылады. Жаңашыл технологиялар оқу-тәрбие үрдісінде қолдану оқушылардың қабілетін арттырып, болашаққа деген көзқарасын өзгертіп, сабаққа деген ынтасын арттырып, патриоттық сезімдерін оятады. Заманауи әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, бәсекеге қабілетті тұлғаның қалыптасуына ықпал ету де басты міндет болмақ.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. // №319-ПІ ҚРЗ 27 шілде, 2011.
2. Педагогикалық энциклопедия. – Алматы.
3. Хмель Н.Д. Сущность педагогического процесса //Сбор.нау.трудов. Педагогический процесс как объект проф под.учителей. – Алматы, Мектеп,1984.
3. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т.1. Москва: НИИ школьных технологий, 2006.

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Ж.А. Кабидолла, А.Ж. Едигенова

Актуальность представленной статьи объясняется стремительным распространением различных инноваций и активного использования их в практической деятельности. Инновационные технологии позволяют учителям образовательных учреждений повысить мотивацию обучающихся, и достигать лучших результатов в своей профессионально педагогической деятельности. В предлагаемой статье изучена проблема инновационных технологий в среднем образовании. На сегодняшний день инновационные технологии в образовании позволяют регулировать обучение, направлять его в нужное русло.

В статье образовательная среда рассматривается как организованное социокультурное и педагогическое пространство, основанное на взаимообусловленном и взаимодополняемом деятельностном общении всех участников образовательного процесса. Одним из требований к процессу обучения в соответствии с законодательством Республики Казахстан в области образования является необходимость и важность значения инновационных технологий. В статье описана концепция инноваций и инновационных технологий. Представлена роль и значение использования инновационных технологий в повышении качества среднего образования. Раскрыты цель и задачи использования инновационных технологий, их особенности. Авторы дают описание основным видам инновационных технологий, применяемых в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: инновация, инновационные технологии, личность, обучение, воспитание.

THE ESSENCE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Zh. Kabidolla, A. Edigenova

The relevance of the article is explained by the rapid spread of various innovations and their active use in practice. Innovative technologies allow teachers of educational institutions to increase the motivation of students, and achieve the best results in their professional teaching activities. The proposed article examines the problem of innovative technologies in secondary education. Today, innovative technologies in education allow us to regulate training, to direct it in the right direction.

The article considers the educational environment as an organized socio-cultural and pedagogical space based on the interdependent and mutually complementary activity communication of all participants in the educational process. One of the requirements for the learning process in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of education is the necessity and importance of the importance of innovative technologies. The article describes the concept of innovation and technology innovation. The role and importance of using innovative technologies in improving the quality of secondary education is presented. Disclosed the purpose and objectives of the use of innovative technologies, their features. The authors describe the main types of innovative technologies used in educational institutions.

Key words: *innovation, innovative technologies, personality, training, education.*

МРНТИ: 15.81.53

Ү.С. Шаяхметов, А.Ж. Едігенова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ – КҮРДЕЛІ ПСИХИКАЛЫҚ ПРОЦЕСС РЕТİNДЕ

Аңдатпа: *Ұсынылып отырған мақала жоғары оқу орны білім алушыларының шығармашылық қабілеті мәселесі тақырыбына арналған. Мақала психологиялық педагогикалық ғылымдардың өзекті мәселелерінің бірі болып табылатын жоғары оқу орны студенттерінің шығармашылық қабілетін дамытуды көздейді. Сонымен қатар, мақала студенттердің шығармашылық қабілетін дамытудың қазіргі проблемаларын қамтиды. Студенттердің шығармашылық қабілетін дамыту және белсенді тұлғаны тәрбиелеу – қазіргі жоғары мектептің бірінші міндетінің бірі екендігі айтылады. Ол болашақ маманның жаңаны орнатуға бағытталған, дербестігінің, өзін жетілдіруінің, өз ойларына енуінің көрінуіне мүмкіндік жасайды. Мақала авторы шығармашылық қабілетті сабақта және сабақтан тыс уақытта дамытудың маңыздылығын көрсетеді.*

Мақалада тақырыпқа сәйкес негізгі ұғымдарға анықтама беріледі, соның аясында оның мазмұны ашылады. Қарастырылып отырған мәселенің өте ертеден-ақ ғалымдардың қызығушылығын тудырғаны деректерден келтірілген және осы сұрақ бойынша ғалымдардың пікірлері келтірілген. Шығармашылық қабілеттің тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін жетілдіруге негіз бола алатындығы туралы баяндалады. Тұлғаның шығармашылық қабілетін өте ертеден дамытудың маңыздылығына тоқталып, шығармашыл адамдарға тән бірқатар сипаттарға түсінік береді.

Түйін сөздер: *қабілет, шығармашылық, үдеріс, креативтілік, тұлға.*

Қазіргі жағдайда басты назардағы көкейкесті мәселелердің бірі – ол қоғам сұранысына сай келетін, бәсекеге қабілетті қоғам мүшелерін тәрбиелеу және қалыптастыру екендігі түсінікті. Демек, өте ертеден баланың бар мүмкіндіктерінің дамуына жағдай жасалғаны дұрыс. Баланың жас ерекшелігіне қарай қабілеті, белгілі бір іс-әрекетке бейімділігі өте ерте жастан болады. Бейімділік – бұл адамның белгілі бір іс-әрекетпен айналысуға бетбұрысы, оянып келе жатқан алғашқы белгісі. Демек, бала кезде ерекше көзге түсетін бейімділік келешектегі қабілеттіліктің көрсеткіші бола алады. Ерекше қабілеттілік - белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі.

Адамның ерекше қабілеттілігі оның жоғары туа біткен жеке қасиеттерімен тығыз байланысты. Демек, шығармашылық туралы айтқанда қабілет, дарын туралы айту қажет.

Қабілет дегеніміз – тұлғаның кез-келген іс- әрекетті табысты орындауы. Дарындылық дегеніміз-адамның кез- келген іс- әрекет түріне ерекше қабілетті болуы. Дарындылық – жеке тұлғаның өте күрделі, көп аспектілі қыры. Олар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Ал шығармашылық дегеніміз – адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Креативтілік – тұлғаның салыстырмалы беріктігін сипаттайтын құрамасы, шығармашылығының қабілетінің, шығармашылық дарындылығының деңгейі. Шығармашылық – бүкіл болмыстың, қозғалыстың, дамудың, бір сөзбен айтқанда тіршіліктің көзі [1].

Қазіргі кезде дарынды балалар мәселесін зерттеуге қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерде маңызды ой-пікірлер жинақталған. Бұл мәселенің түп-тамыры ғасырлар тереңінде жатыр. Адамның психологиялық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішінде қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтарының еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде көрініс тапқан.

Сондықтанда қазіргі жағдайда білім және тәрбиелеу мәселесіне қатысты реформалар қарқынды өтіп жатқан уақытта өскелең ұрпақтың шығармашылық даму мәселелері өзекті мәселесінің бірі болып табылады. Шығармашылыққа бағдарлау бүгінгі күні де білім беру ісінің білім беру және тәрбиелеу жүйесінде негізгі ұстанымдардың бірі болуы керек.

Демек, балаларға әлемнің көп бейнелі жақтарын шығармашылық таным негізінде қабылдай алу қабілетін дамыту қажет. Осының негізінде интеллектуалды, шығармашылық қабілетті ұрпақты тәрбиелеп оқыту педагогикалық-психологияның маңызды мәселелерінің бірі деп білеміз. Әрбір жеке адамның шығармашылық қабілетінің дамуының жоғары жетістігі, тек сол адамның ғана жеке басының даму көрсеткіші емес, бұл қоғам дамуына да, өркендеуіне де едәуір әсер етеді. Ал сол шығармашыл адамды тәрбиелеу өте ерте жастан басталуы аса қажет. Өйткені, ғалымдардың пікірінше, мектепке дейінгі жас шығармашылықтың дамуында сензитивті кезең болып табылады.

Жалпы адам өмір сүру барысында және күнделікті іс-әрекетінде әр алуан мәселелерді шешіп отыратыны түсінікті. Осындай мәселелер мен күрделі істерді шешу жолында кездесіп отыратын қиыншылықтар қоршаған ортамызда бізге әлі де беймәлім құбылыстар мен сыры ашылмаған нәрселердің көп екендігін көрсетеді. Осыған орай, біз дүниенің сыр-сипатын ұғыну үшін заттар мен құбылыстардың өзара қатынастарының құпиясын тереңірек білуді, оларды ашып көрсетуді мақсат етеміз. Міне, осындай мақсат-мүдделерге жету жолында әрбір адам өзінің іс-әрекетінде заттар мен құбылыстардың белгісіз қасиеттерін, тәжірибесі мен білімінің, шама-шарқының жеткіліксіздігін аңғарады. Өйткені әлем шексіз, соған орай, дүниені танып білу де шексіз. Адамның ойы сол шексіз әлемдегі нәрселердің сырын, құпиясын білуге бағытталады.

Аталмыш мәселелер өте ертеден-ақ ғалымдардың қызығушылығын тудырғаны деректерден белгілі. Бұл мәселеге, яғни, тұлғаның дамуын және қалыптасуын зерттеуге ден қою 20-шы ғасырларда белсенді дамыды. Деректерге сүйенсек, шығармашылық процессті зерттеуді ХХ ғасырда ағылшын ғалымы Г. Улеллс (1926 ж.) бастаған. Ол процесстің бірнеше сатысын анықтаған: дайындық, ширау, тану, тексеру. Соңғы жылдары креативті зерттеу бойынша Дж. Гилфорд және П. Торренс зерттеулері бар. Гилфорд шығармашылық психологиясының негізін қалаушылардың бірі. Ол интеллектінің үш жақты үлгісін және дивергентті ойлау тұжырымдамасында ұсынған. Интеллектінің үш жақты құрылымын сипаттады: операциялар (тану, есте сақтау); өнімдер (элементтер, класстар, қатынас, жүйе, қайта құру т.б.); мазмұн (көру, есту, белгі, қылық).

Шығармашылық процесстің мәселелері отандық психологияда да көп зерттелген. Қазіргі уақытта зерттеушілер шығармашыл тұлғаны сипаттайтын белгілерді, көріністерді іздестіруде. Бұл көрініс интеллектуалды және мотивациялық үйлесімділік факторлар ретінде немесе шығармашылық ойлаудың және қандайда бір құбылыстық жеке компоненттің үздіксіз бірігуі ретінде де сипатталуы мүмкін.

Бірқатар ғалымдар мәселен: А.В. Барабанщикова, В.В. Афанасьев, М.Н. Морозов және т.б. ғалымдар шығармашылық тұлғаның мінездік сапасының бейнесі деп әрекеттенді. З. Фрейд: «шығармашылық процесстің негізінде балалық шақтың ерте уайымдануы жатыр» – деп сипаттады.

Шығармашыл адамға негізінде ғылыми жаңалықтар жасаған, ғажайып ой немесе өнер шығармасын ойлап тапқан, яғни шығармашылық акт жасаған, көпшіліпен жоғары бағаланған,

сонымен бірге өзінің шындықты қабылдауыда ешкімге ұқсамайтын адамдарды жатқызады [2;3].

Бұл нақты тұжырым болмауы керек, өйткені бұл анықтамаға психикалық ауытқушылықтары бар адамдар жатады. Жоғары шығармашылық қабілеттіліктер психикалық ауытқушылықтары бар адамдарда кездеспейді деп айтуға болмайды. Кезінде, кемеңгерлік пен ессіздіктің тура байланысы бар деген болжамның да болғанында айту қажет, бірақ кейінгі зерттеулер оны жоққа шығарды деп әдебиеттерде берілді.

Ұзақ уақыт бойы интеллектуалды шығармашылыққа қабілеттілікті дұрыс мағына ретінде зерттелінді: ойлау қабілеттілігі жоғары деңгейде болған сайын, адамның шығармашылық табысы көп болатыны түсінікті.

Психологиялық әдебиеттерде Ч. Пирсонмен бірге психометрика мен психодиагностиканың негізін салған, сонымен қатар тұлғаның шығармашылық жеке сапасын зерттеуде эмпирикалық тәсілдің негізін салушы Ф.Гальтон екендігі айтылады. Ал креативтілікті зерттеу үшін психометрикалық әдісті ең бірінші қолданған Дж. Гилфорд және Э.П. Торренс дейді. Олар тесттерді қолдану арқылы интеллект пен креативтілік байланысында зерттеулер жүргізді, мұнда креативтілік деп бәрінен бұрын дивергентті ойлау қабілеттілігі түсіндірілді. Эмпирикалық зерттеулердің нәтижесінде Гилфорд пен Торренс IQ мен креативтілік деңгейі арасында дұрыс өзара байланыс бар екеніне қорытынды жасады. Сонымен қатар олар, интеллекттің жоғары деңгейі зерттелушіде креативтілік тестінен үлкен көрсеткіш болу мүмкіндігін ескертеді, бірақ жоғары дамыған интеллектті демонстрациядан өткендерде креативтіліктің төмен көрсеткіші кездесуі мүмкін екенін бекітті. Сол уақытта олардың зерттеулері IQ төмен болғанда жоғарғы дивергентті өнімділігі ешқашан анықталмағанын көрсетті. Торренс тіпті, IQ 115-120 баллдан төмен болғанда интеллект пен креативтіліктің айырмашылықтары болмайтын және бірыңғай фактор түзілетін, ал IQ 120-дан жоғары болғанда шығармашылық қабілеттілік және интеллект тәуелсіз факторларға айналатын интеллектуалды бастаманың теориясын ұсынды [2;3;4].

Сонымен қатар, А. Маслоу креативтіліктің тұлғада кездесетін маңызды сипаттарын көрсетеді. Гилфорд креативтіліктің параметрлерін бөледі:

- мәселелерді табуға және орнатуға қабілеттілігі;
- идеяның көп санын генерирлеуге қабілеттілігі;
- иілгіштік-әртүрлі идеяларды өндіруге қабілеттілігі;
- түп нұсқалығы – тітіркендіргіштерге стандартты емес жауап беруге қабілеттілігі;
- детальдарды қоса отырып, объектіні жетілдіру қабілеттілігі;
- мәселелерді шешу қабілеттілігі, яғни синтезге және анализге қабілеттілігі.

Стернберг бойынша шығармашылық тұлға келесі жеке сипаттарға ие болу керек:

- ақыл–есті тәуекелге бару қабілеттілігі;
- кедергіні жеңуге дайындығы;
- айқындалмаған толеранттылық;
- қоршаған пікірге қарсы тұру дайындығы.

Тағы бір зерттеуші шығармашыл адамдарға тән келесі тұлғалық сипаттарды көрсетеді:

- тәуелсіздік – топтық стандарттарға қарағанда тұлғалық стандарттар маңыздырақ;
- ақылдың ашықтығы – өзінің және басқалардың фантазияларына сену дайындығы, жаңа және ерекшеге қабілеттілігі;
- айқындалмаған және шешілмеген жағдайларға жоғары толеранттылық, мұндай жағдайларда конструктивті белсенділік;
- дамыған эстетикалық сезім, сұлулыққа талаптану.

Жеке зерттеушілер шығармашылық тұлға ерекшеліктерінің шыдам мен жұмысқа қабілеттілігіне жетекші рөлдерді береді. Мысалы, А.Пункаре былай жазды: «Санасыз жұмыс мүмкін немесе жемісті болады, егер оның артынан саналы жұмыс болғанда ғана». Ол санасыз ойларды таңдаған кезде сүзгі қызметін атқаратын эстетикалық сезімге үлкен мән берді.

Бірақ, шығармашыл тұлғаның сипаттамасын өз жұмыстарында В.Н. Дружинин келтірген [2]: «Шығармашылық адамдарда таңқаларлықтай ойлау қабілетінің болуы, терең білім, әр түрлі қабілеттіліктер және тәртіп.

Пономаревтің пікірінше, креативтілікпен бірге екі тұлғалық қасиет байланысты, атап айтқанда: ойлау кезінде қалыптасатын интензивті ізденіс мотивациясы және қосымша

білімге деген сезімталдық (Пономарев ойлау бастапқыдан-ақ көңілге қонымды деп ойлайды, сондықтан ол шаруашылық өнімді ойынның қосымшасы ретінде қарастырады).

Ғалымдардың пікірінше, шығармашылығы жоғары тұлғалар үшін бастапқыда немесе тұлғаның жеке қалыптасу процесінің нәтижесінде, психологиялық қорғаныс механизмінің әлсіреуі тән болып келеді. Сөйтіп, шығармашыл тұлғаға «дұрыс», «моральдық» мотивтерге сәйкес келмейтін, осы мәдениетте мүмкін болатын және адам қабылдап, өзінің құндылық жүйесіне қосатын өзінің түйсігіндегі бейнелі ақпаратты қабылдауға және алуға белгілі батылдығы қажет. Мак-Кинон бұл туралы былай дейді: «Шығармашыл тұлғаның барынша көрінетін белгісі, оның ішкі дүниесінің басты кескіні, мен көріп тұрғандай, – бұл белгілі батылдық. Тұлғаның батылдығы, ақыл мен жан батылдығы, психологиялық және жандық батылдық, бұлар креативті тұлғаның ішкі стержені болып табылады: жалпы қабылданған күмәнді жоққа шығару батылдығы; жақсыны құру үшін бұзушылық болатын батылдығы; әлі ешкім ойламағандай ойлау батылдығы; ішінен және сыртынан қабылдауға ашық болу батылдығы; логикаға емес, интуицияға еру батылдығы; мүмкін емес нәрсені елестетіп, оны жүзеге асыруға тырысу батылдығы; ұжымның бір жағында тұру батылдығы; егер, қажет болса, онымен сөзге келуге және өзімен-өзі болу батылдығы».

Сонымен, шығармашылықтың белгілерінің әр түрлі болатындығы және күрделілігі қиындық туғызады және де олар әлеуметтік ортамен тығыз байланысты. Тұлғаның қандай болса да кез-келген шығармашылық талпынысын құптау қажет. Себебі оның астарында ашылмаған шығармашылық бастауы жатуы әбден мүмкін. Сонымен қатар, бұл мәселе педагогқа да үлкен талаптар қояды, мәселен: тұлғаның шығармашылық қабілеті мен белсенділігін арттыруда үнемі іздену, тұрақты еңбек ету қажет. Себебі, оқу әрекетінің мазмұны арқылы шығармашылық қабілетті ашуға және жетілдіруге болады.

Әдебиеттер

1. Қоянбаев Р.М., Ыбыраимжанова Қ.Т. Педагогикалық сөздік. – Алматы, 2006.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Питер Ком, 1999.–368 с.: (Серия "Мастера психологии").
3. Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Наука, 1976.
4. Педагогика и психология одаенности школьников/ Под. ред. Жексенбаевой, А.К. Сатовой. – Алматы, 2002.

ТВОРЧЕСТВО – КАК СЛОЖНЫЙ ПСИХИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС

У.С. Шаяхметов, А.Ж. Едигенова

Статья направлена на развитие личности будущего специалиста с помощью творческой деятельности. Предлагаемая работа посвящена одной из актуальных тем в психолого-педагогической науке, такой как развитие творческих способностей студентов высших учебных заведений. Статья посвящена осмыслению современных проблем развития творческих способностей студентов.

Развитие творческих способностей студентов и воспитание активной личности – первостепенная задача современной высшей школы. Она способствует проявлению у будущего специалиста самостоятельности, самореализации, воплощению его собственных идей, которые направлены на создание нового. Автор статьи отмечает важность развития творческих способностей на занятиях и во внеаудиторное время.

В статье дано определение основных понятий по теме, таких как процесс, творчество, творческий процесс, и изложено содержание описанных понятий. Тот факт, что предмет представляет интерес научного исследования творческих способностей, был вызван актуальностью проблемы на сегодняшний день. Творчество является основой для повышения конкурентоспособности человека. Это подчеркивает важность раннего развития творческих способностей и дает ряд особенностей, которые характерны для творческих людей.

Ключевые слова: способность, творчество, процесс, креативность, личность.

CREATIVITY – AS A COMPLEX MENTAL PROCESS

U. Shayakhmetov, A. Edigenova

The article is aimed at developing the personality of the future specialist with the help of creative activity. The proposed work is devoted to one of the topical topics in psychological and pedagogical science, such as the development of creative abilities of students in higher educational institutions. The article is devoted to understanding the modern problems of the development of students' creative abilities.

The development of students' creative abilities and the upbringing of an active personality is the primary task of modern higher education. It contributes to the manifestation of the future specialist initiative, self-realization, the embodiment of his own ideas, which are aimed at creating a new one. The author of the article notes the importance of developing creative abilities in the classroom and during extra curricular time.

The article defines the basic concepts on the topic, such as process, creativity, the creative process, and outlines the contents of the described concepts. The fact that the subject is of interest to the scientific study of creative abilities, was caused by the relevance of the problem to date. Creativity is the basis for improving the competitiveness of man. This underlines the importance of the early development of creative abilities and gives a number of features that are characteristic of creative people.

Key words: *ability, creativity, process, creativity, personality.*

MPHTИ: 31.01.45

A. Nurekenova, G. Murzalina

Shakarim State University of Semey

EFFICIENCY OF THE USE OF TEST TASKS IN THE STUDY OF THE DISCIPLINE "ANALYTICAL CHEMISTRY"

Abstract: *The article presents the results of the methodical research on the application of test tasks in the study of the discipline "Analytical Chemistry". One of main tasks that is put before teachers is a method educating-methods of mastering of NT and permanent perfection.*

For the increase of activity student in educational activity, motivation on actions. To educational motivation of student by means of test tasks, activity of execution, considers therefore, that follows. Controls student through application knowledge in practice test. Under influence of teacher exposure of final estimation comes true system and clearly. Test tasks different from universal lightness direction, in the end, forming of the special knowledge on the speciality, allows to attain a certain result.

Key words: *chemistry, test tasks, student, quality of knowledge*

Currently, tests are like a measuring tool and are used in most countries of the world. Their development and use is based on the already existing theory laid down by the already existing science. This is a great merit of numerous empirical studies.

Theoretical testing and practical testing as a science appeared more than 120 years ago. And for all these years, vast experience has been gained in using tests in various fields of human activity, including education [1].

At present a lot of criticism of the shortcomings of traditional ways of learning. When certifying students using traditional teaching methods, there are quite a few disadvantages. The main disadvantage is the low objectivity of evaluation, which has been talked about for many years. Here the student's right is not taken into account. The student chooses questions already prepared by the teacher and answers them. And the teacher himself chooses the grading scale and evaluates it according to his criteria. He can either overestimate or put a low one. In connection with the above arguments, now many countries, including Kazakhstan, have moved to a new method of testing knowledge, like testing.

The pedagogical test is a system of test tasks that are ranked within the framework of a specific presentation strategy and make it possible to effectively assess the quality of the

knowledge and skills of the students. In the case of homogeneous tests, it is necessary to have test tasks for increasing difficulty. In this case, at the beginning easy tests in complexity are used, and then difficult ones.

One of the requirements of the test tasks is the minimum amount of information needed to answer without losing meaning. The test task should not be overloaded with information. Unleveled text, poor location of its elements, inaccurate illustrations, the use of non-generic abbreviations make it difficult to perceive information. After the assignment is complete, it is carefully reviewed and solved what words can be omitted. Good results are obtained by methodical editing of tasks by experienced test developers [2].

Pedagogical test is the main measuring tool of nowadays education. Tests must meet certain educational standards. They must have a sufficiently high degree of content, cover all sections, be of high quality and accessible. The assessment of the quality of a pedagogical test is assessed by the Ministry of Education, departments of education, as well as individual teachers of subjects. The development of a pedagogical test that meets certain quality criteria is a very complex task, the solution of which requires the participation of experienced subject teachers who are well aware of the content of training standards, programs and textbooks who are familiar with the methodology of teaching an academic discipline and know the fundamentals of testing [3].

Classification of pedagogical tests can be carried out on various grounds.

1. By the nature of the interpretation of the results, the tests are divided into the following types:

- a) criteria-based tests;
- b) regulatory oriented tests.

2. By the content of the test tasks are divided:

- a) homogeneous tests (related to the content of a separate academic discipline);
- b) heterogeneous tests (according to the combination of disciplines);
- c) integrative (answers to the questions asked require knowledge of educational material in two or more disciplines).

3. By the stages of control:

- a) input (checking readiness for learning, establishing what the students know from the content of the new discipline);
- b) current (including diagnostic);
- c) thematic, d) mid-term control, e) final.

4. By means of presentation:

- blank ("paper and pencil" tests), these tests, in turn, can be divided into two types:

- a) using test notebooks in which there are test tasks and in which the test subjects records the results;
- b) using forms in which the test subjects mark or enter the correct answers (record the answers). Forms are presented separately from the tasks;
  - subject – in which it is necessary to manipulate material objects, the performance of these tests depends on the speed and accuracy of completing assignments;
  - instrumental – tests using devices for studying the peculiarities of attention, perception, memory and thinking;
  - practical – relatively recently, these tests are similar to laboratory works known to us (in chemistry, physics, biology, etc.), however, they are equipped with relevant instructions and have test equipment;
  - computer.

Traditional tests include homogeneous and heterogeneous tests. Homogenous test is a system of tasks with increasing difficulty. Such tests have an objective, high-quality, and effective methodology for assessing the structure and measuring the level of preparedness of students in one academic discipline.

Homogenous tests are more common tests. In the educational system, they are created to control knowledge in one academic discipline or in a single section of, for example, a large academic discipline such as chemistry. In a homogeneous pedagogical test, it is not allowed to use tasks that reveal other properties [4].

Integrative tests are those consisting of a system of tasks that meet the requirements of an integrative content, a test form, and an increasing difficulty of tasks aimed at a generalized final diagnosis of the preparedness of a graduate of an educational institution. Diagnostics is carried out through specific tasks, the correct answers to which require a generalized, interrelated knowledge

of two or more educational disciplines. The creation of such tests is given only to those teachers who possess knowledge of a number of academic disciplines, understand the important role of interdisciplinary connections in learning, are able to create assignments, the correct answers to which require students of different disciplines and skills to apply such knowledge. The name itself speaks about the interrelation of several subjects [5].

Adaptive tests - the division of test tasks depending on the ability and level of students. Each teacher understands that a well-prepared student does not need to be given easy tasks, as the probability of the correct solution of such tests is too high. And at the same time, easy materials do not have a noticeable developmental potential for students.

With the advent of the computer, it became easier to select difficult tasks, easy tasks and tasks of medium type. The need to create a bank of tasks and a special computer program has increased.

An adaptive test is a variant of a testing system in which the parameters of difficulty and differentiating ability of each task are known in advance. This system is created in the form of a computer bank of tasks arranged in accordance with the characteristics of the tasks of interest. The most important characteristic of tasks of an adaptive test is the level of their difficulty obtained experimentally.

Criterion-oriented tests are tests for comparing the educational achievements of each student with a certain amount of knowledge, skills or abilities. In this case, a specific area of content is used as the interpretation frame of reference, and not a particular sample of students. In this case, emphasis is placed on what the student can accomplish and what he knows, and not on how he looks compared to others.

Criterion-oriented tests have a wider range of tasks. They help to collect complete and objective information about the educational achievements of each student individually and a group of students; compare the knowledge and skills of the student with the requirements of state educational standards; select students who have reached the planned level of preparedness; assess the effectiveness of the professional activities of individual teachers and groups of teachers; evaluate the effectiveness of various training programs [6].

When creating a test, first of all, it is important to select the content that reflects the content of the academic discipline in the system of test tasks. The requirement of optimality implies the use of a specific selection of methodology, including the issues of goal setting, planning and quality assessment of the test content.

The goal setting phase is the most difficult and, at the same time, the most important: the quality of the test content depends primarily on the results of its implementation. In the process of goal-setting, the teacher needs to decide the question of what results of students he wants to evaluate using the test.

In developing the plan, an approximate layout of the percentage of sections is made and the required number of tasks is determined, for each section of the discipline based on the importance of the section and the number of hours set aside for its study in the program [7].

The layout begins with the calculation of the planned initial number of tasks in the test, which then during the work on the test will change several times in the direction of increase or decrease. Typically, the limit number does not exceed 60–80 tasks, since the testing time is chosen within 1.5–2 hours, and on average, no more than 2 minutes is given to perform one task.

The specification in expanded form includes:

- 1) the purpose of the test, the rationale for the choice of approach to its creation, a description of possible applications of the test;
- 2) a list of regulatory documents used when planning the content of the test;
- 3) a description of the overall structure of the test, including a list of subtests (if any), indicating the approaches to their development;
- 4) the number of tasks of various forms with an indication of the number of responses to the closed tasks, the total number of tasks in the test;
- 5) the number of parallel test cases or a link to the cluster containing the number and numerals of the cluster tasks;
- 6) the weight of each task recommended by the author of the test;
- 7) recommended test time, including for each subtest, the average time to complete one task, taking into account the specifics of the form;
- 8) the ratio of tasks in various sections and types of educational activities of schoolchildren;

- 9) recommendations on the number of students for testing the test;
- 10) coverage of the requirements of standards (for certification tests);
- 11) a list of requirements that are not included in the test (for certification tests);
- 12) the strategy for the location of tasks in the test recommended by the author.

On the subject "Analytical Chemistry", students of the specialty 5B011200 "Chemistry" conducted classes with and without test tasks on the following topics: "The law of the action of the masses - as the theoretical basis for qualitative analysis. Homogeneous and heterogeneous systems", "The law of mass action in relation to the hydrolysis process and amphotericity". As it turned out in the course of the study, the quality of students' knowledge after studying the topic "The Law of Mass Action – as the theoretical basis for qualitative analysis. Homogeneous and heterogeneous systems" during the survey with the use of test tasks amounted to 100%, while with the traditional methods – 75%. Absolute learning achievement in both cases was 100%. After studying the topic "The law of action of the masses in relation to the process of hydrolysis and amphotericity" was also conducted a questioning of students' traditional forms and test tasks. The results of the study showed that the quality of students' knowledge in the application of test tasks was 2 times higher. Absolute learning performance in both cases was 100%.

Thus, we can conclude that the use of testing to control knowledge is of great practical importance. Despite the limitations of the test technology, there is a major advantage that attracts teachers - this is the efficiency of receiving feedback from students, and the ability to quickly evaluate the results. The development of tests is far from simple, which requires not only a lot of practical experience, but also special knowledge and skills. Tests are different from other control tools, firstly, by a standardized procedure of organizing accomplishment, secondly, by the unambiguous interpretation of answers and, finally, by the presence of a well-thought-out system for evaluating results.

References

1. Zvonnikov V.I., Mel'nikova M.B. Sovremennye sredstva ocenivaniya rezul'tatov obuchenija [Modern means of evaluating learning outcomes]. – M.: «Akademija», 2007. – P. 224
2. Oparina N.M., Polina G.N., Fajzulin R.M., Shramkova I.G. Adaptivnoe testirovanie: ucheb.-metod. posobie [Adaptive Testing: manual] – Habarovsk : DVGUPS, 2007. – P.95
3. Kadyrov A.K. Razrabotka testovyh zadaniy dlja komp'yuternogo testirovanija: Uchebno-metodicheskoe posobie [Development of test tasks for computer testing: manual]. – Almaty, 2008. – P.24
4. Ingenkam K. Pedagogicheskaja diagnostika [Pedagogical diagnostics]. - M.: Pedagogika, 1991. – P.459
5. Baturin N.A. Kurganskij N.A. Posobie po razrabotke testov dostizhenij. [Achievement Test Development Guide] – Cheljabinsk – Sankt-Peterburg, 2000. – P.86
6. Shtrempler G.I. Teorija i metodika obuchenija himii. [Theory and methods of teaching chemistry] – M.,2009. – P.371
7. Manashev N.A. Diagnostika stepeni obuchennosti uchashhihsja. [Diagnosis of degree of student learning] –Almaty, 2005. – P. 96

«АНАЛИТИКАЛЫҚ ХИМИЯ» ПӘНІН ОҚЫТУДА ТЕСТ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

А.Н. Нурекенова, Г.Т. Мурзалина

Осы мақалада аналитикалық химия пәнін оқыту барысында тест тапсырмаларын қолданудың зерттеу нәтижелері және оның тиімділігі дәлелденген. Тесттің негіздік әдістері де қарастырылған. Сонымен қатар жүргізілетін тест жұмыстары білім алушыларды химик-аналитик мамандығына қызықтыра отырып, сол маман иелерінің көптеген салаларын дамытуда маңызды роль атқаратынын түсіндіреді.

Оқытушылардың алдына қойылып отырған басты міндеттерінің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа технологияларды меңгеру.

Білім алушылардың белсенділігін арттыру үшін оқу іс-әрекеттеріне ынталандырудың маңызы зор. Сол себептен білім алушылардың ынтасын оқу белсенділігін тест тапсырмаларын орындату арқылы жүргізген жөн деп санайды.

Білім алушылардың білімін практика жүзінде тест қолдану арқылы бақылайды. Қорытынды бағаны қою жүйелі әрі нақты түрде оқытушының ықпалымен жүзеге асады.

Қорыта келгенде тест тапсырмалары жалпыға бірдей түсініктілігімен ерекшеленетін, арнайы білімді қалыптастырып, өзінің мамандығы бойынша белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: химия, сынақ міндеттері, студент, білім сапасы.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕСТОВЫХ ЗАДАНИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ДИСЦИПЛИНЫ «АНАЛИТИЧЕСКАЯ ХИМИЯ»

А.Н. Нурекенова, Г.Т. Мурзалина

В статье приведены результаты методического исследования по применению тестовых заданий при изучении дисциплины «Аналитическая химия». Обосновано, что педагогический тест является основным измерительным инструментом настоящего образования. Тесты должны удовлетворять определенным стандартам образования. Они должны обладать достаточно высокой степенью содержательности, охватывать все разделы, быть качественными и доступными. использование тестирования для контроля знаний имеет большое практическое значение. Несмотря на ограничения тестовой технологии, есть основное достоинство, которое привлекает преподавателей - это оперативность получения обратной связи с обучаемыми, и возможность быстрого оценивания результатов. Тесты отличаются от других инструментов контроля, во-первых, стандартизированной процедурой организации выполнения, во-вторых, однозначностью интерпретации ответов и, наконец, наличием заранее продуманной системы оценивания результатов.

Ключевые слова: химия, тестовые задания, обучающийся, качество знаний.

МРНТИ: 15.41.43

Р.С. Мимикенов, Н.А. Рахимжанова

Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г. Семей

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГОВ В ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

Аннотация: *Специфика психологического образования заключается в особенностях самого предмета психологической науки. Уникальное положение психологии в системе наук о человеке связано в-первую очередь с тем, что в ней сливаются объект и субъект познания. Это порождает не только проблему создания объективных научных методов, но и сложность изучения этой науки.*

В статье рассмотрены теоретические аспекты профессионально-личностного развития студентов психологов в период обучения в вузе, рассмотрены основные концепции профессионального становления личности и раскрыто содержание психологического профессионального образования. Основные важнейшие характеристики, определяющих особенности профессионального становления личности специалиста-психолога в целом и профессиональной позиции в частности, формируются и закладываются в процессе обучения в вузе.

Ключевые слова: профессиональное становление, психологическое образование, содержание образования, подготовка будущих специалистов, психологическое образование.

Получение высшего профессионального образования принято рассматривать как этап один из этапов профессионального становления.

Профессиональное становление личности в психологии понимается как процесс развития личности в ходе выбора профессии и профессионального образования и подготовки, а так же продуктивного выполнения профессиональной деятельности [1].

Теоретической основой концепции профессионального становления личности стали исследования личности и деятельности К.А. Абульхановой-Славской, Б.Г. Ананьева, А.Г. Асмолова, В.Д. Шадрикова. Большое влияние на проектирование концепции оказали работы Е.А. Климова, Т.В. Кудрявцева, А.К. Марковой, Л.М. Митиной, Н.С. Пряжникова, а так же работы зарубежных ученых А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда [2].

Э.Ф. Зеер, Е.А. Климов, Э.Э. Сыманюк выделяют следующие этапы профессионального становления: оптации, профессионального образования и подготовки, профессиональной адаптации, первичной и вторичной профессионализации и мастерства.

Проблеме развития личности специалиста в период обучения в вузе посвящены фундаментальные, экспериментальные и прикладные исследования (Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, А.И. Донцов, Э.Ф. Зеер, Е.А. Климов и многие др.) [3].

В период обучения в вузе происходит не только ознакомление со спецификой выбранной профессии, приобретение базовых профессиональных навыков и умений, но и формируется ценностное отношение к профессии и мотивация будущей профессиональной деятельности.

Изучением особенностей профессиональной подготовки практических психологов в вузе занимались Г.М. Белокрылова, А.И. Донцов, Н.Н. Зотова, Г.Ю. Любимова, О.Н. Родина и др.

В процессе получения высшего профессионального образования происходят весьма существенные трансформации в профессиональном становлении студентов-психологов. Большинство важнейших характеристик, определяющих особенности профессионального становления личности специалиста-психолога в целом и профессиональной позиции в частности, формируются и закладываются в процессе профессионального психологического образования. Это убедительно доказывают результаты исследований А.И. Донцова, Г.Ю. Любимовой, О.Н. Родиной. [4]

В связи с этим необходимо подробнее остановиться на особенностях и содержании профессиональной подготовки психологов в нашей стране и проанализировать, в какой мере современное профессиональное психологическое образование вносит свой вклад в становление специалиста-психолога.

Специфика психологического образования заключается в особенностях самого предмета психологической науки. Уникальное положение психологии в системе наук о человеке связано в-первую очередь с тем, что в ней сливаются объект и субъект познания. Это порождает не только проблему создания объективных научных методов, но и сложность изучения этой науки [5].

Во-первых, на формирование профессионального самосознания и на особенности профессиональной мотивации накладывает отпечаток багаж житейских представлений о психических явлениях. Во-вторых, дает реальную возможность примерить на себя изучаемые психологические теории и концепции, что порождает личную, эмоциональную включенность студента, которые обеспечивают более интенсивную динамику личностных изменений студентов. В-третьих, спецификой психологического образования является полифоничность психологического знания, поэтому студентам-психологам необходимо не только перерабатывать специальную информацию, но и критически относиться к ней [6].

Перечисленные особенности накладывает отпечаток не только на профессиональную подготовку специалиста, но и на дальнейшее профессиональное становление психолога.

Остановимся на содержании психологического профессионального образования.

Содержание профессиональной подготовки по любой специальности определяется Государственным образовательным стандартом. Наличие такого документа позволяет стандартизировать процесс профессионального образования, обеспечивает преемственность на разных этапах образовательной системы и способствует повышению качества профессиональной подготовки.

Базовое психологическое образование в Казахстане осуществляется в высших учебных заведениях, имеющих лицензию, которая выдается Министерством образования, что дает учебному заведению право вести обучение студентов по программам подготовки психологов. Государственные органы и психологические организации разрабатывают определенные критерии и требования, для того чтобы обеспечить высокий уровень

профессиональной подготовки и квалификации психологов. Государственная аккредитация означает право высшего учебного заведения выдавать диплом государственного образца.

Основная образовательная программа подготовки специалиста должна предусматривать изучение студентами следующих циклов дисциплин и итоговую аттестацию:

- гуманитарная и социально-экономическая подготовка (общие гуманитарные и социально экономические дисциплины);
- естественнонаучная и математическая подготовка (общие естественнонаучные и гуманитарные дисциплины);
- подготовка по профессиональным дисциплинам (общепрофессиональные дисциплины);
- дисциплины предметной подготовки;
- факультативные дисциплины.

В зависимости от функций, которые выполняют общепрофессиональные дисциплины в профессиональной подготовке психологов, их можно условно разделить на следующие основные группы:

- 1) дисциплины фундаментальной психологии;
- 2) методология и методы психологического исследования;
- 3) дисциплины прикладной психологии;
- 4) дисциплины практической психологии;
- 5) педагогические дисциплины.

В процессе изучения дисциплин фундаментальной психологии студенты получают общее психологическое образование, которое необходимо для профессиональной компетентности психолога в научно-исследовательской работе и практической психологии в любой сфере деятельности. Основная образовательная программа должна быть направлена на обеспечение профессиональной подготовки выпускника, воспитание у него гражданской ответственности, стремления к постоянному профессиональному росту и других личностных качеств. Это может быть достигнуто как включением в основную образовательную программу соответствующих курсов (разделов дисциплин), так и организацией внеаудиторной работы (научно-исследовательской, кружковой, конференций, семинаров, встреч с ведущими специалистами и т.д.).

В последнее десятилетие делается существенная ставка на компетентностный подход в образовании. Если традиционная «квалификация» специалиста подразумевала функциональное соответствие между требованиями рабочего места и целями образования, а подготовка сводилась к усвоению учащимся более или менее стандартного набора знаний, умений и навыков, то «компетенция» предполагает развитие в человеке способности ориентироваться в разнообразии сложных и непредсказуемых рабочих ситуаций, иметь представления о последствиях своей деятельности, а также нести за них ответственность. Поскольку компетентностный подход напрямую связан с идеей всесторонней подготовки и воспитания индивида не только в качестве специалиста, профессионала своего дела, но и как личности, он является гуманитарным в своей основе [7].

Целью гуманитарного образования является не только передача студенту совокупности знаний, умений и навыков в, определённой сфере, но и развитие кругозора, междисциплинарного чутья, способности к индивидуальным креативным решениям, к самообучению, а также формирование гуманистических ценностей, что составляет основу профессиональной позиции.

Среди многочисленных проблем профессиональной подготовки в области психологии можно выделить два взаимосвязанных аспекта, во многом определяющих дальнейшую жизнеспособность и конкурентоспособность специальности.

Первый аспект в большей мере связан с успешностью и эффективностью усвоения психологических дисциплин и формированием адекватной современным требованиям научной психологической позиции специалиста.

Второй аспект касается формирования личности, нравственного и духовного облика самого психолога. Доминирующими становятся степень принятия и глубина понимания этических норм и принципов.

При подготовке практических психологов-профессионалов игнорирование вопросов этики может негативно сказаться на психическом комфорте клиентов, стать источником непоправимых психических травм.

Ориентация на этические принципы помогает психологу определить собственную профессиональную и личную позицию непосредственно в психодиагностической деятельности, в исследовательских и теоретических поисках, осознать меру ответственности за результаты своей работы не только перед клиентом, но и самим собой, а главное - осознать границы собственных возможностей.

Также в литературе представлены следующие особенности профессионального становления студента психолога: сильно мифологизированное и неопределенное представление о профессиональной деятельности, лишь 1/3 выпускников психологических факультетов чувствуют себя «способными к самостоятельной работе», неадекватная высокая профессиональная самооценка, основной мотив выбора профессии психолог у студентов психологических факультетов – это стремление разобраться в себе и познавательный интерес, будущие цели и профессиональные прогнозы не идут дальше чем «руководить психологической фирмой», представление о профессиональных качествах психолога у студентов-психологов поверхностно и стереотипно.

Л.Б. Шнейдер выделяет следующие параметры профессиональной позиции психолога, в том числе студента-психолога: оценка своих коммуникативных навыков, профессиональных знаний, отношение к себе как к психологу, опыт в практической психологии, отношение к получаемому образованию, удовлетворение от помощи другим людям, активность в профессиональном самосовершенствовании, оценка своей роли в профессиональном развитии, важные для психолога качества: эмпатия, душевная теплота, искренность, конкретность, инициативность, спонтанность будущей профессией.

Итак, в процессе получения высшего профессионального образования происходят весьма существенные трансформации в личностно-профессиональном становлении студентов-психологов. Так, наряду с ценностным профессиональным самоопределением (интересом к профессии, определением ее гуманистического характера и общественной значимости), на рубеже третьего курса происходит выраженный кризис, проявляющийся как в повышенной критичности к содержанию получаемого профессионального образования (его достаточности, фундаментальности, систематизированности, современности), так и в переоценке студентами своих профессиональных планов относительно дальнейшей работы в сфере психологии.

Анализ теоретической литературы, позволил определить следующие требования к профессиональной позиции психолога:

1. Психолог как личность, уверенная в своих профессиональных силах, начинается с безусловного самопринятия. Структура и специфика отношений личности к собственному «Я» – важный внутренний фактор, определяющий профессиональную пригодность и профессиональное долголетие психолога;

2. Деятельность психолога предполагает доминирование у него гуманистической ориентации и яркой выраженности познавательных интересов к внутреннему миру людей.

Литература

1. Абрамова, Г.С. Практическая психология. – М.: Изд. центр «Академия», 1997. – 368 с.
2. Асмолов, А.Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. – М.: Академия, 2002. – 414 с.
3. Абульханова-Славская, К.А. Психология и сознание личности (проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): избранные психологические труды. – М., 1999. – 224 с.
4. Активность и жизненная позиция личности. Отв. ред. К.А. Абульханова-Славская. – М., 1988. – 546 с.
5. Поваренков, Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 244 с.
6. Климов, Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Ремикс, 1996. – 512 с.
7. Собкин, С.С. Становление профессиональной позиции психолога в процессе получения высшего образования // Национальный психологический журнал. – 2007. – №1. – 21-26.

ЖОО-ДА ОҚУ КЕЗІНДЕ ПСИХОЛОГ-СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТИЛЕРІ

Р.С. Мимикенов, Н.А. Рахимжанова

Мақалада ЖОО-да оқу кезінде психологтардың кәсіби-тұлғалық дамуының теориялық аспектілері қарастырылған, тұлғаның кәсіби қалыптасуының негізгі концепциялары қарастырылған және психологиялық кәсіптік білім беру мазмұны ашылды. Маман-психолог тұлғасының кәсіби қалыптасуының ерекшеліктерін анықтайтын негізгі маңызды сипаттамалар және кәсіптік позициялар, атап айтқанда, жоғары оқу орнында оқыту процесінде қалыптасады және қалыптасады.

Түйін сөздер: кәсіптік қалыптасуы, психологиялық білім беру, білім беру мазмұны, болашақ мамандарды даярлау, психологиялық білім беру.

THEORETICAL ASPECTS OF THE STUDY OF PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY STUDENTS DURING TRAINING IN HIGH SCHOOL

R. Mimikenov, N. Rahimzhanova

The article deals with the theoretical aspects of professional and personal development of students of psychologists during their studies at the University, the basic concepts of professional development of the individual and the content of psychological professional education. The main important characteristics that determine the features of professional development of a specialist-psychologist in General and professional position in particular, are formed and laid in the process of studying at the University.

Key words: professional development, psychological education, content of education, training of future specialists, psychological education.

МРНТИ: 15.41.43

Р.С. Мимикенов

Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г. Семей

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОЗИЦИИ СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ВУЗА

***Аннотация:** В статье рассмотрены теоретические аспекты формирования профессиональной позиции студентов психологов, изучены подходы ведущих психологов к изучению профессиональной позиции, выделены компоненты профессиональной направленности, этапы профессионального становления. Профессиональная позиция специалиста выступает как единая система сформировавшихся установок и ориентаций, отношений и оценок внутреннего и окружающего опыта, реальности и перспектив, а так же собственные притязания, которые определяют характер действий, поведения, место и роль в служебной деятельности и повседневной жизни.*

***Ключевые слова:** профессиональная позиция, жизненная позиция, компоненты профессиональной позиции, этапы становления профессиональной позиции.*

В психолого-педагогической литературе рассматривается понятие «профессиональная позиция» и наполняется различным содержанием, в контексте исследований по профессиональной ориентации, мотивам, отбору и подготовке кадров [1,2].

С точки зрения А.К. Марковой, позиция профессионала – устойчивые системы отношений в профессиональной деятельности образующие профессиональный менталитет человека и определяющие его профессиональные позиции (общие и конкретные). Преодоление ряда ступеней на различных уровнях профессионализма позволяет овладеть спектром задач и связанных с ними приемов, технологий, что образует профессиональные позиции [2].

Профессиональная позиция может быть представлена как единство профессионального сознания, профессиональной деятельности и профессиональных

отношений, а в исследованиях В.И. Слободчикова, С.И. Краснова профессиональная позиция определяется как ответственное отношение к ценностям и способам реализации деятельностных норм [3]. В свою очередь, В. Кузнецов рассматривает позицию автономии и самоутверждения. Выбор, который реализует человек в поступке, выступает единицей позиции, а ее основным показателем является характер деятельности и поведения человека.

Профессиональная позиция специалиста – система сформировавшихся установок и ориентаций, отношений и оценок внутреннего и окружающего опыта, реальности и перспектив, а так же собственные притязания, которые определяют характер действий, поведения, место и роль в служебной деятельности и повседневной жизни. Ключевое значение для формирования профессиональной позиции имеет направленность человека, которое представляет собой психическое свойство, объединяющее систему потребностей-доминант, ценностей, устремлений, преобладающих систем смыслообразующих мотивов, закрепленных в жизненных целях, установках, перспективах, намерениях, стремлениях и активном труде по их достижению [3].

Позиция человека по отношению к различным видам деятельности - позиция активного субъекта, самостоятельно принимающего решения в соответствии с внутренними ценностями, мотивацией и убеждениями, которые вырабатываются в процессе общественно-трудовой деятельности. Основание позиции, как инварианта деятельности, представляет собой система смыслов, как видение результатов. Это поведение и деятельность субъекта. Сознание и деятельность создают разность позиций одного субъекта. Человек ставит определенные цели, по-своему воспринимает действительность и, проявляя активность, получает другую позицию в деятельности. Динамический характер деятельности дает возможность увидеть его в системе изменяющихся, развивающихся отношений. Деятельность несет объективные «показания» и изменяет позиции субъекта, дает ему возможность сравнения «показаний».

Анализ профессиональной позиции неизбежно ставит вопрос о ее связи с личностной позицией.

Жизненная позиция задает содержание и динамику личностной и профессиональной позициям, определяя способ связи с миром. Личностная и профессиональная позиция могут находиться в разном соотношении, как потенциальная и актуальная сферы личности. Их противоречие – движущая сила развития, а взаимопереход определяет характеристики механизмов развития, связанных с превращением потенциалов в актуальные образования. При взаимопереходе они взаимодействуют, их воспроизведение представляет динамику развития как направленного и закономерного изменения личностных свойств, интегрирующих три уровня связей и отношений: устойчивую совокупность свойств личности, приобретенную в профессиональной деятельности, определяющую ее эффективность; актуализацию имеющихся способностей; реализацию способностей, и дальнейшее развитие личности.

В.Т. Кудрявцев отмечает, что гармонизация профессиональной и личностной позиции возможна лишь в том случае, если субъект осознает свою работу как Миссию, а это возможно лишь при наличии высокого уровня профессионализма [4].

Э.Ф. Зеер определяет как системообразующий фактор личности ее направленность, в которой интегрируется все многообразие отношений личности, начиная от частных и ситуативных ее установок и кончая жизненными устремлениями, планами, идеалами. Выделяет компоненты профессиональной направленности:

- мотивы (намерения, интересы, склонности, идеалы); ценностные ориентации (смысл труда, благосостояние, карьера, социальное положение и т.п.);
- социально-профессиональный статус; профессиональная позиция (отношение к профессии, установки, ожидания и готовность к профессиональному развитию).

Э.Ф. Зеер также добавляет, что на разных стадиях становления эти компоненты, в том числе и профессиональная позиция, имеют различное психологическое содержание, определяемое характером деятельности.

С точки зрения Н.М. Борытко, профессиональная позиция специалиста выступает системой его ценностно-смысловых отношений к социокультурному окружению, самому себе и своей деятельности. Это целостная, интегративная характеристика образа жизни человека, ставшего субъектом собственной жизнедеятельности, проявляющаяся как способ

реализации базовых ценностей личности во взаимоотношениях с другими. Механизм становления позиции раскрывается в процессе профессионального самоопределения. Факторами ее становления выступают: рефлексия, как осмысление своей профессиональной деятельности, самооценка, как оформление профессиональных смыслов в ценности; самосознание, как способность произвольности профессиональной деятельности поведения. В качестве показателей сформированности профессиональной позиции Н. М. Борытко определяет степень ее осознанности, структурированности, устойчивости.

Итак, профессиональная позиция рассматривается исследователями как устойчивая система отношений личности к различным аспектам профессиональной деятельности. В ее основе лежат личностные установки, ценностные ориентиры, профессиональные и личностные смыслы. Профессиональная позиция есть своеобразный сплав профессионального мировоззрения и поведенческих стратегий.

Профессиональная позиция есть интегральное выражение установок личности, определяющих профессиональные планы и намерения, направления деятельности, профессиональное мировоззрение, готовность к преодолению трудностей. Для описания профессиональной позиции используются различные параметры. Интерес представляют те проявления, где в наибольшей степени выражается субъектность личности, находящая выражение в отношении к объекту деятельности и способах овладения профессиональными ситуациями.

Теоретической основой концепции профессионального становления личности стали исследования личности и деятельности К.А. Абульхановой-Славской, Б.Г. Ананьева, А.Г. Асмолова, В.Д. Шадрикова. Большое влияние на проектирование концепции оказали работы Е.А. Климова, Т.В. Кудрявцева, А.К. Марковой, Л.М. Митиной, Н.С. Пряжникова, а так же работы зарубежных ученых А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда.

Э.Ф. Зеер, Е.А. Климов, Э.Э. Сыманюк выделяют следующие этапы профессионального становления: оптации, профессионального образования и подготовки, профессиональной адаптации, первичной и вторичной профессионализации и мастерства.

Проблеме развития личности специалиста в период обучения в вузе посвящены фундаментальные, экспериментальные и прикладные исследования (Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, А.И. Донцов, Э.Ф. Зеер, Е.А. Климов и многие др.).

В период обучения в вузе происходит не только ознакомление со спецификой выбранной профессии, приобретение базовых профессиональных навыков и умений, но и формируется ценностное отношение к профессии и мотивация будущей профессиональной деятельности. Иными словами, на этапе обучения в вузе формируются ключевые компоненты, которые необходимы для становления субъекта профессиональной деятельности. Здесь также складываются личные контакты и связи, которые позволяют приобрести «начальный социальный капитал», дающий возможность войти в профессиональное сообщество. В связи с этим особое значение для понимания специфики формирования профессиональной позиции психолога имеет изучение отношения студентов психологических вузов к содержанию – получаемого ими образования.

Изучением особенностей профессиональной подготовки практических психологов в вузе занимались Г.М. Белокрылова, А.И. Донцов, Н.Н. Зотова, Г.Ю. Любимова, О.Н. Родина и др.

В процессе получения высшего профессионального образования происходят весьма существенные трансформации в профессиональном становлении студентов-психологов. Ценностное профессиональное самоопределение (интересом к профессии, определением ее гуманитарного характера и общественной значимости) на рубеже третьего курса сопровождается повышенной критичностью к содержанию получаемого профессионального образования, переоценкой студентами своих профессиональных планов относительно дальнейшей работы в сфере психологии [4]. Большинство важнейших характеристик, определяющих особенности профессионального становления личности специалиста-психолога в целом и профессиональной позиции в частности, формируются и закладываются в процессе профессионального психологического образования. Это убедительно доказывают результаты исследований А.И. Донцова, Г.Ю. Любимовой, О.Н. Родиной.

В связи с этим необходимо подробнее остановиться на особенностях и содержании профессиональной подготовки психологов в нашей стране и проанализировать, в какой мере современное профессиональное психологическое образование вносит свой вклад в становление специалиста-психолога.

Специфика психологического образования заключается в особенностях самого предмета психологической науки. Уникальное положение психологии в системе наук о человеке связано в-первую очередь с тем, что в ней сливаются объект и субъект познания. Это порождает не только проблему создания объективных научных методов, но и сложность изучения этой науки [4].

Во-первых, на формирование профессионального самосознания и на особенности профессиональной мотивации накладывает отпечаток багаж житейских представлений о психических явлениях. Во-вторых, дает реальную возможность примерить на себя изучаемые психологические теории и концепции, что порождает личную, эмоциональную включенность студента, которые обеспечивают более интенсивную динамику личностных изменений студентов. В-третьих, спецификой психологического образования является полифоничность психологического знания, поэтому студентам-психологам необходимо не только перерабатывать специальную информацию, но и критически относиться к ней.

Перечисленные особенности накладывает отпечаток не только на профессиональную подготовку специалиста, но и на дальнейшее профессиональное становление психолога.

Профессиональная позиция, являясь интегральной личностной характеристикой профессионала, определяет его отношения с различными сторонами профессиональной действительности. В процессе профессионального становления важна гармонизация профессиональной и личностной позиции специалиста.

Литература

1. Абрамова, Г.С. Практическая психология. – М.: Изд. центр «Академия», 1997. – 368 с.
2. Асмолов, А.Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. – М.: Академия, 2002. – 414 с.
3. Поваренков, Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 244 с.
4. Климов, Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Ремикс, 1996. – 512 с.

ЖОО ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ПОЗИЦИЯНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУУЫ

Р.С. Мимикенов

Мақалада студенттердің психологтардың кәсіби позициясын қалыптастырудың теориялық аспектілері қарастырылған, жетекші психологтардың кәсіби позициясын зерттеу тәсілдері зерттелген, кәсіби бағыттың компоненттері, кәсіби қалыптасу кезеңдері көрсетілген. Маманның кәсіби ұстанымы қалыптасқан ұстанымдар мен бағдарлардың, ішкі және қоршаған тәжірибенің қарым-қатынасы мен бағалауының, шынайылық пен перспективалардың бірыңғай жүйесі, сондай-ақ іс-әрекеттің сипатын, мінез-құлқын, қызметтік іс-әрекеттегі және күнделікті өмірдегі орны мен рөлін айқындайтын өзіндік талаптар ретінде әрекет етеді.

Түйін сөздер: кәсіби позиция, өмірлік позиция, кәсіби позицияның компоненттері, кәсіби позицияның қалыптасу кезеңдері.

CONCERNING THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL POSITION OF STUDENTS- PSYCHOLOGISTS IN CONDITIONS OF UNIVERSITY

R. Mimikenov

The article deals with the theoretical aspects of the formation of professional position of students of psychologists, studied the approaches of leading psychologists to the study of

professional position, highlighted the components of professional orientation, stages of professional development. Professional position of the specialist acts as a unified system of formed attitudes and orientations, relationships and assessments of internal and external experience, reality and prospects, as well as their own claims that determine the nature of actions, behavior, place and role in the performance and daily life.

Key words: *professional position, life position, components of professional position, stages of professional position formation.*

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ

Журнал мақаланы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қабылдайды.
Журналдың шығу жиілігі: жылына – 4 рет.

Журналға мақаланы жариялау құны:

- университет қызметкерлері үшін – 3000 теңге,
- басқа университеттердің авторлары үшін – 5000 теңге.

Мақала мәтініне қойылатын талаптар

1. Журналдың редакциясына ұсынылған мақалалар төмендегідей талаптарға сай болуы керек:

- ФТАХР (ғылыми-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы, мақала мәтініне ФТАХР кодын беру үшін grnti.ru сайты пайдалану керек)
- түйін сөздер (4-5);
- автордың аты-жөні, мақаланың атауы, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде аннотация (100-150 сөз)
- негізгі сөздер қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде болуы керек;
- библиографиялық сипаттамаға (ГОСТ 7.1.–2003) стандарттарының талаптарына сәйкес әзірленген библиографиялық тізімдер беріледі. Осы талаптарға сәйкес рәсімделмеген мақала қабылданбайды;
- авторлар туралы ақпарат, онда келесі деректер көрсетілуі керек: ЖОО атауы, ғылыми атағы және дәрежесі, ғылыми қызығушылығының бағыты, автордың жұмыс істейтін ауданы, лауазымы, жұмыс істейтін орны, пошталық мекен-жайы, телефоны, электронды поштасы;
- журналдың редакциялық алқасына кірмейтін, екі тәуелсіз ғалымның немесе осы тақырыпқа сай маманның шолуы (рецензия) және сараптамалық қорытынды болуы керек;

2. Мақала көлемі, ережеге сәйкес, мәтін, сурет және кестені қосқанда 3 беттен, 5 бетке дейін болуы тиіс, (Arial – 11, бір интервал, беттің шетінен шегініс – 2,0 см). Word редакторының нұсқасы, Word-2007 төмен болмауы керек.

3. Бір мақаладағы авторлардың саны 4 адамнан аспауы керек.

4. Барлық суреттер, карталар, фотолар, кестелер, формулаларды компьютерлік техника құралдары арқылы орындау және оларды мақалада көрсетілуі бойынша қолдану ұсынылады.

5. Кескіндері бар материалдарға қойылатын негізгі талаптар: суреттер, фотолар Adobe Illustrator 7.0-10.0, Adobe Photoshop 6.0-8.0 бағдарламаларында дайындалып немесе өңделіп, жинаққа жариялануы үшін (PC):

- TIF, JPG файл форматтарында жіберілуі тиіс;
- фотолар ақ-қара түрде, сапалы, электронды түрде болуы керек;
- барлық кестелер, схемалар және диаграммалар баяндамаға кірістіріліп онымен байланысты болып және бастапқы дайындалған (Excel, Corel Draw 10.0-13.0) бағдарламаға сәйкес болуы тиіс.

– рұқсат етілетін файл – 300 dpi.

6. Барлық қысқартылған сөздер толық жазылуы тиіс.

7. Әдебиеттерді рәсімдеу тәртібі:

- әдебиет алфавиттік тәртіппен орналастырылады (ғылыми мақалалар үшін – қолданылатын материалдың бастапқы және соңғы беттерін көрсету керек);
- мәтін бойынша төртбұрышты жақшаларда сілтеме беріліп отырған әдебиеттің реттік номері көрсетіледі;
- қолданылған әдебиеттер тізімінде библиографиялық мазмұндау ГОСТ 7.1.–2003 стандартына сәйкес рәсімделуі керек;
- ГОСТ тәртібіне сай рәсімделмеген мақала жариялануға жіберілмейді.

8. Мақаланы мұқият редакциялау керек.

9. Мақалалар флэшкамен қабылданады немесе rio@semgu.kz электронды мекен-жайына жіберуге болады.

10. Файлдар міндетті түрде автордың тегі және тұратын қаласының атауымен аталуы керек. Мысалы, «Серіков. Караганда». Бір файлға бірнеше мақала қоюға болмайды.

Мақаланы ресімдеу үлгісі

ҒТАХР: 32.61.11

М.А. Смагулов

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

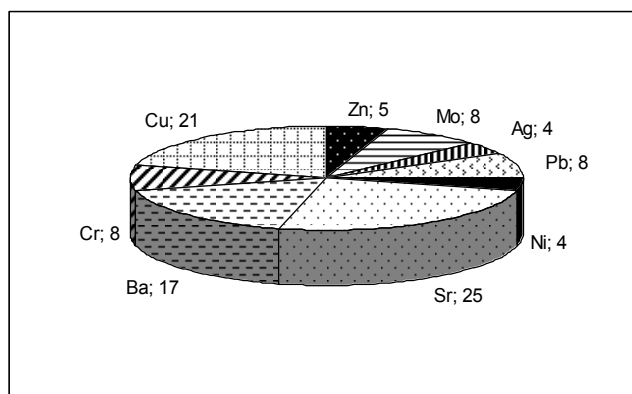
БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ МИГРАЦИЯ ЖӘНЕ АУЫР МЕТАЛДАРДЫ ЖИНАҚТАУ

Анықтама: Мақалада зерттеудің нәтижелері келтірілген.....

Түйін сөздер: орта, биолог, табиғат.....

МӨТІН. Ландштафтық компоненттердің биогеохимиялық қасиеттерін қалыптастыруда атмосфералық, сулы және биогенді қоныс аударудың маңызды рөлі бар. Барлық табиғи сулардан ерекше атмосфералық жауын шашын байқалады. Қарда элементтердің шоғырлануы ауа температурасына байланысты, желдің бағыты ластану кезінде, оның қашықтығына және жер бетіне әсер етеді.

Атмосфералық жауын-шашынның химиялық құрамындағы айырмашылықтар ауа массасының күрделі қозғалысына байланысты. 1 суретте мұзды су қоймаларындағы ауыр металдардың мазмұны.

Сурет 1 – Москворецк жүйесі бойынша су қоймаларындағы ауыр металдардың мұздағы жағдайы

Сульфат-гидрокарбонаты және сульфат-хлорид-кальций жаңбыр суының құрамына кіреді. Олардың минералдануы атмосферада шаңның шоғырлануынан жоғары. Қармен салыстырғанда (Sr, Pb, Cr, Zn, Ni) жаңбырлы ландшафтың бірлік ауданында жауын – шашын жағдайында есептелген ауыр металдар басым болады (1 кесте).

1 кесте – Қар мен жаңбырдағы ауыр металдардың мөлшері, кг/га

№	Ауыр металдар	Қар	Жаңбыр
1	Pb	$0,5 \times 10^{-6}$	$0,2 \times 10^{-4}$
2	Cr	$0,4 \times 10^{-6}$	$1,6 \times 10^{-3}$
3	V	$8,5 \times 10^{-5}$	–
4	Zn	$0,4 \times 10^{-5}$	$8,0 \times 10^{-4}$
5	Ni	$9,4 \times 10^{-5}$	$1,6 \times 10^{-4}$

Ескерту: *

Әдебиеттер

1 Курмуков А.А. Леуомизиннің ангиопротекторлы және липидті төмендету белсенділігі.- Алматы: Бастау, 2007.- 35-37 б.

БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ КӨШІ-ҚОН ЖӘНЕ АККУМУЛЯЦИЯ АУЫР МЕТАЛДАРЫ М.А. Смагулов

Бұл мақалада биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің даму сипаттамасы қаралады. Қоршаған геохимиялық және экологиялық-геохимиялық өзгерістердің әсерлері бөлек және жекеше талданды. Біз биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің дамуының заңдылығын ұсынамыз.

Түйін сөздер:

BIOGEOCHEMICAL MIGRATION AND ACCUMULATION HEAVY METALS

M.A. Ivanov

This article discusses the characteristics of the development of eco-geochemical changes in the biosphere. Analyzed discretely, and in particular the relationship of environmental, geochemical and ekologo-geochemical changes. We present the laws of development of ecological-geochemical changes in the biosphere.

Key words:

1-қосымша

Автор жайлы мағлұматтар
(әр авторға жеке толтырылады)

№	Автордың Т.А.Ә. (осы жерге жазу керек)	3*4 түрлі-түсті фотосурет
1.	Жұмыс орны (толық жазу керек), лауазымы	Мысалы: Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, стандарттау және сертификаттау кафедрасы, аға оқытушы
2.	Ғылыми атағы және дәрежесі	
3.	Пошталық мекен-жайы	
4.	Телефон: үй., жұм., қалта тел.	
5.	Электронды поштаның мекен-жайы	

2-қосымша

Мақала туралы мәлімет
(журналдағы әрбір мақала автормен толтырылады)

№	Мәлімет (мақала)
1.	ҒТАХР (ғылыми-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы)
2.	Негізгі автор
3.	Қосалқы автор
4.	Автордың жұмыс орны (толық атауы)
5.	Мақаланың атауы
6.	Ғылыми бағыты (техникалық, биологиялық, ауылшаруашылық, ветеринарлық, тарихи, экономикалық, педагогикалық)
7.	Түйін сөздер
8.	Орыс тілінде түйіндеме
9.	Қазақ тілінде түйіндеме
10.	Ағылшын тілінде түйіндеме
11.	Әдебиеттер тізімі

Журналдағы мақала материалы мен мақаланың әдебиеттерін рәсімдеу

1. Автордың (авторлардың) ТАӘ әрқайсысының жұмыс орнына сәйкес индекстеледі – А.В. Витавская¹, Н.И. Пономарева², Г.К. Алтынбаева³
Автордың(авторлардың) жұмыс орны – Алматы технологиялық университеті¹, Ұлттық ғылыми-техникалық ақпарат орталығы², Рудный индустриялық институты³
2. Әдебиеттер тізімінде библиографиялық мазмұндау ГОСТ 7.5.-98 стандартына сәйкес рәсімделеді. Мысал ретінде ең жиі кездесетін сипаттама-мақалалар, кітаптар, конференция жұмыстары, патенттер және қолжетімді электронды ресурстар беріледі.

4-қосымша

Мерзімді басылымның мақаласы:

1 Аксартов Р.М., Айзиков М.И., Расулова С.А. Леукомизиннің сандық анықтау әдісі // Вестн. ҚазМУ. Сер. хим. – 2003. – Т.1., № 8. – С. 40-41

Кітап:

2 Курмуков А.А. Леомизиннің ангиопротекторлық және липидті төмендету белсенділігі. – Алматы: Бастау, 2007.-148 б.

Шығармалар жинағы, конференцияларда жарияланған еңбектер (семинар, симпозиум):

3 Абимұльдина С.Т., Сыдыкова Г.Е., Оразбаева Л.А. Қант өндірісінің инфрақұрылымын дамыту және құру // Қазақстанның аграрлық секторындағы инновациясы: Матер. Халықаралық конференция / әл-Фараби атындағы ҚазМУ. Алматы, 2010. – 10-13 Б

Электронды ресурс:

4 Соколовский Д.В. Жетектердің өзін-өзі реттеу механизмдерінің синтездеу теориясы [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (ұсынылған мерзімі: 12.03.2009).

Ресми әдебиетті тіркегенде, басылым авторларының толық тізімін беру керек (басқаларсыз).

Мақалаларды өзгеден иемденбегенін тексеру

Журналдың редакциялық алқасы мақаланы өзгеден иемдену жағының болмауын тексереді (лицензияланған бағдарлама қолданылады). Мәтіннің түпнұсқалығы **75%** құрауы керек. Түпнұсқалықтың қажетті пайызын алмаған мақала, қайта қарау үшін авторға жіберіледі. Бірінші және екінші тексеру тегін, үшінші тексеру – 500 теңге. Үшінші тексеру кезінде қанағаттанарлық нәтиже болмаған жағдайда, мақала журналда жарияланбайды.

Төлем қабылдау үшін мекен-жай мен реквизиттер

071410, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Тәңірбергенов көшесі, 1
ШЖҚ РМК «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті»

«Ғылыми кітапхана», 1 бөлме, тел: +7(7222) 56-70-83

E-mail: rio@semgu.kz

071412, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Шәкәрім даңғылы, 42 а

ШЖҚ РМК «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті»

БИН/ИИН 130840007973

БИК HSBKZKX

ИИК KZ126010261000182423

«Қазақстанның Халық Банкі» АҚ

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

В журнал принимаются рукописи на русском, казахском, английском языках.
Периодичность журнала – 4 раза в год.

Стоимость публикаций:

- для сотрудников университета – 3000 тенге,
- для других авторов – 5000 тенге.

Требования к оформлению материалов

1. Статьи, представленные в редколлегию журнала, должны иметь:

- МРНТИ (международный рубрикатор научно-технической информации, для присвоения статье кода МРНТИ необходимо использовать сайт grnti.ru);
- ФИО авторов, название статьи, аннотацию (100-150 слов) на русском, казахском и английском языках;
- ключевые слова на русском, казахском и английском языках (5-6 слов);
- сведения об авторах, где необходимо отразить следующие данные: название вуза, ученая степень и звание, область, в которой работает автор, должность, место работы, почтовый адрес, телефон, электронная почта;
- экспертное заключение, рецензии от двух независимых ученых или специалистов по соответствующей тематике, не входящих в состав редакционной коллегии журнала.

2. Объем материалов, как правило, не должен быть менее 3 страниц и не более 5 страниц, включая текст, рисунки, таблицы (Arial – 11, интервал – одинарный, отступ от края листа – 2,0 см). Редактор Word – версия не ниже Word-2007.

3. Количество авторов одной статьи не должно превышать 4-х человек.

4. Все рисунки, карты, фотографии, таблицы, формулы рекомендуется выполнять с помощью компьютерной техники и размещать в статье по мере их упоминания.

5. Основные требования, предъявляемые к иллюстративным материалам:

- рисунки, фото должны быть изготовлены или обработаны в программах Adobe Illustrator 7.0-10.0, Adobe Photoshop 6.0-8.0 и представлены для публикации в форматах файлов (под PC): TIF, JPG;
- рисунки и фотографии должны быть черно-белыми, качественными, в электронном виде;
- все таблицы, схемы и диаграммы должны быть встроены в текст статьи и иметь связи (быть доступными для редактирования) с программой-исходником, в которой они созданы (Excel, Corel Draw 10.0-13.0);
- разрешение файлов – 300 dpi.

6. Все сокращения должны быть расшифрованы.

7. Порядок оформления литературы:

- литература располагается в алфавитном порядке (с указанием начальных и конечных страниц используемого материала – для научных статей);
- по тексту в квадратных скобках указывается порядковый номер работы, на которую дается ссылка;
- подробное оформление библиографического списка представлено в Стандарте библиографического описания ГОСТ 7.1.-2003;
- статья, в которой литература оформлена не по требованиям ГОСТа, к публикации не принимается.

8. Статья должна быть тщательно отредактирована.

9. Статьи принимаются на флэш-носителе или на электронный адрес rio@semgu.kz

10. Файлы необходимо именовать согласно фамилии первого автора и города. Например, «Сериков. Караганда». Нельзя в одном файле помещать несколько статей.

Образец оформления статьи

МРНТИ: 32.61.11

М.А. Смагулов

Государственный университет имени Шакарима города Семей

БИОГЕОХИМИЧЕСКАЯ МИГРАЦИЯ И АККУМУЛЯЦИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ

Аннотация: В статье приведены результаты исследования.....

Ключевые слова: среда, биолог, природа.....

ТЕКСТ. В формировании биогеохимических свойств компонентов ландшафта важную роль играет атмосферная, водная и биогенная миграция. Из всех природных вод наиболее заметные изменения наблюдаются в атмосферных осадках. Концентрация элементов в снеге зависит от температуры воздуха, направления розы ветров по отношению к источнику загрязнения, удаленности от него, рельефа местности. Различия химического состава атмосферных осадков обусловлены сложными перемещениями воздушных масс. На рисунке 1 отображено содержание тяжелых металлов во льду водохранилищ.

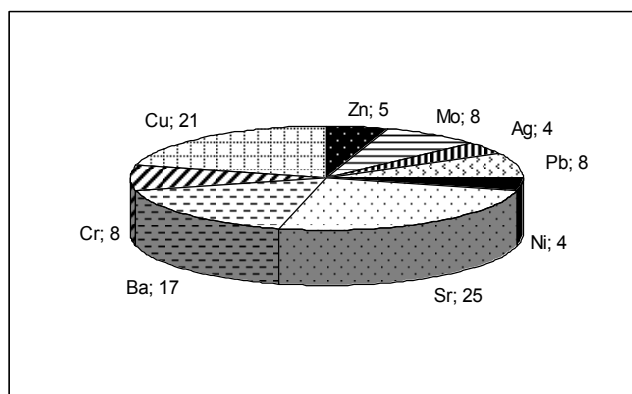

Рисунок 1 – Распределение содержания тяжелых металлов во льду водохранилищ Москворецкой системы

Дождевые воды по составу сульфатно-гидрокарбонатно- и сульфатно-хлоридно-кальциевые. Минерализация их выше за счет концентрации в атмосфере пыли. Выявлено преобладание тяжелых металлов, рассчитанных при выпадении на единицу площади ландшафта, в дожде (Sr, Pb, Cr, Zn, Ni) по сравнению со снегом (табл. 1).

Таблица 1 – Содержание тяжелых металлов в снеге и дожде, кг/га

№	Тяжелые металлы	Снег	Дождь
1	Pb	$0,5 \times 10^{-6}$	$0,2 \times 10^{-4}$
2	Cr	$0,4 \times 10^{-6}$	$1,6 \times 10^{-3}$
3	V	$8,5 \times 10^{-5}$	–
4	Zn	$0,4 \times 10^{-5}$	$8,0 \times 10^{-4}$
5	Ni	$9,4 \times 10^{-5}$	$1,6 \times 10^{-4}$

Примечание: *

Литература

1. Курмуков А.А. Ангиопротекторная и гиполипидемическая активность леуомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – С. 35-37

БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ КӨШІ-ҚОН ЖӘНЕ АККУМУЛЯЦИЯ АУЫР МЕТАЛДАРДЫҢ М.А. Смагулов

Бұл мақалада биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің даму сипаттамасы қаралады. Қоршаған геохимиялық және экологиялық-геохимиялық өзгерістердің әсерлері бөлек және жекеше талданды. Біз биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің дамуының заңдылығын ұсынамыз.

Түйін сөздер:

BIOGEOCHEMICAL MIGRATION AND ACCUMULATION HEAVY METALS M.A. Smagulov

This article discusses the characteristics of the development of eco-geochemical changes in the biosphere. Analyzed discretely, and in particular the relationship of environmental, geochemical and ekologo-geochemical changes. We present the laws of development of ecological-geochemical changes in the biosphere.

Key words:

Приложение 1

Сведения об авторе (заполняется на каждого автора)

№	Ф.И.О. автора (писать здесь)	Фото цветное 3*4
1.	Место работы (без сокращений), ВУЗ, кафедра, должность	Например: Государственный университет имени Шакарима города Семей, кафедра стандартизации и сертификации, старший преподаватель
2.	Ученая степень и звание	
3.	Почтовый адрес	
4.	Телефон: дом., раб., сотовый	
5.	Адрес электронной почты	

Приложение 2

Сведения о статье (заполняется автором на каждую статью журнала)

№	Сведения (статья)
1.	МРНТИ (международный рубрикатор научно-технической информации)
2.	Основной автор
3.	Соавторы
4.	Место работы автора (полное наименование)
5.	Название, заглавие статьи
6.	Направление науки (технические, биологические, сельскохозяйственные, ветеринарные, исторические, экономические, педагогические)
7.	Ключевые слова
8.	Резюме на русском языке
9.	Резюме на казахском языке
10.	Резюме на английском языке
11.	Список литературы

Оформление материалов статьи и пристатейной литературы в журналах

1. ФИО автора(-ов) индексируется с местом работы каждого – А.В. Витавская¹, Н.И. Пономарева², Г.К. Алтынбаева³
Место работы автора(-ов) – Алматинский технологический университет¹, Национальный центр научно-технической информации², Рудненский индустриальный институт³
2. Библиографические описания в списке литературы оформляются в соответствии с ГОСТ 7.5-98. В качестве примера приводятся наиболее распространенных описания – статьи, книги, материалы конференций, патенты и электронные ресурсы удаленного доступа.

Приложение 4

Статья из периодического издания:

- 1 Аксартон Р.М., Айзиков М.И., Расулова С.А. Метод количественного определения леукомизина // Вестн. КазНУ. Сер. хим. – 2003. – Т.1. № 8. – С. 40-41

Книга:

- 2 Курмуков А.А. Ангиопротекторная и гипополипидемическая активность леуомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – 148 с.

Публикация из материалов конференции (семинара, симпозиума), сборников трудов:

- 3 Абимурдына С.Т., Сыдыкова Г.Е., Оразбаева Л.А. Функционирование и развитие инфраструктуры сахарного производства // Инновация в аграрном секторе Казахстана: Матер. Междунар. конф. / КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы, 2010. – С. 10-13

Электронный ресурс:

- 4 Соколовский Д.В. Теория синтеза самоустанавливающихся кулачковых механизмов приводов [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (дата обращения: 12.03.2009).

При оформлении пристатейной литературы приводить полный перечень авторов издания (без др.).

Проверка статей на наличие заимствований

Редакция журнала осуществляет проверку статьи на наличие заимствований (используется лицензионное программное обеспечение). Оригинальность текста должна составлять **не менее 75%**. Статья, не набравшая необходимый процент оригинальности, направляется автору на доработку. Первая и вторая проверки осуществляются бесплатно, третья проверка – 500 тенге. В случае получения отрицательного результата после третьей проверки, статья не допускается к публикации в журнале.

Адреса и реквизиты для оплаты:

РГП на ПХВ «Государственный университет имени Шакарима города Семей»
071410, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Танирбергенова, 1

«Научная библиотека», каб.1, тел: +7(7222) 56-70-83, rio@semgu.kz
071412, Республика Казахстан, г. Семей, пр. Шакарима 42 а

РГП на ПХВ «Государственный университет имени Шакарима города Семей»
БИН/ИИН 130840007973
БИК HSBKZKZKX
ИИК KZ126010261000182423
АО "Народный Банк Казахстана"

АВТОР ЖАЙЛЫ МАҒЛҰМАТТАР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Алимгазина А. – магистрант кафедры психологии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Едігенова А.Ж. – к.п.н., и.о. доцента кафедры психологии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Кабидолла Ж. – магистрант кафедры психологии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Канапиянова Э.С. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Ловицких О.В. – магистрант кафедры психологии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Мукаев Ж.Т. – доктор PhD, проректор по учебно-воспитательной работе Государственного университета имени Шакарима города Семей

Мурзалина Г.Т. – магистрант кафедры химии и географии, учитель химии и биологии Школы-лицея №1, г. Нур-Султан

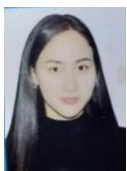
Мусабаева Б.С. – преподаватель кафедры психологии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Мусатаева И.С. – п.ғ.к., доцент м.а., Семей медициналық университеті, Медицинадағы ІТ технологиялар кафедрасының меңгерушісі

Нурекенова А.Н. – к.б.н., доцент кафедры химии и географии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Нұрланқызы Г. – Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, биология кафедрасы, магистрант

Нурсейтова А.О. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Онтагарова Д.Р. – к.п.н., доцент кафедры химии и географии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Талапбекова А.А. – магистрант кафедры информатики и ИТ Государственного университета имени Шакарима города Семей

Тұлеугалиева С.С. – к.б.н., доцент кафедры химии и географии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Турарова Ж.Б. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Ченемесова Ж.Е. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Шаяхметов Ү.С. – магистрант кафедры психологии Государственного университета имени Шакарима города Семей

Мимикенов Р.С. – магистрант кафедры педагогики и психологии Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета

Рахимжанова Н.А. – ст. преподаватель кафедры педагогики и психологии Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

О.В. Ловицких, Б.С. Мусабаева ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ.....	3
Д.Р. Онтагарова, Ж.Б. Турарова ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА САРАЛАП ОҚЫТУ.....	7
Ж.Е. Ченемесова, С.С. Тулеугалиева ГЕОГРАФИЯ ПӘНІ СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ.....	12
Э.С. Канапиянова, Ж.Т. Мукаев БИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЛКЕТАНУ МАТЕРИАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	16
А.О. Нурсейтова, Д.Р. Онтагарова «ХИМИЯНЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ» ПӘНІН ОҚЫТУДА КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ.....	20
И.С. Мусатаева, А.А. Талапбекова РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ.....	23
Г. Нұрланқызы СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ОҢ ЖАҚ ЖАҒАЛАУЫ ҚҰСТАРЫНЫҢ ТҮРЛІК ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯСЫ.....	29
А.К. Алимгазина, А.Ж. Едігенова ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНІҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	33
Ж.А. Қабидолла, А.Ж. Едігенова ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ	37
Ү.С. Шаяхметов, А.Ж. Едігенова ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ – КҮРДЕЛІ ПСИХИКАЛЫҚ ПРОЦЕСС РЕТІНДЕ	41
A. Nurekenova, G. Murzalina EFFICIENCY OF THE USE OF TEST TASKS IN THE STUDY OF THE DISCIPLINE "ANALYTICAL CHEMISTRY".....	45
Р.С. Мимикенов, Н.А. Рахимжанова ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГОВ В ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ.....	49
Р.С. Мимикенов К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОЗИЦИИ СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ВУЗА.....	53
АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ	58
ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ	62
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	66

Басуға жіберілген күні 15.06.2019 ж. Пішімі 60x84 1/8
Шартты баспа табағы 4,25
Таралымы 100 дана. Бағасы келісімді.

Техникалық редакторы: Евлампиева Е.П.
Маман: Семейская З.Т.
Безендіруші: Мырзабеков С.Т.

Журнал 15.11.2013 жылдан Қазақстан Республикасының мәдениет және
ақпарат министрлігінде тіркелген.
Куәлік № 13981-Ж
Жылына 4 рет шығады.

Құрылтайшысы: «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті»
Шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны.

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің
баспаханасында басылды.

Адрес редакции: 071410, Республика Казахстан, г. Семей, пр. Шакарима, 42 а
РГП на ПХВ «Государственный университет имени Шакарима города Семей»
«Научная библиотека», каб. 1, тел: +7(7222) 56-70-83
E-mail: rio@semgu.kz